

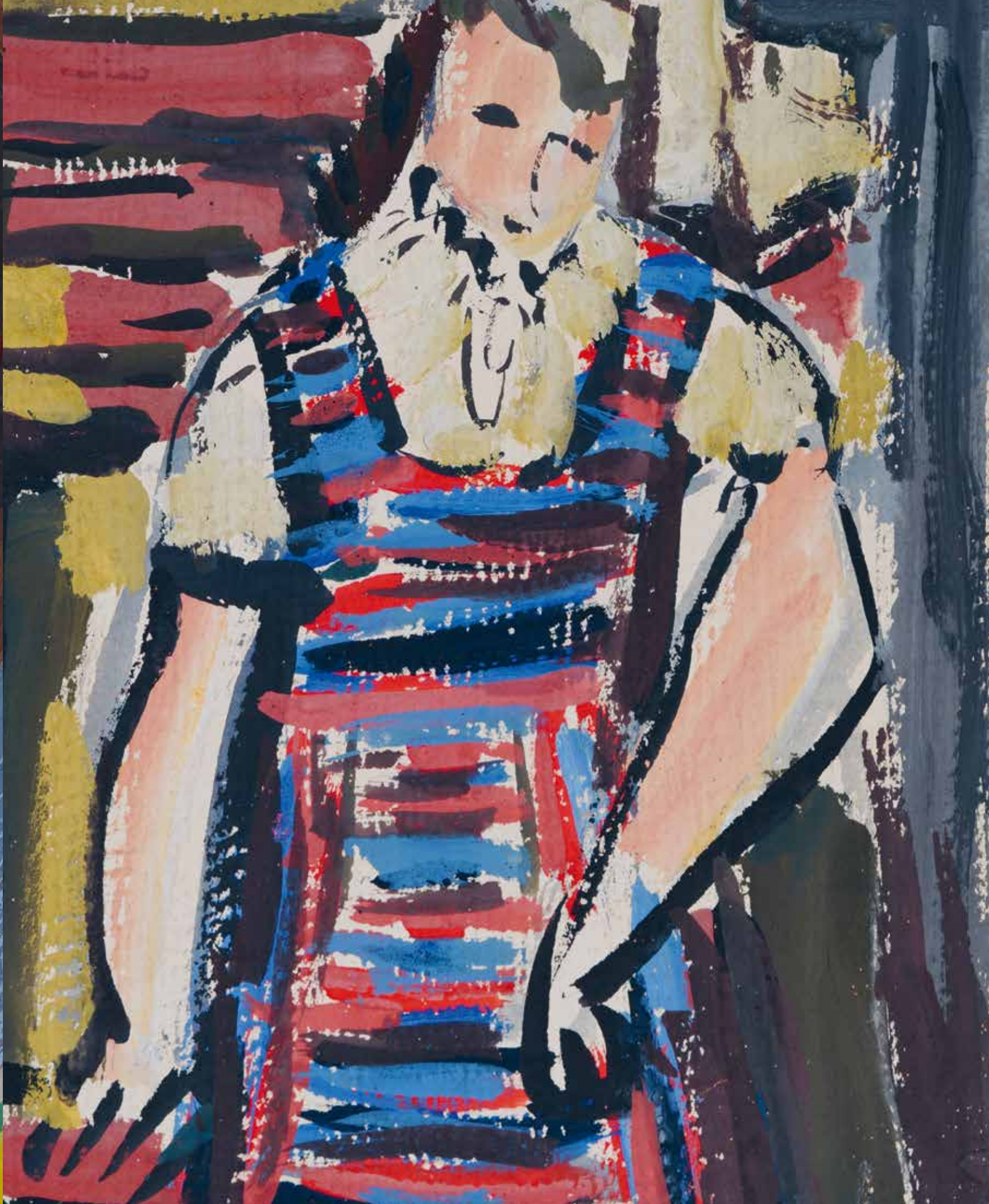
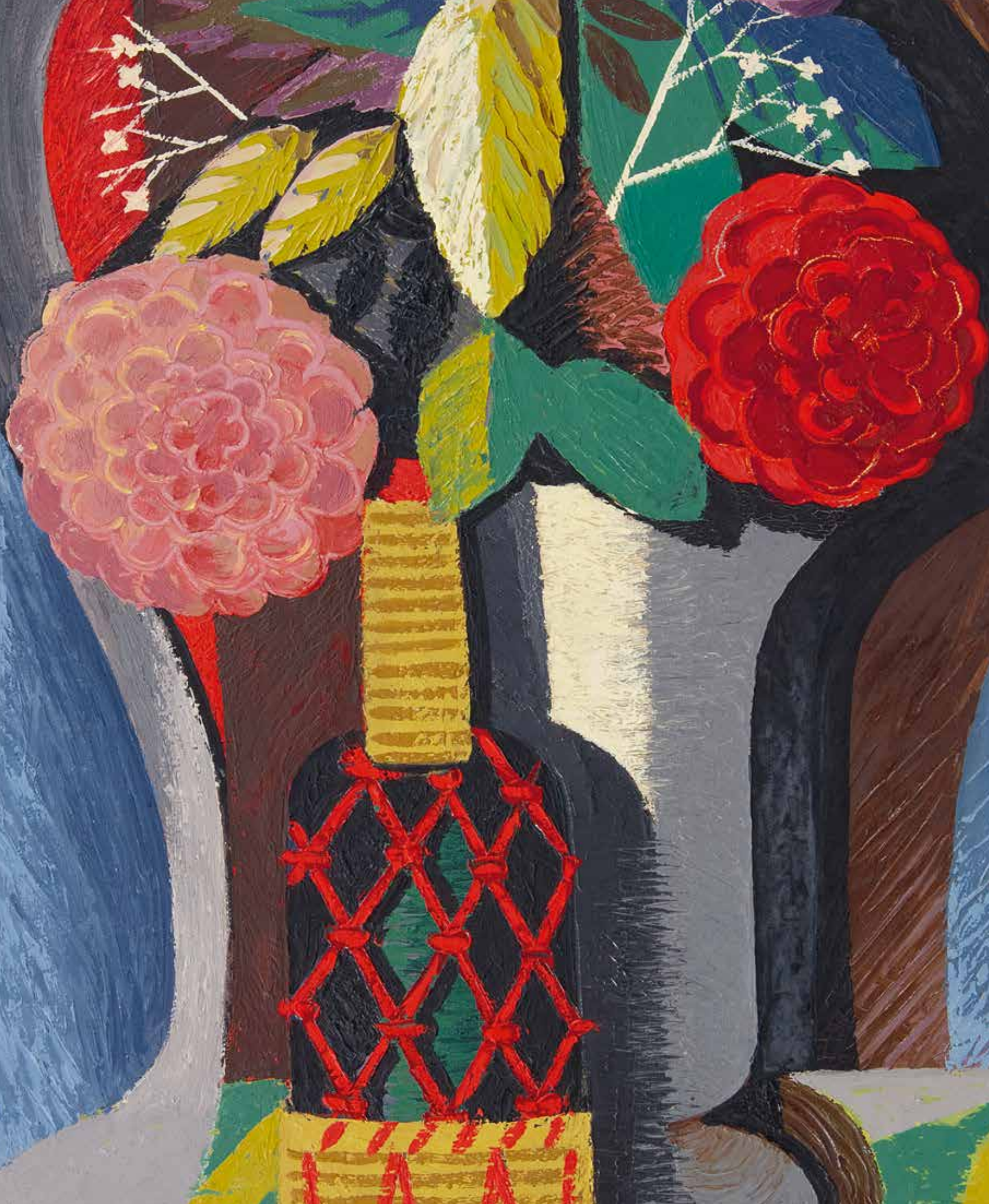
Frieda Hunziker

EEN VITALE
WERELD IN
KLEUREN
VORM

Met biografisch
verhaal van
Wim Hazeu

SIMONIS & BUUNK







Frieda Hunziker

1908-1966

EEN VITALE
WERELD IN
KLEUR EN
VORM

Met biografisch verhaal van
Wim Hazeu



Frieda Hunziker

1908-1966

EEN VITALE
WERELD IN
KLEUR EN
VORM

Tentoonstelling van schilderijen en werken op papier van Frieda Hunziker.
In goed gezelschap van onder anderen Karel Appel, Willy en Frans Boers,
Dolf Breetvelt, Corneille, Ger Gerrits, Willem Hussem, Wim Kersten, Piet Ouborg en
Anton Rooskens.

8 juni t/m 31 augustus 2024

SIMONIS & BUUNK
een keur aan kunst

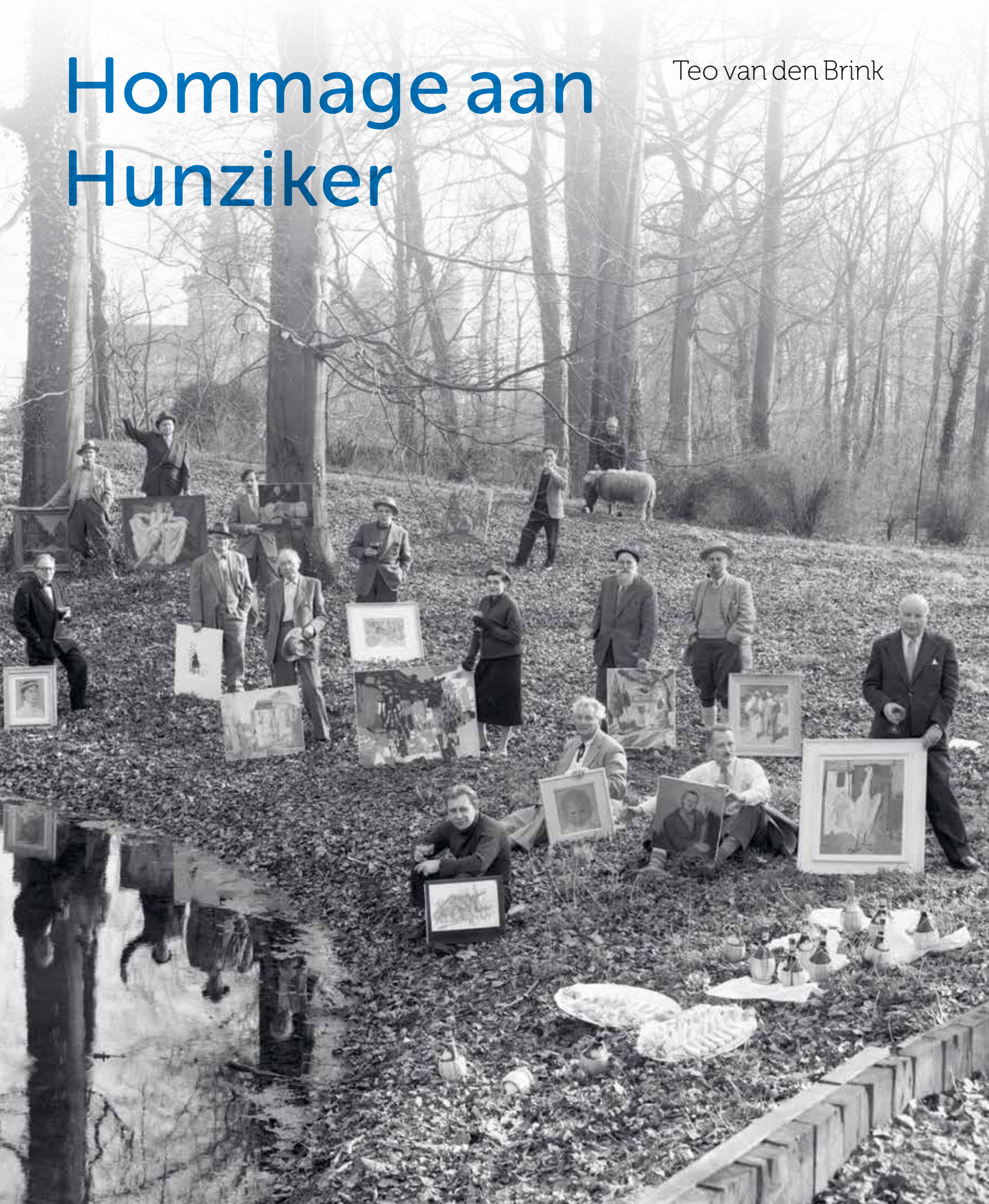
19e eeuw Notaris Fischerstraat 30
20e eeuw Notaris Fischerstraat 19
Fischerhuis Notaris Fischerstraat 27
Open: dinsdag t/m zaterdag 11-17 uur en op afspraak

Notaris Fischerstraat 30, 6711 BD Ede
+31 (0) 318 652888
info@simonisbuunk.nl

www.simonisbuunk.nl

Hommage aan Hunziker

Teo van den Brink



Het begon met één schilderij. Ik werkte nog niet zo lang in Ede en Frank kocht een enorm doek. Het was roder dan rood, gelardeerd met blauw en wit. Tubes olieverf waren erop leeggeknepen, de verf was zo pasteus dat het spieraam een beetje scheluw stond. Qua beeldtaal riep het associaties op met schildersbeest Appel uit de jaren vijftig, maar het zou ook zomaar van een Amerikaanse abstract expressionist kunnen zijn. Het schilderij was gemaakt vanuit een enorme *inner urge*, in de woorden van Kandinsky; de innerlijke drang en noodzaak om te scheppen, uit te beelden. De maker? Frieda Hunziker. Titel van het doek? *Mexico*, jaren zestig. De naam Hunziker zei me niets, ik had nog nooit van haar gehoord. Haar laatste solotentoonstelling in 2000 kon ik niet kennen omdat ik toen 14 jaar was.



Het Hollandse paviljoen op de Biënnale van São Paulo, 1953



Mexico, ca. 1963-1965, particuliere collectie, voorheen Simonis & Buunk

Vijftig jaar eerder was dat wel anders. Frieda Hunziker behoorde tot de top van de Nederlandse na-oorlogse kunstenaars. Ze deed mee aan de belangrijkste tentoonstellingen: vanaf 1946 tot haar dood in 1966 is er elk jaar wel ergens in Nederland een tentoonstelling waar Frieda aan deelnam en vanaf 1948 exposeerde ze al óver de landsgrenzen heen. In het oog springt haar deelname in 1953 aan de Biënnale van São Paulo. Deze tweede editie van de tweejaarlijkse kunstmanifestatie was er niet zomaar één. Het is de boeken ingegaan als de 'Guernica Biënnale', vernoemd naar Picasso's beroemde *Guernica* uit 1937 dat prominent

Groepsportret in park kasteel Nijenrode, 1957, met Theo Swagemakers, Jaap Dooijewaard, Kees Maks, Jan Wiegers, Jan Groenestein, Germ de Jong, Johan Buning, Jan Sierhuis, Frieda Hunziker, Tonny Kristians, Jan van Herwijnen, Dirk Filarski, Willem Dooijewaard, Bob Buys en Jan van Heel. © Paul Huf / MAI

deel uitmaakte van een speciale Picasso-presentatie waar nog 50 andere schilderijen van zijn hand te zien waren. In drie nieuwe paviljoens van het Ibirapuerapark, naar ontwerp van Oscar Niemeyer, waren 33 landen vertegenwoordigd. Duitsland was vertegenwoordigd met 65 werken van Paul Klee. Oostenrijk bracht 10 schilderijen van Oskar Kokoschka, de Verenigde Staten maakten sier met maar liefst 45 *stabiles* en *mobiles* van Alexander Calder, België stuurde 26 werken van James Ensor in en Frankrijk leverde kunst van Braque, Delaunay, Brancusi en Léger. Curator van het Nederlandse paviljoen was Willem Sandberg, die dan zeven jaar directeur is van het Stedelijk Museum. Hij koos voor een presentatie van De Stijl met twintig schilderijen van Piet Mondriaan, waaronder zijn *Victory Boogie Woogie*. De anderen? Karel Appel, Gerrit Benner, Corneille, Theo van Doesburg, Vordemberge-Gildewart (opmerkelijk: een Duitser), Bart van der Leek, Piet Ouborg én, als enige vrouw: Frieda Hunziker. Het moet gevoeld hebben als de kroon op haar reis naar Curaçao, een paar maanden daarvoor, waarvan de tropische invloed zorgde voor een kentering in haar oeuvre.

Van vijf jaar later dateert de iconische foto van Paul Huf. In het park van kasteel Nijenrode poseert Frieda Hunziker als *one of the guys* tussen 14 kunstenaars én een *partycrasher*: een boer op klompen met schap. Frieda is als enige vertegenwoordigd met een groot abstract doek, de rest staat er met figuratief werk. Kees Maks toont een dansend paar, Jan van Heel een compositie met zwaan, Jaap Dooijewaard een voorstelling met wandelende figuren en Dirk Filarski heeft een Zuid-Europees landschap meegebracht. Bij de sessie hoort een gezellige picknick die, gezien de volle



Eiland, 1952. Eén van de vijf schilderijen van Frieda die te zien waren op de Biënnale van São Paulo

schalen met vleeswaren, nog gaat plaatsvinden. De chiantiflessen zijn al geopend; ook Frieda heeft een glaasje in haar hand.

In 2004 verkochten we bij Simonis & Buunk de eerste Frieda Hunziker: een bloemstillevens met amaryllissen uit 1943. Nu we haar oeuvre kennen is dit een heel sterk werk uit die periode, omdat het meeste wat ze in die jaren schilderde (waaronder de knorhanen, magnoliatak en andere stilleven) ingetogen van kleur en uitwerking zijn. Dit stilleven is uitbundig, de bloemen stralen van het doek af. Bij het verschijnen van dit boek, waarvoor Wim Hazeu een indrukwekkend biografisch verhaal schreef, weten we nu dat

1943 het jaar is waarin Frieda heel moedig Joodse kinderen met de trein naar Zuidoost-Limburg brengt om hen daar onder te laten duiken. Twee jaar daarvoor weigert ze zich te melden voor de Kultuurkamer en kiest ze volop voor het verzet. Met deze kennis valt de kleurkeuze ook op z'n plaats: rood, wit, blauw én oranje getuigen natuurlijk van haar stille verzet, iets dat we vaker zien bij oorlogskunst. Overigens verkochten we begin 2000 ook de mooiste werken van andere Vrij Beelden-vrienden van Frieda: *Niets gaat verloren* van Willy Boers uit 1953 en *Beweeglijke lichtheid* van Piet Ouborg uit ca. 1949 die we voor deze speciale tentoonstelling opnieuw in de verkoop hebben gekregen.

Wat begon met één schilderij van Hunziker in 2004 is nu (precies twintig jaar later) uitgegroeid tot meer dan 80 werken in Ede. Dit is mogelijk gemaakt dankzij het genereuze aanbod van Joline Wiebols en Arjenne Swart, schoondochter en kleindochter van Frieda Hunziker. Met een snelhechter vol foto's van schilderijen en werken op papier kwamen ze naar Ede om te praten over een eventuele verkooptentoonstelling. Ze vonden het tijd dat de werken die zij sinds de dood van Frieda met veel liefde en zorg conserveerden, onderzochten en soms lieten restaureren, een nieuwe eigenaar krijgen en vroegen zich af of wij daarin iets konden betekenen. Heel af en toe verkochten ze wat, zoals *Mexico*, om – heel nobel – restauratie van ander werk te kunnen bekostigen. De timing van hun aanbod was perfect. Na de solotentoonstelling gewijd aan het beeldend oeuvre van Hugo Claus in de zomer van 2022 vormt *Frieda Hunziker, een vitale wereld in vorm en kleur* een prachtig vervolg. Het gaat net als bij Claus opnieuw om een grote verzameling werken die jarenlang in het bezit van de familie

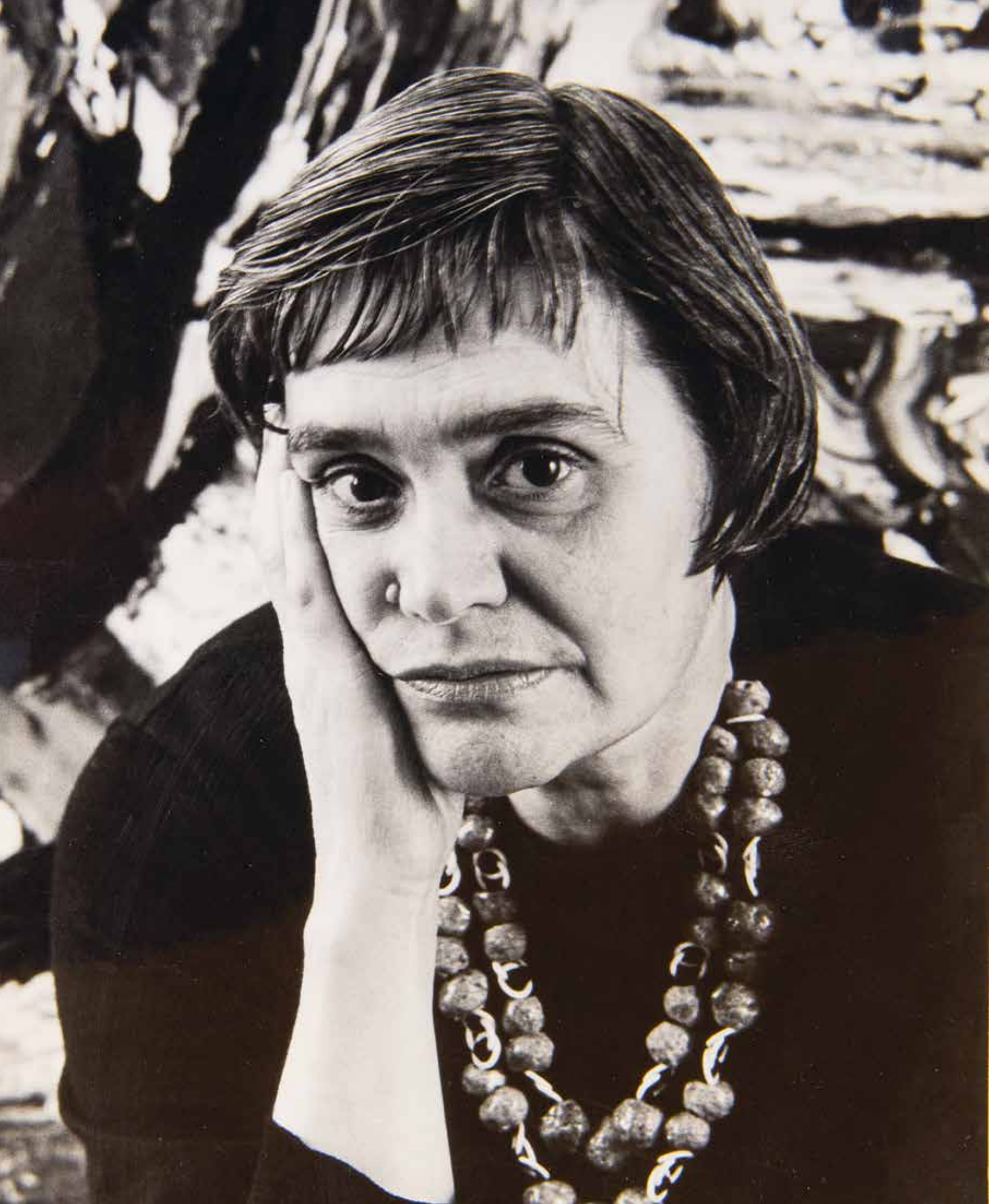
is gebleven, totdat het moment daar is om ermee naar buiten te treden. Niet alleen met het kleine, bekende oeuvre uit haar Curaçao-periode, maar zeker ook met het grote onbekendere deel, waaronder haar oorlogsschilderijen, de vroeg geometrisch-abstracten tot en met het schilderij dat ze twee weken voor haar dood met hulp van haar zoon Frits voltooide.

Deze tentoonstelling en publicatie waren niet tot stand gekomen zonder Joline Wiebols en Arjenne Swart, die ons de mogelijkheid en het vertrouwen gaven om de gehele collectie, inclusief schetsboeken, academiewerk, privé-fotoarchieven en alles wat nodig was om tot een gedegen resultaat te komen, beschikbaar te stellen voor het grote kunstminnende én -kopende publiek. We zijn bijzonder vereerd dat Wim Hazeu, bekroond schrijver en bekend van zijn biografieën over onder anderen M.C. Escher, Marten Toonder, Lucebert, Paul de Lussanet en een monografie van Hugo Claus, zijn medewerking wilde verlenen aan deze catalogus. Hij verdiepte zich maandenlang in leven en werk van Frieda Hunziker. Het resultaat is een ontdekkend verhaal over een vrouw die kleuren deed gloeien en een vormtaal vond die uniek voor Nederland genoemd mag worden. Ook zijn we dank verschuldigd aan de bruikleengevers. Naast de werken die rechtstreeks uit de familie afkomstig zijn, is de tentoonstelling aangevuld met twee schilderijen (*Venster* en *Vlaggetjesdag*) van een erfgenaam van dr. Bagnay, een vroege bewonderaar die de werken rechtstreeks bij Frieda in haar atelier kocht. Ook is de tentoonstelling aangevuld met een aantal schilderijen die wij eerder verhandeld hebben en niet mochten ontbreken in het overzicht.

Welkom in Ede voor de hommage aan Hunziker. Want zij verdient het. Omdat zij een bijzondere vrouw was in pre-feministische dagen, maar vooral omdat ze de schepper is van een oeuvre dat elke vraag naar schepper of schepster doet vergeten. En misschien is dat wel de definitie van wat goede kunst behelst.



Amaryllissen, 1943, particuliere collectie, voorheen Simonis & Buunk



Wim Hazeu

Frieda Hunziker. Een vitale wereld in kleur en vorm

'Want werkende ontdekt de kunstenaar zijn vormen, zijn verborgenheden, de *verborgenheid ik* die hij is.'¹

Bert Schierbeek

'Iedereen wil kunst begrijpen. Waarom probeert men niet het zingen van de vogels te begrijpen? Waarom houdt men van de nacht, van de bloemen, van alles om ons heen zonder te proberen het te begrijpen. Maar als het om een schilderij gaat moet iedereen noodzakelijk begrijpen.'²

Picasso

Contour

In 1959 zag ik voor de eerste keer in mijn leven schilderijen van Frieda Hunziker. Dat was in Het Prinsenhof aan de Oude Delft in mijn geboortestad Delft. Dit prachtige stedelijk en historisch museum, ooit de residentie van Willem van Oranje, trok in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw internationaal ongekend veel bezoekers naar de jaarlijkse *Oude Kunst- en Antiekbeurs*. En nationaal trokken om en nabij tienduizend kunstenaars en kunstliefhebbers naar het museum om de jaarlijkse, vijf weken durende zomerexpositie *Contour onzer Beeldende Kunst* te bezoeken. Tussen 1951 en 1967 was deze *Contour* de graadmeter van de moderne Nederlandse kunst. Wie op *Contour* exposeerde kon zich een belangrijke contemporaine kunstenaar noemen. Dat gold voor Karel Appel, Lucebert, Jan Schoonhoven, Co Westerik, Lotti van der Gaag, Kees van Bohemen en tientallen anderen, onder wie Frieda Hunziker.

Deze wapenschouw van de hedendaagse Nederlandse kunst werd georganiseerd door *De Kring*, de vereniging van Delftse kunstenaars, waar ik al jong lid van was. Conservator van *Contour* was de flamboyante jonkheer George de

Brauwere (1912-1992), die alle steun kreeg van de bescheiden, maar zeer gastvrije directeur D.H.G. Bolten, en niet te vergeten van de kunstgevoelige PvdA-burgemeesters mr. G.E. van Walsum (1900-1980) en Dirk de Loor (1900-1992). Het wisselende college van advies werd gevormd door toonaangevende kunstcritici, zoals Jan Engelman, Hans Jaffé, Hans Redeker, Ch. Wentinck, C. Doelman, Jos de Gruyter, Pierre Janssen en de Delftse criticus Jan H. Oosterloo.

Al in 1952, het tweede Contourjaar, werden van Frieda Hunziker schilderijen tentoongesteld. Het waren composities op drie doeken van 75 x 100 cm met de titels: 'insecten', 'huizen', en 'C.I.P.M.'. En een doek van 70 x 90 cm, eveneens 'insecten' getiteld.³ Ze hingen tussen en naast werken van Karel Appel, Gerrit Benner, Herman Berserik, Bram van den Boogaart, Constant, Corneille, Willem Hussem, David Kouwenaar, Ger Lataster, Jaap Nanninga, Piet Ouborg en Co Westerik. Frieda was het stralende vrouwelijke middelpunt tussen al die later zo beroemde mannelijke bentgenoten. *Toen en later is zij niet onopgemerkt gebleven!*

In maart 1959 beleefde ik mijn vierde Contouravontuur. In Het Prinsenhof liep ik speurend van kelder tot zolder langs de muren van kruip-door en sluip-door gangetjes, langs keramiek in tussenkamertjes en schilderijen in zeven door Bolten beschikbaar gestelde grote zalen. Op elke hoek, op elke trap, verwachtte ik de moordenaar van de Vader des Vaderlands te ontwaren. Door die schemerige sfeer tussen geschiedenis en werkelijkheid was ik als jonge bezoeker ontvankelijk voor de tentoongestelde werken. *Contour* wakkerde mijn interesse in moderne kunst voor altijd aan. Frieda Hunziker, zo las ik in de catalogus van 1959, exposeerde na haar Delftse debuut in 1952 ook in 1955. Bij mijn kennismaking was het dus de derde keer dat zij in Delft vertegenwoordigd was.

Zij was toen een van de 42 kunstenaars. Ik zag drie olieverven van haar, met de titels: 'Joegoslavië I, II en III' en vier werken in waskrijt met de titel 'Haute-Savoie'. De schilderijen hingen naast of bij werken van Gerrit Benner, Willem Hussem, Nic Jonk, Jaap Nanninga, Gust Romijn, Christiaan de Moor, Aat Veldhoen, Bouke IJlstra, Wil Bouthoorn en Lotti van der Gaag. De dag na mijn bezoek in 1959 aan *Contour* las ik in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*: 'Frieda Hunziker valt in haar werk op met haar vitale, kloeke kleuren. Ze heeft een toenemend vermogen om de compositie hechter te maken dan tot voor enige tijd het geval was.' Achteraf gezien is het oordeel van de criticus van *Trouw* bijna vermakelijk, als het niet zo treurig was. Hij oordeelde dat de non-figuratieven (Benner, Hunziker, Hussem, Romijn) 'de menselijke waarden en waardigheden met voeten traden.' Het waren 'uitingen van dierlijke vitaliteit', 'ontladingen, die slechts psychisch nog van enig belang kunnen zijn en dan nog voor de persoon in kwestie zelf.'

Het was niet de laatste keer dat Frieda en haar collega's op deze manier werden opgevoerd en feitelijk als kunstenaars afgevoerd. Zij waren volgens *Trouw* rijp voor 'psychiatrisch onderzoek'. Gelukkig was er voldoende tegenwicht tegen *Trouw*, zoals een artikel van Ella Goldstein in *De vrouw en haar huis*:

'Frieda's schilderijen vragen niet meer van ons, dan het visuele genot, die kleurenhartstocht mede te beleven, het strakke en toch losse spel van vlakken en lijnen te volgen, totdat wij in de veelheid der compositorische eenheid de rust hebben gevonden. Dan eerst kunnen wij van haar werk onbevangen genieten, zoals wij genieten van de branding der kleuren in een oud kerkraam, zonder de voorstelling te onderkennen.'

Voor de bezoekers van *Contour* gold in die dagen een subsidieregeling. 'Deze subsidie,' aldus conservator De Brauwere, 'maakte het mogelijk om de kopers van kunstwerken het offer te verlichten, dat het kopen van een schilderij of een beeld nu eenmaal met zich meebracht.' Als student Nederlands kon ik zo'n verlicht 'offer' helaas nog niet opbrengen. Dat kon wel in het voorjaar van 1966, toen tijdens de vijftiende *Contour* Frieda Hunziker aanwezig was met vier doeken tussen schilderijen van Gerrit Benner, Herman Berserik, Kees van Bohemen, Wil Bouthoorn, Jef Diederer, Metten Koomstra en Co Westerik. Frieda Hunziker had dus vier keer als een van de weinige vrouwelijke exposanten in Delft aanwezig mogen zijn. Ondanks de subsidieregeling bleven de meeste schilderijen en plastieken buiten mijn bereik. Frieda verdween ná *Contour* uit mijn gezichtsveld. Ik volgde het spoor van Bouke IJlstra, van wie ik werk kocht, en van Willem Hussem, met wie ik bevriend raakte.

Wat Frieda Hunziker betreft kan ik mij nu revancheren in een verhaal, dat ik schreef op uitnodiging van Simonis & Buunk in Ede, naar aanleiding van Frieda's expositie aldaar; in een tijd dat musea en galleries meer dan ooit aandacht hebben voor Nederlandse vrouwelijke kunstenaars, van wie ik met verve Frieda Hunziker kan noemen tussen Betzy Akersloot-Berg, Jeanne Bieruma Oosting, Paula Thies, Lotti van der Gaag, Dora Tuynman, Ans Wortel en Jacqueline de Jong.

Afkomst

Frieda werd op 17 oktober 1908 geboren in de Tweede Oosterparkstraat 199 te Amsterdam. In dat jaar voltooide Gustav Klimt het wereldberoemde schilderij 'De Kus'. Ik noem zo'n ijkmoment, omdat dat de kunstgeschiedenis zo aardig maakt. We zullen in het leven en werk van Frieda Hunziker zeker nog meer van zulke momenten tegenkomen. Frieda zou het enige kind blijven van Friedrik Hendrik Hunziker jr. (1880-1952) en Alijda de Vries (1874-1954). Hunziker is een Zwitserse naam, wat klopt met wat over de vader van Friedrik Hendrik bekend is. Deze in 1846 geboren grootvader van Frieda, Friedrik Hendrich Hunziker, was in het Zwitserse Kircherau geboren, maar volgde zijn in Harderwijk geboren geliefde Hendrikje Rozeboom naar het Gelderse Putten, waar hij zich vestigde als schoenmaker. In 1901 kwam de in Amsterdam geboren en getogen Alijda, een van de vier dochters van een kuiper, als dienstbode bij het Puttense echtpaar werken en wonen. Alijda was in Amsterdam opgegroeid in het Burgerweeshuis en volgde

een opleiding tot kindermisje. Friedrik Hunziker jr. was toen militair en twintig jaar, Alijda 27. De twee jongelui vertrokken vijf jaar later naar Amsterdam, trouwden en kregen in 1908 Frieda als kind. Gedrieën verhuisden zij naar de Kinkerbuurt, om precies te zijn naar de Wilhelminastraat 128, om al een paar maanden later over te steken naar de Wilhelminastraat 93, waar zij tot februari 1929 woonden. De Wilhelminastraat behoorde in die tijd tot de sociaal achtergebleven straten. Het is niet verwonderlijk dat Frieda in die buurt bevattelijk was voor communistische ideeën. In 1929 verhuisde zij met haar ouders mee naar de Brederodestraat 96. Pas in 1934 ging zij zelfstandig wonen in de Van Tuyll van Serooskerkenweg 9-III in Amsterdam-Zuid, samen met de één jaar jongere onderwijzer en bakkerszoon Willem Johannes Swart, met wie zij in mei van dat jaar was getrouwd. Frieda stond toen bij de burgerlijke stand ingeschreven als tekenlerares. Aan die bevoegdheid waren vele jaren van opleiding vooraf gegaan.

Jeugd en opleiding

Tekenen was voor Frieda al vroeg een passie. Als klein en levenslustig kind tekende zij, tot wanhoop van haar moeder, op alles wat onder haar bereik kwam, op de mahoniehouten tafel, in fotoalbums of op kamermuren. Krassend en schetsend leefde het meisje haar kinderemoties uit. Toen er aan het eind van de zesde klas van de Openbare Lagere School aan de Overtoom voor een vervolgopleiding kon worden gekozen, adviseerde de onderwijzeres die aan Frieda tekenles had gegeven, haar ouders om hun dochter te laten doorgaan in een kunstopleiding. Maar vader Hunziker voelde daar niets voor. Hij wilde voor de toekomst een vaste baan voor zijn dochter. Zelf had hij van zijn vader het vak van schoenmaker geleerd, maar hij koos als zeventienjarige voor de militaire dienst. Aan de Koninklijke Militaire School kreeg hij de opleiding tot onderofficier. Daarna werd hij in Arnhem instructeur paardrijden bij het vermaarde Korps Rijdende Artillerie, ook wel vanwege het uniform *De Gele Ridders* genoemd. Bij een demonstratie voltigeren brak hij zijn been. Nadat hij in het ziekenhuis genezen was verklaard, brak hij kort daarna opnieuw zijn been en werd hij eervol uit militaire dienst ontslagen. Hunziker kreeg een functie bij de brandweer, de politie of de PTT aangeboden. Friedrik koos voor de PTT. Hij doorliep de postschool, was briefbesteller en promoveerde uiteindelijk tot 'chef bureau aankomst'. Zijn jaren in militaire dienst telden dubbel en om die reden kon hij met vervroegd pensioen. Zoals gezegd wilde de



Voor zover bekend het enige zelfportret dat Frieda maakte, ca. 1934

gedisciplineerde vader Hunziker niet dat zijn dochter in het ongewisse kunstleven verdwaald zou raken. Met de onderwijzeres kwam hij tot een compromis: Frieda zou de opleiding aan de Industrieschool voor de Vrouwelijke Jeugd gaan volgen. Zij kon vrij blijven tekenen, maar leerde tegelijkertijd voor het diploma mode- en patroontekenen. Daarmee zou zij als lerares op een 'fatsoenlijke' manier haar brood kunnen verdienen.

Nadat Frieda haar diploma aan de Industrieschool had behaald, meldde zij zich in 1924 ambitieus aan bij het Rijksinstituut tot Opleiding van Teekenleraren, dat gevestigd was in een gebouw van het Amsterdamse Rijksmuseum.⁴ Voor toelating miste zij de vooropleiding van de Hogere Burger School, maar directeur en kunstenaar Huib Luns (1881-1942, vader van de in 1911 geboren latere minister Joseph Luns) had haar talent ontdekt. Nadat zij een spoedcursus wiskunde had doorlopen, liet hij Frieda alsnog naar zijn opleiding komen en kreeg zij les in tekenen, anatomie, figuur, bewegend model, portret, stilleven en perspectief. Haar leraar Luns deelde zijn liefde voor de Franse kunst met haar. Toen Frieda in juli 1928 eindexamen

deed, had zij op haar rapport alleen maar zevens en een tien voor perspectief. In datzelfde jaar behaalde zij ook de Akte van Bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs. Een jaar later krijgt ze ook de Akte van Bekwaamheid voor het nijverheidsonderwijs, waarop zij in 1930 de aanstelling krijgt tot lerares tekenen aan de Haarlemsche Huishoud- en Industrieschool.

Tijdens haar studiejaren was Frieda lid geworden van de Eerste Nederlandsche Bond Voor Abtinent Studerenden. Op een van de vergaderingen leerde zij de één jaar jongere Willem Johannes Swart kennen, die in 1926 'voorgoed ongeschikt' geacht werd voor dienst in het leger. Frieda en Willem tennisten samen, speelden muziek (viool en piano) en verloofden zich. Swart werd net als Frieda leraar, maar behield in de crisisjaren minder gemakkelijk dan Frieda zijn baan. Op aanraden van zijn aanstaande schoonvader volgde hij een cursus boekhouden, leerde door voor accountant en vond een baan bij de Amstelbrouwerij.⁵ Op 24 mei 1934 trouwde hij met Frieda. Deze beslissing betekende in die tijd voor een vrouw volgens de Nijverheidsonderwijswet onmiddellijk ontslag. W.M. Brusse, de voorzitter van de Haarlemsche Huishoud- en Industrieschool, overhandigde op 23 mei 1934 de tekenlerares de 'Akte van eervol ontslag wegens huwelijk'. De Pensioenraad schreef haar uit. In de verre toekomst mocht zij op nog geen vier jaar pensioen rekenen. Voor de keren dat zij na haar ontslag op scholen wel eens inviel, werd geen pensioen gereserveerd. Letterlijk was Frieda in 1934 door omstandigheden op 25-jarige leeftijd fulltime kunstenaar. De zolder van de in 1931 gebouwde woning, die zij met haar man in Amsterdam-Zuid deelde aan de Van Tuyl van Serooskerkenweg 9-III, werd haar atelier, of, om bij haar eigen woorden te blijven: haar werkplaats. Zij oefende zich klassiek in het tekenen, aquarelleren en schilderen van stillevens, interieurs, portretten en landschappen.

Parijs

Vanaf 1934 wisselde Frieda het tekenen en schilderen af met invalbeurten op scholen, contacten leggen met andere kunstenaars, reizen en bezoeken aan musea, met name aan het Stedelijk Museum waar David Röell (1894-1961), die er tussen 1936 en 1945 directeur van was, de muren wit had laten schilderen. Hij deed dit op aandringen van jonkheer Willem Sandberg (1897-1984). Schilderijen van bijvoorbeeld Chagall en Kandinsky spraken de kijkers daardoor sterker en directer aan dan daarvoor tegen de bruine, huiselijke

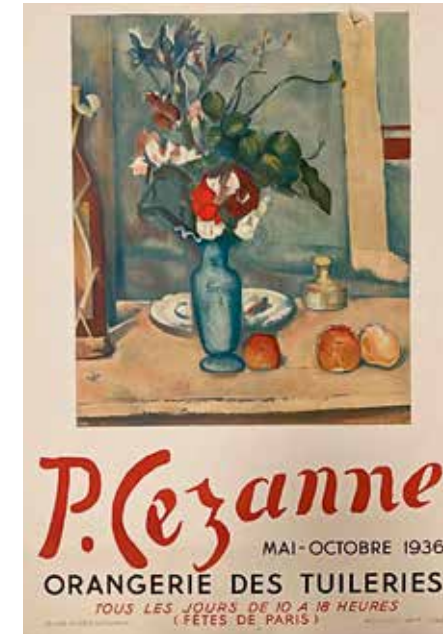
ondergrond. Sandberg, die op 1 januari 1938 tot conservator van het Stedelijk Museum was benoemd, maakte spectaculair gebruik van de nieuwe ambiance. Op 2 april 1938 opende 40-jarige conservator zijn eerste tentoonstelling onder de titel *Abstracte Kunst*. Te zien waren 80 werken van Arp, Brancusi, Calder, Kandinsky, Klee, Léger, Mondriaan, Moore en Schwitters. Het was een bijna niet te geloven prestatie om dit alles bij en voor elkaar te krijgen. Sandberg maakte hiermee wereldwijd naam als conservator voor hedendaagse kunst, waarvoor in die tijd nog niet zoveel musea belangstelling hadden. Volgens het gastenboek werd deze ook historisch gezien unieke tentoonstelling door 1.832 mensen bezocht, van wie 585 kunstenaars. Op Frieda maakten vooral de werken van Kandinsky en Paul Klee indruk.

Zoals de meeste van haar professionele collega's wilde Frieda zich tijdens haar reizen vooral met kunstzinnige indrukken voeden. Dus werd het traditioneel allereerst Italië, in de jaren dertig ook de voedingsbodem van M.C. Escher. Daarna was het vooral Parijs dat op haar bezoek kon rekenen. Over Parijs en Nederlandse kunstenaars in die dagen zei Willem Sandberg:

'De kunstenaars voelen zich aangetrokken tot de plek waar het leven het meest intens is. Ze hadden Parijs nodig om tot volle ontplooiing te komen.'⁶ Parijs was de stad waar je als kunstenaar behoorde te vertoeven en als het kon te exposeren. Frieda's eerste gids in Parijs was de autodidactische Amsterdamse kunstenaar Willy Boers (1905-1978), wiens eveneens schilderende broer Frans



Tentoonstelling *Abstracte kunst*, 1938
© Stedelijk Museum Amsterdam



Affiche Cézanne-tentoonstelling in Musée de l'Orangerie, 1936

(1904-1982) in Parijs woonde. Frans trad graag op als gastheer, niet alleen voor zijn broer en Frieda, maar ook voor Anton Rooskens, met wie Frieda later bevriend raakte en zou exposeren. Frieda en Willy Boers zagen in 1936 de grote Cézanne-tentoonstelling in Musée de l'Orangerie, vooral bekend als het museum met de waterlelieschilderijen van Monet.⁷ Volgens Boers was zijn bezoek aan de Cézanne-tentoonstelling van beslissende invloed op zijn schilderen. Of dat ook voor Frieda gold, laat zich raden. In elk geval maakte zij in Parijs kennis met minder figuratieve en meer abstract-expressionistische werken dan in Amsterdam. Je zou kunnen spreken van invloed op langere termijn, maar van invloed wilde de schilderes niet graag horen.

'Ik houd erg veel van de moderne Fransen, maar ik ben niet beïnvloed door een bepaalde kunstenaar, dat ligt aan mijn karakter. Als kind ging ik altijd mijn eigen gang. Wat wel invloed op me heeft, maar dan op een andere manier, zijn de indrukken die je opdoet in andere landen. Voor de oorlog heb ik veel gereisd, na de oorlog minder. (...) De vreugde om tijdelijk in een andere sfeer en omgeving te leven, werkt inspirerend en geeft je een verrukkelijk vernieuwd levensgevoel. Ik ging en ga wel vaak naar Parijs, want die stad werkt als een magneet op me. Ik ben niet iemand die alleen in een hutje op de hei zou kunnen gaan zitten. Dat zou mijn dood zijn. Rust vind ik natuurlijk heerlijk, maar ik heb behoefte aan het bruisende leven van een rusteloze

stad.'⁸ Frieda zou, zoals we nog zullen lezen, na de oorlog regelmatig in Parijs exposeren. Dat konden en kunnen weinig Nederlandse kunstenaars haar nazeggen. In 1960 ontving zij zelfs de Zilveren Medaille van de stad Parijs. Wat Cézanne betreft had zij diens uitspraak: 'Niet wat onze ogen zien is essentieel, maar wat de ogen denken,' kunnen onderschrijven.

Moeder, vriendschappen en de eerste expositie

Op 20 augustus 1937 kregen Frieda Hunziker en Willem Swart (1907-1990) een zoon: Frits. De geschiedenis leert dat de band tussen moeder en zoon hecht was en hecht bleef. Frieda maakte foto's van haar kind, portretteerde hem, bevorderde zijn studies en bood hem haar verdere leven lang onderdak. Frits Swart spande zich tijdens de laatste jaren van het leven van zijn moeder, en ook na haar dood, met succes in om haar werken onder de aandacht van museumdirecties te brengen. Zijn foto's van zijn moeder en haar werken werden in catalogussen en in krantenstukken opgenomen.⁹

'Ik houd erg veel van de moderne Fransen, maar ik ben niet beïnvloed door een bepaalde kunstenaar, dat ligt aan mijn karakter. Als kind ging ik altijd mijn eigen gang.'
- Frieda Hunziker

Ondanks de aandacht en tijd die het moederschap vergen, bleef het voor Frieda niet bij vriendschap met Willy en Frans Boers alleen. In Amsterdam kruiste haar weg zich met die van Ger Gerrits (1893-1965), die oorspronkelijk drukker-lithograaf was, maar zich ontwikkelde tot schilder, graficus en beeldhouwer. Na de publieke verbranding in 1933 van 'onduitse' (lees: Joodse en communistische) boeken te Berlijn, werd Ger actief lid van de BKVK: *Bond van kunstenaars ter verdediging van de kulturele rechten*. Dit engagement en deze waakzaamheid spraken Frieda aan. Zij zag, met andere kunstenaars, onder wie Paul Citroen, de opkomst van het fascisme en nationaalsocialisme als een groot gevaar voor de beschaving. De vierde kunstenaar bij wie Frieda zich thuis voelde was de geëngageerde anti-Duitse leeftijdgenoot Wim Kersten (1908-1974). Hij moest net als Frieda als schilder nog ontdekt worden, maar voor beiden stond vast dat zij de rest van hun leven onverbloemd als kunstenaar zouden blijven werken; aquarelleren en olieverven op doek waren hun passie. Dat zinde Frieda's man Willem Swart niet. Hij nam het schilderen van zijn vrouw niet serieus en haar artistieke vrienden hadden

volgens hem een verkeerde invloed op haar. Om haar aan dat milieu te onttrekken zou hij zelfs Amsterdam willen verlaten. Eind 1940, na het uitbreken van de oorlog, was het huwelijk niet meer te redden. Tot haar geluk kreeg Frieda de voogdij over haar zoontje en kon zij met hem op de Van Tuyll van Serooskerkenweg blijven wonen. Bevrijd van de huwelijksband kon zij les gaan geven aan scholen in Hilversum, Haarlem en Alkmaar, bij voorkeur als invalkracht, om vooral tijd aan het schilderen te kunnen besteden. De officiële scheiding was op 31 december 1940. Het huwelijk had zes en een half jaar geduurd.¹⁰

Nog geen vijf maanden later exposeerde Frieda vijf olieverven in Galerie Robert aan de Keizersgracht 518 bij de Leidsestraat. Het was de moedige daad van een kunsthandelaar in tijden van oorlog en economische ontwrichting, dat hij ruimte gaf aan vijf na 1900 geboren kunstenaars. Dat waren naast de enige vrouw, Frieda, de gebroeders Boers, Gerrit van 't Net (1910-1971), die woonde aan de Oudezijds Voorburgwal, en Saraochim Salim (1908-2008), die in Indonesië (voorheen Nederlands-Indië) opgroeide, zijn opleiding in Parijs aan de Académie de la Grande Chaumière volgde en in Amsterdam woonde. Het zou de eerste en voorlopig de laatste expositie van Frieda en haar collega's zijn.

Op 25 november 1941 stelde de bezetter de Kultuurkamer in. Wilde je daarna nog exposeren, dan was lidmaatschap van die kamer verplicht. Dat wilde zeggen dat je als kunstenaar akkoord ging met het volledig uitsluiten van Joden van deelname aan tentoonstellingen, aan boekpublicaties, aan concerten, enzovoort en dat je instemde met de nationaalsocialistische ideeën, zoals geen vrijheid van meningsuiting en wel censuur. Het exposerende vijftal weigerde zich aan te melden.

Oorlog

Frieda moest als alleenstaande moeder met haar zoontje Frits de oorlog zien door te komen, niet wetend hoe lang die oorlog zou duren. Wat haar werk betreft is de oorlog te beschouwen als een cesuur, of een ijk- of kantelpunt. Nu zij niet meer kon exposeren, of naar Parijs reizen, gebruikte zij alle tijd om te zoeken naar een eigen stijl. Het was reizen in schilderen geworden. Op de markt kocht zij bijvoorbeeld twee gevaarlijk uitzijnde vliegende knorhanen en gebruikte ze een paar dagen in haar atelier als model. Pas toen de

stank van de verrotte vis niet meer te verdragen was, gooide zij de vissen weg.¹¹ In de tekening 'Verloren paradijs' (1942) en de aquarel 'Vondelpark' (1943) gaf zij iets weer van de onwezenlijke sfeer die een bezetting van een land en stad met zich meebrengt. De oorlog leidde bij haar overigens niet tot het maken van gelegenheidskunst. Een tekening, een aquarel, een schilderij; elk werk was wel een wapen, een creatief teken op zich tegen krachten van vernietiging. Een schilderij van Frieda was een voorbeeld van klein geluk en opvallende schoonheid in een barre tijd van haat en moord en lelijkheid. Willy Boers bracht deze manier van leven frappant onder woorden in het Sinterklaasgedicht dat hij op 5 december 1942 schreef in een boek over Etrusken en Grieken dat hij aan Frieda (door Boers 'Friedeltje' genoemd) cadeau gaf.



Fritsje Swart, ca. 1943

*Uit het puin van oude culturen
door de zon van het zuiden gestoofd.
schilderwerk op half vergane muren
door 't lava-asch van haar luister beroofd,*

*uit dit heerlijk verleden
klinkt een roep; machtig en sterk:
om in dit barbaarsche heden
dóór te gaan met ons werk.*

*Wat oorlog of vulkaan ook vernielt,
het leven gaat verder
en het Schoone bezielt.¹²*

'Doorgaan met werken in het barbaarse heden!' Frieda schreef: 'Merkbaarheid van de oorlog in het werk is vaak een langzaam proces wat zich in den geest voltrekt en eerst later naar buiten zich uit. Bovendien een oorlog beperkt of eindigt niet bij het opnemen en neerleggen der wapenen.'¹³ Buiten haar werk als kunstenaar betekende de oorlog voor Frieda dat zij ingrijpende beslissingen moest nemen, die zich aan het oog van de wereld moesten onttrekken; beslissingen die voortkwamen uit haar contacten met het verzet tegen de Duitse bezetters en hun handlangers. De haar vertrouwde kunstenaar Ger Gerrits vervalste persoonsbewijzen. De later beroemde communistische fotografe Eva Besnyö (1910-2003) leverde pasfoto's voor de vervalste papieren. Zij kwam aan het begin van de oorlog ook in Frieda's atelier aan de Van Tuyll van Serooskerkenweg.¹⁴ Dat atelier werd na 1942 een onderdak voor onderduikers, onder wie Roelof, de vriend van het voor de verzorging van Frits aangenomen kinder- en dienstmeisje Jans. Het jonge paar is in 1943 door Frieda geschilderd. Frieda nam, niet zonder gevaar, ook haar Joodse, voormalige schoolcollega Annie Wiesebron-Spier (1889-1976) in haar huis op, nadat Annies man was opgepakt. Zij vreesde dat zij haar man nooit meer terug zou zien. En dat kwam uit. Waarschijnlijk werd hij in Auschwitz vermoord. In betere tijden had Frieda nog een portret van hem getekend.

Alsof zij nog niet genoeg deed in het verzet, bracht Frieda de ondergrondse communistische krant *De Waarheid* rond en, nog moediger, nam zij met de trein Joodse kinderen mee naar Zuidoost Limburg. Ze werden in eerste instantie in de mijnstreek bij Kerkrade opgevangen in Hotel Welten in Eygelshoven. Vanuit het hotel werden de kinderen bij gezinnen ondergebracht.¹⁵ Als dekmantel voor haar reis naar



Frieda in haar atelier, 1958 © Eva Besnyö / MAI

Limburg gebruikte Frieda haar beroep als schilderes. Dat beroep stond in haar persoonsbewijs. Zij beweerde tegen wie daar naar vroeg dat zij in Limburg wilde werken en dat zij uit Amsterdam een paar kinderen meenam die zich in het heuvellandschap konden ontspannen. Bekend is de aquarel 'Juliamijn Eygelshoven', gedateerd augustus 1943. Ad van Liempt, journalist en schrijver van boeken over bezetting en verzet, vroeg ik waarom de activiteiten van Frieda niet in *Het*



Juliamijn Eygelshoven, 1943



Het jonge paar Jans en Roel, 1943. Met een later toegevoegde datering van 1946 omdat het om twee onderduikers gaat.

verborgen front, het tweedelige Limburgse standaardwerk over de oorlog, zijn genoemd en waarom zij op het Netwerk Oorlogsbronnen niet voorkomt. Frieda zal uit veiligheid in Limburg haar naam niet hebben genoemd en, schreef Van Liempt; 'dat haar verzetswerk in naslagwerken niet te achterhalen is, is een goed teken – een aanwijzing dat ze dat belangrijke werk in stilte heeft gedaan en er niet mee te koop heeft gelopen als zovelen.'¹⁶

Bij het verstrijken van de oorlogsjaren, zonder uitzicht op de Bevrijding, werd voor Frieda de leefsituatie nijpender. Vandaar dat zij in juli 1943 de akte van aanstelling in tijdelijke dienst van een leerkracht bij het nijverheidsonderwijs tekende en in september in dienst trad als lerares tekenen aan de Nieuwe Huishoudschool in de Gabriël Metsstraat 8 in Amsterdam. Zij vulde de lesuren in Amsterdam aan met lesgeven aan de R.K. Industrie- en Huishoudschool te Utrecht, en aan de Gooische Vakschool voor Meisjes

te Bussum. Aan die laatste school mocht zij lesgeven in tekenen en kostuumgeschiedenis. Lesgeven op die verschillende scholen, schilderen en tekenen in het atelier van Willy Boers, omdat haar eigen atelier door onderduikers bezet was, en het verzetswerk betekenden dat Frieda weinig aandacht aan Frits kon geven, maar zij was gerustgesteld: het zoontje bleef in goede handen van het kindermisje. De Hongerwinter 1944-1945 was het gruwzame decor waarin het zevenjarige jongetje moest opgroeien in een stad waar niets meer functioneerde, het openbaar vervoer niet meer bestond, er op grote schaal vervuiling heerste en waar mensen halfdood in portieken lagen.¹⁷ Frieda's ouders, die naar Soest waren verhuisd, zorgden tijdens de Hongerwinter bij tijd en wijle voor aanvullingen op voedsel en kleding.¹⁸

Bevrijding en kunst in vrijheid

In de oorlog waren de grenzen gesloten en was er, na de tentoonstelling in 1938 van abstracte kunst in het Stedelijk

Museum, geen sprake van invloeden van buitenaf. Dat wilde niet zeggen dat Frieda in een isolement had geleefd. Zij had als kunstenaar geëxperimenteerd in het atelier van Willy Boers en daarbuiten aan het verzet tegen de bezetter en zijn handlangers deelgenomen. Tot haar verbijstering las zij na de oorlog hoeveel kunstenaars waren vermoord. Het laatste slachtoffer was de vriend van Sandberg: de Groningse drukker-kunstenaar H.N. Werkman. Hij werd drie dagen voor de bevrijding van Noord-Nederland geëxecuteerd door een Nederlandse SD-er. Aan hem wijdde het Stedelijk eind 1945 de eerste grote solotentoonstelling na de oorlog. Frieda bezocht de expositie en kocht de catalogus. Zij bleef daarna geïnteresseerd in het leven en werk van Werkman, getuige haar aankoop van het boek *The next call. Hommage à Werkman* van de New Yorkse uitgever George Wittenborn in 1957/1958.

Willy Boers maakte meteen na de Bevrijding een lijst op van de Nederlandse kunstenaars die de oorlog hadden overleefd. Hij reisde, in zijn functie van secretaris van de commissie die de omvangrijke groepstentoonstelling *Kunst in Vrijheid* voorbereidde, in korte tijd stad en land af langs ateliers van kunstenaars, die zich niet hadden gemeld voor de Kultuurkamer. Zij waren met hun werk in september en oktober 1945 in de zalen van het deels nog lege Rijksmuseum welkom. Onder de exposanten bevonden zich Paul Citroen, M.C. Escher, Melle, Willem Hussem en Otto de Kat. Van Frieda waren vier olieverfschilderijen gekozen die



Limburg, 1943

zij tijdens de oorlog maakte: 'Compositie met twee figuren', 'Kind en kat', 'Compositie dubbel stilleven', 'Interieur' en de tekening 'Lezende dichter'. In de catalogus strepte zij alleen de schilderijen van vrouwelijke collega's aan, zoals die van Jeanne Bieruma Oosting en Sárka Góth.

Na de Bevrijding kreeg Frieda de Gerrit van der Veenpenning (ontwerp Hildo Krop) net als de andere kunstenaars die geweigerd hadden voor de Kultuurkamer te tekenen en die zich hadden ingezet voor de bevordering van de culturele vrijheid. Omschrift van de bronzen penning was: 'door hecht verzet de kunst gered van nazismet.' Naamgever van de penning was de in de oorlog omgekomen verzetsheld-kunstenaar Gerrit van der Veen.

Willy Boers vond met Hunziker dat kunst in vrijheid natuurlijk geweldig was, maar dat het ook om de vrijheid van de kunst in andere, nieuwe vormen ging. Alles waar zij altijd in geloofd hadden, het recht, de rede, de moraal, waren in de maatschappij tot holle frasen geworden. Er kon toch niet worden doorgeschilderd zoals zij voor de oorlog hadden gedaan? Net zoals de dichter-schilder Lucebert zei: er kon toch niet worden gedicht zoals er voor de oorlog werd gedicht? Boers zag bij Frieda hoe zij na de chaos van de oorlog zocht naar evenwicht in compositie, vorm en kleur. Hijzelf propageerde tegenover oude vormen de weg naar vrij beelden, het vinden van nieuwe vormen en kleuren, het aangaan van perspectivistische toevalligheden in een vrij spel met licht en schaduw. Bijna als vanzelfsprekend ontstond rondom Boers de groep *Vrij Beelden* met veertien kunstenaars, onder wie Frieda als enige vrouw. Het abstracte element in hun werken was hun 'bindmiddel'. Het onderstreepte hun opvatting over vrije kunst. Een poging om met de Cobragroep samen te werken in protest tegen de prioriteiten die traditionele kunstenaarsverenigingen (zoals St. Lucas of Arti et Amicitiae) nog kregen, mislukte.

Van het woord 'abstract' wilde Frieda voor wat haar eigen werk betreft overigens weinig weten. Het moest zelfs worden vermeden. Het was voor haar, zo legde zij in een interview uit, 'te zeer identiek met steriel, dor en levenloos en is te koel berekenend.' Zij wilde, zoals zij zei, menselijk blijven, het leven erin houden, gevoelens erin uitdrukken, zonder dat zij deze beredeneerde. Daardoor lag er een spontaniteit in haar werk, een beweging, soms zelfs een vaart; iets dat meermalen door de kleuren werd geaccentueerd. Zij bezat een speciale voorkeur voor blauw, dat menig werk

een ruimte, een tinteling van blijheid gaf.¹⁹ Zij beschikte na de oorlog langzamerhand over een zeer eigen palet. Dat konden de bezoekers van de tentoonstelling van *Vrij Beelden* (twaalf schilders, onder wie Willy Boers, Wim Kersten, Harry van Kruiningen en Dick Elffers) in april 1946 in het Stedelijk zien. Criticus F. Bos van *De Waarheid* had het over de 'sonore kleuren en spontane verbeeldingen' in Frieda's werk, en J.J. Voskuil merkte in *Vrij Nederland* op dat Willy Boers en Frieda Hunziker niet zozeer 'in hun kleur, maar wel in hun wijze van werken opvielen.' Van Frieda waren vijf olieverven te zien, waaronder 'Strijkkwartet' en 'Voorstad Parijs'. Haar schildersmaterialen betrok zij van firma A.J. van der Linde aan de Rozengracht en de lijsten bij de nog altijd bekende lijstenfirma Heijdenrijk (nu Gehring & Heijdenrijk). Zij signeerde haar doeken afwisselend op voor- en achterkant. En nu we toch even in Amsterdam aan het dwalen zijn verwijs ik naar locaties waar Frieda zich met collega's ophield: de besloten kunstenaarsassociatie De Kring, waar zij lid van was, Café Américain, café Eijlders en bodega Keyzer.

De Amsterdamse expositie kreeg in maart 1947 een vervolg in het Stedelijk Van Abbe Museum in Eindhoven. Je kunt zeggen dat na 1946 elk jaar wel ergens in Nederland een expositie was waar Frieda aan deelnam. Maar niet alleen in ons land. De rol van Stedelijk Museum-directeur Willem Sandberg voor Frieda's exposities in het buitenland was van groot belang. Na de oorlog, zelf actief geweest in het verzet, heeft hij altijd vertrouwen in haar persoon en haar werk gehad. Zeker nadat hij in 1947 een internationaal congres van kunstcritici in het Stedelijk had georganiseerd, openden zijn handtekening en aanbeveling de deuren van musea en galerieën.

Aan Nederland waren tijdens de oorlog invloeden van dadaïsme, kubisme en surrealisme voorbijgegaan. Sandberg spande zich in voor een museale inhaalslag. Zijn museum werd een museum van het experiment en van de toekomst. Hoe uitdagender, hoe beter. In de gemeenteraad van Amsterdam werd hij de rode jonker genoemd en had hij onverzoenlijke aanvallen te verduren van de kant van VVD en KVP. Maar hij hield stand. Zijn lijfspreuk was dat de kunst van na de oorlog in Nederland niet voortkwam uit een vorige generatie, maar uit de samenleving. Tot de representatieve kunstenaars rekende hij Frieda Hunziker. Voor haar was zich verwonderen een Leitmotiv geworden: niet maken, maar laten ontstaan. Zonder beredeneerde opzet bewogen haar

tekeningen en schilderijen van figuratief naar geometrisch-abstract.

Sandberg liet Frieda in het najaar van 1948 opnieuw in zijn Stedelijk Museum exposeren, samen met tien mannelijke collega's van de groep *Vrij Beelden*, onder wie Anton Rooskens en Piet Ouborg, die ook een figuratief gerichte ontwikkeling hadden afgebroken en met vorm en kleur experimenteerden.²⁰ Om deze kunstenaars meer internationale status te geven liet Sandberg de toen al beroemde Duits-Franse kunstenaar Hans Arp (1886-1966) het voorwoord van de catalogus schrijven. Arp associeerde er lustig op los in zijn reactie op de foto's die hij van de te exposeren werken te zien kreeg. Hij schreef observerende regels die op het werk van Frieda konden slaan: 'Strakgespannen snaren en scherpgesneden vlakken resoneren in de oneindigheid.' En Arp vroeg zich af: 'Wat veroorzaakt de metamorphose van de tastbare, zichtbare wereld in de schilderijen van onze tijd? Is dat het verlangen naar een meer lichtdoorstraald voortbestaan? Streeft het leven naar wederopstanding in een hoger zijn? Het zichtbare, tastbare, fysieke leven valt weg om onsterfelijk, vrij te worden.' De groepsexpositie van *Vrij Beelden* was in het Stedelijk een half jaar na de Paul Klee-tentoonstelling. Ook deze samenhang versterkte het aanzien van Frieda Hunziker en haar bentgenoten.

'Strakgespannen snaren en scherpgesneden vlakken resoneren in de oneindigheid.' - Hans Arp



Willem Sandberg, 1955. © Stedelijk Museum Amsterdam

Kunstenaar, docent, gids

Schilderen en tekenen betekenden na de oorlog vooralsnog voor de bijna veertigjarige Frieda Hunziker: meer investeren dan verdienen. Zij had de zorg voor een kind en de kosten van levensonderhoud, van verf, penselen en doeken. Weliswaar was zij een relatie aangegaan met de docent tekenen en bouwkunde Piet Bosman, die zij bij collega-schilder Piet Ouborg had leren kennen, en was zij met hem verhuisd naar de Van Breestraat 34 in de chique buurt achter het Concertgebouw, maar financieel wilde zij niet van Piet afhankelijk zijn. Dat was een goede beslissing, want na een paar jaar verliet Bosman haar. Om op haar artistieke aanwezigheid in de buurt te wijzen, schilderde zij na Bosmans vertrek de voordeur van haar woning blauw.

Hoe zagen Frieda's inkomsten er uit? Vanaf september 1945 was zij een vast dienstverband als lerares tekenen aangegaan met de haar vertrouwde Nieuwe Huishoudschool aan de Gabriël Metsutraat. Zij had volgens de overeenkomst de verplichting om te wonen in Amsterdam. Het schoolbestuur hield zoveel mogelijk rekening met het werk van de schilderes: zij werd vooral in de ochtend ingeroosterd, zodat zij's middags kon schilderen, staand achter de ezel of op haar knieën op de grond boven doek of papier. In 1949 werd Frieda Hunziker tot haar verrassing 'voor onbepaalde tijd' benoemd tot 'werkneemster voor werkzaamheden van bijzondere aard'. De overeenkomst was getekend door de directeur van de afdeling Onderwijs van de Gemeente Amsterdam. De benoeming had zij te danken aan Hans Jaffé (1915-1984), kunsthistoricus en conservator van het Stedelijk Museum. Die bijzondere werkzaamheden betroffen schoolrondleidingen voor leerlingen van openbare en bijzondere scholen in de stedelijke musea. De vergoeding betrof vier gulden per rondleiding van één uur (omgerekend naar nu is dat 28 euro per uur). De rondleidingen werden op woensdag- en zaterdagmiddag gegeven aan de hoogste klassen van de lagere scholen, maar ook andere groepen konden een rondleiding aanvragen, maar dan tegen twintig gulden per rondleiding (140 euro nu). Tot haar gehoor mocht Frieda in de loop van de tijd deurwaarders, bankdirecteuren, fabrieksmeisjes van Verkade, belastinginspecteurs, schoenmakers en Vrienden van het Stedelijk Museum rekenen.

Frieda's benoeming tot gids van het Stedelijk was in de tijd van de Koude Oorlog en communistenhaat niet onomstreden. De 'rode jonker met de hagelwitte kuif'



Rondleiding in het Stedelijk, ca. 1954

Sandberg had zomaar een 'rode schilderes' laten aanstellen. Het rooms-katholieke dagblad *De Linie* was verbolgen. Onder de kop 'Misleidende voorlichting aan kinderen' werd Frieda aangevallen, omdat zij durfde te beweren dat Vincent van Gogh in leven en werk socialistische ideeën had.²¹ Ernstiger was een actie van traditionele kunstenaars, waarover Frieda op 16 april 1949 een boze brief aan directeur van het Stedelijk Museum stuurde. Zij was door de tentoonstellingscommissie *Amsterdamse schilders van nu* gevraagd rondleidingen te houden van 8 april tot 8 mei. Op zondag 10 april had zij een rondleiding voor een groep jonge leden van de A.J.C. (Arbeiders Jeugd Centrale) gehouden. Zij merkte dat een aantal schilders, leden van Arti et Amicitiae en St. Lucas, haar nauwlettend volgde. Uit uitlatingen van deze schilders bleek dat zij wantrouwend waren en Frieda's objectiviteit in twijfel trokken.

'Men vreesde dat hun eigen werk onvoldoende en onjuist zou worden gewaardeerd. Er hing een zeer gespannen sfeer en een vijandige stemming, die tot uiting kwam in diverse

opmerkingen en interrupties. Vooral toen ik in de zaal van de moderne stromingen uitleg gaf waren de hatelijke en kritische opmerkingen over werk en schilders niet van de lucht. Men schold deze kunstenaars uit voor parasieten en steuntrekkers en veroorzaakte door dit optreden een onaangename en weinig waardige sfeer. Op een gegeven ogenblik werd ikzelf door een zekere Theodorus Bom, veilinghouder, wonende in de Kerkstraat, een bekende relatie van kunstenaars van St. Lucas, op zeer incorrecte wijze in mijn werk gehinderd. Hij onderbrak de rondleiding en vroeg op opgewonden toon, wie mij opdracht tot deze rondleiding had gegeven. Kennelijk was het de bedoeling een "rel" te ontketenen en mij het rondleiden onmogelijk te maken. Ik moge hierbij opmerken dat, wanneer ik tijdens de rondleiding de hulp had ingeroepen van een der museumbeambten om de onruststokers te verwijderen, de "rel" een feit zou zijn geworden.' Het geven van les en voorlichting was Frieda op het lijf geschreven, en haar liefde voor de moderne kunst was duidelijk. Zij liet zich niet uit het veld slaan, door wie dan ook. Het ontoelaatbare en incorrecte gedrag werd door het Stedelijk betreurd en afgekeurd. Een mooi voorbeeld van Frieda's 'gidsen' lezen we in het volgende verslag: 'Daar klinkt de heldere stem van mevr. Hunziker: Zullen we maar gaan, dames en heren? En haastig beklimmen de plusminus zestig deelneemsters en deelnemers aan onze museumrondleidingen de trappen naar boven, naar de zalen die de kunstschaten herbergen. Zodra mevr. Hunziker begint te spreken valt er een ademloze stilte. Men wil geen woord verloren laten gaan van wat zij te zeggen heeft. Op boeiende en meeslepemde wijze leert zij ons schilderijen zien, vertelt ons, dat niet het voornaamste is wat een schilderij voorstelt. De kunstwaarde van een schilderij ligt hierin dat het een schepping is, geboren uit de ziel van een kunstenaar. Dat elke kleur, dat elke lijn harmonieus is en elk voorwerp staat waar het staan moet en een eigen persoonlijk karakter draagt. Bewonderenswaardige onderwijzeres. O, zo vlug, veel te vlug vliegen de uren voor de rondleiding voorbij en staan we weer in de Van Baerlestraat, in de gewone wereld, maar toch, nu we geleerd hebben, op licht, kleur en vorm te letten is het net alsof in de stralen van de Decemberzon die Van Baerlestraat veel mooier geworden is.'²²

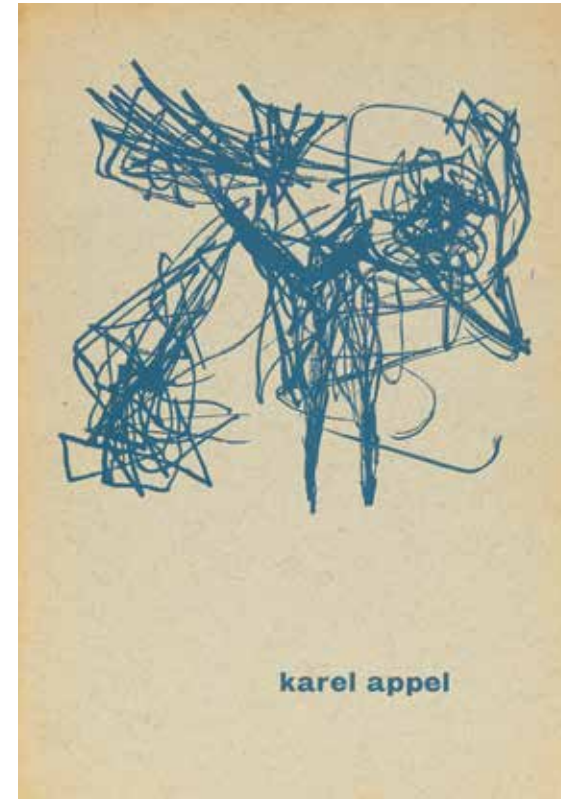
Karel Appel

Door haar schilderen, lesgeven, gidsen en reizen vond Frieda dat zij als moeder en opvoeder, aan haar zoon nog steeds te

weinig aandacht kon besteden. Gerustgesteld was zij toen Frits in het Christelijk Jongensinternaat te Zeist geplaatst kon worden. Het was gevestigd aan de Krakelingweg. Elk van de tachtig jongens beschikte over een eigen kamer. Zij konden rekenen op een degelijke middelbare schoolopleiding. En voor Frieda betekende dat, dat zij zo nu en dan weer kon reizen en bijvoorbeeld naar Parijs kon gaan. Zij bezocht daar Karel Appel, die sinds 1950 met zijn geliefde woonde in een voor afbraak bestemd huidenpakhuis in de 20 Rue Santeuil, vlakbij de vlooiemarkt van de Porte de Clignancourt. De eerste verdieping van het pakhuis was door Appel en andere kunstenaars, onder wie Corneille, gehuurd. Onder deze verdieping was de leerlooierij. De opgetaste bebloede koeienhuiden verspreidden een bijna niet te verdragen stank. Aan Hugo Claus schreef Appel, dat het er stonk als veertig beerputten. De kadaverlucht sloop door gaten en kieren naar boven. Frieda, die kon bogen op wat vaste inkomsten, zag wat echte armoede onder kunstenaars betekende. Er werd hard gewerkt, maar weinig verkocht; er waren feesten, er waren ruzies, voor verf was er nauwelijks geld: Appel nam soms genoegen met de goedkopere lak, en jute was voordeliger dan linnen. In de Rue Santeuil leerde Frieda ook de beeldhouwster Lotti van der Gaag kennen. Met haar zou zij een aantal malen exposeren. Lotti en Frieda waren in die tijd de uitzonderingen in een wereld, die door mannelijke kunstenaars werd gedomineerd.

Verdediging van Karel Appel

Willem Sandberg en Karel Appel kregen omstreeks 1950 in de pers veel modder over zich heen. Het rooms-katholieke dagblad *De Tijd* schreef: 'In de Sowjet-Unie zouden zulke schilders [Appel en anderen] naar Siberië worden verbannen. Wij willen deze schilders zelfs niet naar de Peel verbannen zien. Wij willen hen slechts verbannen zien uit het Amsterdams Stedelijk Museum.' De socialistische krant *Het Vrije Volk* deed niet voor *De Linie* onder: 'Als ge per se meent cultuur te moeten brengen in Nederland met dit geklodder, geklets, en gekwast, allez! Maar niet in zalen van ons eens zo respectabel en representatief Stedelijk Museum.' Vernieuwing en beweging in de kunst was aan deze critici niet besteed. In dit anti-kunst klimaat moest Frieda haar weg vinden. Een collega die het voor Appel opnam was Paul Citroen. Hij zag Karel als de Jan Sluijters (1881-1957) van de jongere generatie. J.W. Peek (KVP), de burgemeester van Schiedam, had in oktober 1949 naakten van Sluijters van een expositie in zijn Stedelijk Museum laten verwijderen. Het



Omslag catalogus solotentoonstelling Karel Appel in Stedelijk Museum Amsterdam, 1955

Algemeen Handelsblad kopte die maand: 'Weerom het boze naakt'.

Een paar jaar later, toen Appel in New York succes had en hij in het Stedelijk Museum rond de jaarwisseling 1955/1956 een solotentoonstelling achter de rug had, werd hij in *De Telegraaf* nog beschouwd als een schilder die artistiek het terrein van de criminaliteit had betreden. Schilder Jan van Herwijnen (1889-1965) was in de krant de spreekbuis van Nederlanders, die met afgrijzen en verbijstering schilderijen van Karel hadden bekeken. En Van Herwijnen was niet de enige roepende. Carel Willink (1900-1983) had het over luidruchtig gebral en animale schildersdrift. Prof. dr. N.R.A. Vroom (1915-1995), van 1953-1973 invloedrijk directeur van de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten van Amsterdam, maakte het nog bonter:

'Ik zie in Appel meer een interessant geval voor een psychiater dan een schilder.' In deze hetze werd Frieda Hunziker, 'de bekende abstracte schilderes, die reeds jaren dagelijks bezoekers rondleidt in het Stedelijk', door de redactie van *De Telegraaf* gevraagd haar oordeel over het werk van Karel Appel te geven. Zij verdedigde haar collega

onverbloemd en met verve. In haar verdediging lezen wij impliciet een visie op haar eigen werk.

'Ik geloof dat Karel Appel te vergelijken is met een figuur als Vincent van Gogh. Ook Appel's werk is ontstaan uit de uiterste zelfverloochening. Hevige spanning en bovenpersoonlijke gedrevenheid zijn juist eigenschappen die bij hem in hoge mate aanwezig zijn. Evenals bij Vincent van Gogh is bij Appel sprake van een enorme gedrevenheid. De spanning vliegt van de schilderijen af. Zij zijn geschilderd met een enorme vaart; een snelheid die typisch is voor de hedendaagse schilderijen. Die snelheid moet er ook zijn, want zij is een wezenskenmerk van onze tijd. Iedereen is in tijdnood, dus ook de schilder. Andere kenmerken van onze tijd, die wij in Appel's kunst terugvinden, zijn de enorme kracht en energie en het onbegrijpelijke daarvan. Wij zijn ook niet in staat om de atoomenergie te bevatten en toch is ze er. Juist omdat ik door mijn rondleidingen iedere dag met Appel's werk geconfronteerd word, onderga ik heel sterk, welk een begaafd kunstenaar hij is. Zijn werk boeit mij uitermate en houdt mij uren gespannen. Appel weet precies op te houden op het punt, waar hij de rest aan de beschouwer moet overlaten: deze raakt dan met zijn fantasie op drift, zodat hijzelf met zijn verbeelding het beeld compleet maakt. Appel beweegt zich op de grenzen van de mogelijkheden met de verfmaterie. Hij heeft het toeval leren beheersen, en dat is moeilijker dan een voorstelling bedenken. Kijkende door de ruwe verflagen heen, ontdekt men evenwel een hechte, bijna klassieke bouw. Een type als Appel draagt in zich het einde van een fase en tevens het begin van een nieuwe periode. Ik heb voor zijn moed, voor zijn enthousiasme en voor zijn durf de grootste bewondering. Zijn werk geeft een overdracht van driften, die de mens aansteekt. Het is zijn eigen jeugdig elan, dat hij in verf op het doek gooit.'

Hoe terecht is het, gelet op de verdediging van Frieda, dat in de huidige opstelling van de vaste collectie in het Stedelijk een schilderij van Frieda Hunziker naast een schilderij van Karel Appel hangt.

Exposities in Nederland, Frankrijk, België en Engeland tot 1951

Het atelier van Frieda Hunziker was via een trap en een valluik te bereiken. 'Ben ik eenmaal boven, dan ga ik op



Frieda Hunzikers *Interieur* (1945) naast Karel Appels *Zittend meisje* (1946) in het Stedelijk Museum, 2024

het luik staan en is alles rustig en kalm, niemand kan mij storen, want ik sta op het luik en schilder maar.²³ Op de ruim verbouwde zolder was een bovenlicht aangebracht en waren de wanden gewit. Schilderijen stonden omgekeerd tegen de muren.²⁴ In de buitenlucht maakte Frieda schetsen. Ze konden, na bezinking en bezinning, in het atelier de aanleiding zijn voor een schilderij of een aquarel. Daarbij kon zij rekenen op haar sterk visueel geheugen. Alle denkbare kleurcombinaties bewogen op haar doeken: blauwen, zachtgroen, bruin, roodbruin. Ze waren, meer dan bij Appel, dienstbaar aan vormen. Zoals kunstenaar Jaap Wagemaker (1906-1972) schreef:

'De picturale vrijheid wordt gezocht en gevonden binnen de grenzen van een structurele discipline en er ontstaat een rhythmische schriftuur, waarin de kleur dominerend is. De kleur wordt opgevoerd tot een hevige intensiteit, waardoor ieder schilderij een rijk coloriet en een sprankelende levendigheid bezit.'²⁵

Een kunstenaar wil dat zijn werk wordt gezien en verkocht. Dat betekent exposeren, dat betekent reizen. Frieda exposeerde tussen 1945 en 1951 zo'n twintig keer, al dan niet in groepsverband. Een kleine bloemlezing van de exposities laat zien in welk gezelschap zij, vaak als enige vrouw, opereerde, in Nederland en daarbuiten. Na de deelname aan de demonstratieve tentoonstelling *Kunst in Vrijheid* in het najaar van 1945, bood het Stedelijk Museum, zoals eerder beschreven, in het voorjaar van 1946 aan twaalf moderne Nederlandse schilders, expositieruimte aan. Frieda was vertegenwoordigd met vijf olieverven, waaronder 'Voorstad Parijs' (350 gulden = 2.300 euro nu) en 'Strijkkwartet' (1.200

gulden = 7.700 euro nu). In maart 1947 waren in het Stedelijk van Abbe Museum te Eindhoven vijf schilderijen (zoals 'Twee figuren aan het strand' en 'Vischnetten') te koop voor bedragen tussen de 500 gulden (3.500 euro) en 750 gulden (4.600 euro). Ze maakten deel uit van een expositie van de groep *Vrij Beelden*, met Harry van Kruiningen en Piet Ouborg. De verkoopprijzen waren duidelijk niet die van amateurs.

Met Piet Ouborg en zijn vriend Willem Hussem was Frieda in 1947 en 1948 welkom in de Haagse Kunstkring. Dit is een voorbeeld van hoe zij ook buiten Amsterdam aandacht vond. Hunziker, zo schreef de *Haagsche Courant*, behoorde met Ouborg en Hussem tot de kunstenaars die op wat oudere leeftijd kort na 1945 een vroegere, meer figuratief gerichte ontwikkeling hadden omgebogen naar experimenteren met vorm en kleur. Bijzonder was een expositie ter gelegenheid van het regeringsjubileum van koningin Wilhelmina in kunstzaal Lambeck in Hilversum, omdat hier voor het eerst werken van een groot aantal vrouwelijke kunstenaars tentoongesteld werden rondom een paar schilderijtjes van de vorstin. Frieda (met drie schilderijen) wist zich omringd met schilderijen, tekeningen en beelden van onder anderen Jeanne Bieruma Oosting, Sárka Góth en Charlotte van Pallandt. Zij vormden de elite van kunstenaressen in Nederland.

In juli 1948 exposeerde Frieda voor het eerst in Parijs, op de Salon des Réalités Nouvelles, samen met Willy Boers en Anton Rooskens. Deze gezaghebbende salon voor abstracte kunst, die in het Palais des Beaux-Arts aan de Avenue du Président Wilson werd gehouden, was opgericht door Nelly van Doesburg, Hans Arp en nog wat kunstbroeders. Frieda was er met haar schilderijen ook in 1949 en 1950 welkom. In 1950 bijvoorbeeld met 84 andere kunstenaars, met uit Nederland Willy Boers, Eugène Brands, Willem Hussem, Wout van Heusden en Anton Rooskens. Op verzoek van Rooskens had zij in de winter 1946/1947 met hem geëxperimenteerd met keramiek in de Russel-Tigliafabriek in Tegelen.

Terug in Amsterdam kunnen we in 1949 niet om *Amsterdamse schilders van nu* in het Stedelijk heen. Te zien waren 236 werken van 160 schilders. In de catalogus streepte Frieda alleen de namen van Karel Appel, Eugène Brands en Corneille aan. Initiatiefnemer van de salon was wethouder

Kunstzaken mr. A. de Roos (in een tijd dat je nog de naam van zo'n wethouder kende). De Roos wilde elk jaar in het Stedelijk gedurende een maand de ruimte geven aan Amsterdamse kunstenaars.

'Met het oog op de economische moeilijkheden waarin de beeldende kunstenaars, en vooral de schilders onder hen verkeren,' deed de wethouder een dringend beroep om bij deze unieke gelegenheid werk te kopen. Schrijver Max de Jong schreef echter in zijn *Dagboek*: 'Niet veel zaaks. Veel stompzinnig epigonisme. Die knapen van de experimentele groep zijn wel heel beroerd.'²⁶ De critici waren ook niet enthousiast, maar over Frieda Hunziker waren zij mild:

'Voorbeeld van een goede inzending bij de non-figuratieven' schreef C. Doelman over haar in *De Groene Amsterdammer* en Bob Buys vond in *Het Vrije Volk* zelfs dat Frieda 'verrassend voor de dag kwam'. Toen dat jaar



Beschilderd keramiek van Frieda Hunziker, te dateren ca. 1948, Ø 34 cm

Amsterdamse schilders in *Galerij Artes* in de Lange Gasthuisstraat te Antwerpen te gast waren, bleken de recensenten ontgoocheld over al die imitaties van Braque, Picasso, Klee, Gauguin en het gemis aan oorspronkelijkheid. Maar:

'Enige oorspronkelijkheid bezitten echter de doeken van Frieda Hunziker: volledig abstract en met een aardige kleurbewerking in blauw, geel en groen, vinnig en fris gehouden.'²⁷

Het zij nog vermeld dat Frieda Hunziker meedeed aan twee groepstentoonstellingen in Londen (met Jeanne Bieruma Oosting, Paul Citroen en Piet Ouborg) en in Fodor Museum Amsterdam aan een expositie van de *Nederlandse Kring voor Grafici en Tekenaars*.

'Frieda Hunzikers penseeltekeningen hebben iets van mooi-kleurige "ziele"- tapijten,' aldus Kasper Niehaus in *De Telegraaf*. Ik sluit deze bloemlezing af met het noemen van de expositie: *Vogelvlucht. Nederlandse schilders zien hun land vanuit de lucht* in het Stedelijk te Amsterdam. Aan dertig kunstenaars was gevraagd om tijdens een vlucht boven Nederland uit te drukken wat zij beneden hadden gezien. Frieda vloog in de cockpit mee boven de groene en zilveren vlakken van water en weiland en boven haar favoriete de Peel. De opgave was het resultaat van een samenwerking tussen de Nederlandse Vereniging van kunstschilders en de KLM. Op de tentoonstelling hingen twee olieverven van Frieda Hunziker. Deze tentoonstelling betekende de opmaat naar het tweede kantelpunt in haar leven en werk.

Kantelpunt Curaçao

De acht winnaars van de *Vogelvlucht*-expositie, onder wie Herman Berserik en Ger Gerrits, mochten van de KLM een vliegreis uitzoeken. Frieda Hunziker, die als enige door KLM-directeur Albert Plesman persoonlijk was uitgenodigd, koos voor een reis naar Tibet en als dat niet mogelijk was naar Perzië. Politiek gezien kwamen beide bestemmingen niet goed uit. Daarom werd het in 1951 een reis naar Curaçao en aldaar een verblijf van twee maanden. Het Prins Bernhard Fonds (nu: Cultuurfonds) wilde de verblijfskosten wel betalen, in ruil voor 25% van de opbrengst van de verkoop van Frieda's schilderijen. Frieda weigerde dat. Zij kon, op voorspraak van Sandberg, op Curaçao rekenen op de gastvrijheid van Chris Engels (1907-1980). Engels was in 1936 naar Curaçao gekomen om zich daar als arts te vestigen. Zijn veelzijdigheid was groot: hij was naast arts ook dichter en vertaler (van García Lorca, onder de schuilnaam Luc Tournier), pianist, componist en kunstschilder (vooral van portretten). Na een aantal jaren was hij het artistieke middelpunt op het eiland en niemand verbaasde zich erover dat hij in 1940 één van de oprichters was van het toonaangevende literaire tijdschrift *De Stoep*, dat hij na de oorlog tot hoofd van het departement onderwijs en kunsten werd benoemd én dat hij in 1948 medeoprichter werd van het Curaçaosch Museum. Hij zorgde er met zijn eveneens artistieke vrouw Lucila voor dat Frieda onderdak kreeg in



Het huisje achter het Curaçaosch Museum

een bohemienachtig huisje in de tuin van het museum. En het echtpaar gaf aan haar de opdracht tot het maken van muurschilderingen in een kamer in Stroomzicht, het door het echtpaar bewoonde herenhuis uit de 18e eeuw in de chique wijk Otrobanda van Willemstad. Een jaar na haar mocht ook de beroemde architect Gerrit Rietveld (1888-1964) een kamer beschilderen en een trap ontwerpen. De derde die schilderingen mocht aanbrengen was Charles Eyck (1897-1983). Eyck en Hunziker kregen ook de opdracht een glas-in-loodraam te ontwerpen, Hunziker voor een tehuis voor kinderen. Haar ontwerp van een glas-in-loodraam van één bij één meter voor de kapel van het huis van Engels liet zij in Nederland uitvoeren. Het werd in drie gedeelten naar Curaçao gebracht en aldaar geplaatst door Charles Eyck. In een voornamer gezelschap dan met Chris Engels, Charles Eyck en Gerrit Rietveld kon Frieda op Curaçao niet geplaatst worden. Op de opdrachten aan haar van Chris Engels volgden monumentale opdrachten in Nederland. Zo maakte zij een grote muurschildering voor een jeugdcentrum aan de Bandoengstraat in Utrecht. De speelruimte op een binnenterrein was afgescheiden door een betonnen muur, verder had het gebouw veel glas. Rietveld schreef:

‘Mevrouw Hunziker heeft niet geprobeerd deze wand weg te schilderen, maar ze heeft kans gezien deze door een rythme van kleur en lijn volkomen aanvaardbaar te maken, niet alleen, maar tot een feestelijke omranding; te zien van binnenuit, en ook als reflexie in de glaspuien.’²⁸

‘Frieda Hunzikers penseelttekeningen hebben iets van mooi-kleurige “ziele”-tapijten.’

Kasper Niehaus, *De Telegraaf*

Binnen de kortste keren was Frieda betoverd door het eiland Curaçao. Het betekende voor haar het tweede kantelpunt in haar leven en werk, zoals de Tweede Wereldoorlog het eerste was. Zij zwierf over het eiland, onder unieke tropenluchten in de vaak felle zon. Zij merkte de witte huizen op, het gele zand, bronskleurige cacteeën, rode bloemen, het staalblauw van de hemel. Zij zag zelfs schoonheid in lijnen en vormen van de raffinaderijen. In een later interview noemde zij Curaçao een ‘fantastisch ritmisch, boeiend, kleurrijk land, een belevenis om nooit meer te vergeten.’²⁹ Het tekenen en aquarelleren hoefden niet te worden aangewakkerd: spontaner kon het scheppingsfeest voor haar niet zijn. Tijdens haar verblijf nam zij afstand van de non-figuratie en koos zij voor de zichtbare realiteit, in forse lijnen en levendige kleuren.

Frieda's korte bezoek aan Curaçao kreeg een lang, kleurrijk vervolg. De journalist van de *Beurs- en Nieuwsberichten* vertrouwde zij op het eiland toe, dat ‘op den duur de indrukken van Curaçao zullen nawerken en dan zal het mij zelf benieuwen hoe ze verwerkt zullen worden.’ Ze had veel tekeningen en aquarellen gemaakt en zelfs een paar gouaches op geschept papier, bestemd voor de tentoonstelling in het Curaçaosch Museum. Het echtpaar Engels vulde met de aankoop van een paar werken van Frieda het rijke bezit aan schilderijen van Leo Gestel en Herman Kruidier en etsen van Picasso en Jan Toorop aan.

De ‘nawerking’ van haar verblijf op Curaçao bleef in Nederland niet uit. De in aquarellen en schetsen gevatte indrukken vertaalden zich in een vloed aan schilderijen met diverse onderwerpen: een vogel, insect, vissen, een troep geiten, het koenoekoe-landschap, gezicht op de



Jeugdcentrum, Utrecht © Frits Swart

haven bij avond, Antilliaanse schepen, koralen en cacteeën. Vlakjes uitbundige kleuren zette zij, expressiever dan voorheen, geheel naar haar associërende hand. Het woord ‘kleursymfonieën’ was daarbij op zijn plaats. Had Frieda vóór Curaçao over publiciteit niet te klagen gehad, daarna was de aandacht en de lof nog groter. Charles Wentinck schreef in *Elseviers Weekblad*:

‘Het resultaat van Curaçao is: ongecompliceerde blijmoedigheid in feestelijke composities.’ Frans Duister was in *Het Parool* nog complimenteuzer.

‘Zou men haar vergelijken willen, dan komt zij eerder in de buurt van Willem de Kooning dan bij andere met verf beweeglijke schilders.’ Door anderen, zoals Hans Sizoo, werden Bram van Velde en Gerrit Benner, ter vergelijking genoemd. *De Telegraaf* was opgelucht:

‘Frieda Hunziker is door deze reis terug naar het herkenbare.’ *De Groene Amsterdammer* deelde in die opluchting mee:

‘Frieda Hunziker was verstrikt geraakt in de non-figuratieve kunst, de reis naar Curaçao heeft haar goed gedaan. Zij ontdekte de realiteit weer.’ Belangrijker dan vergelijkingen was voor Frieda dat haar schilderijen herkenbaar waren en bleven als werken van Hunziker, ook toen in de volgende jaren de witten, de groenen, de blauwen en andere kleuren wat gedempter waren. En met creatief plezier wisselde zij meer dan ooit technieken af: nat in nat, paletmes en/of kwast, direct uit de tube of met de kwast.³⁰

Frieda's relatie met het echtpaar Engels was kostbaar en is kostbaar gebleven. Dat bewijst ook een van de weinige brieven die van Frieda bewaard zijn gebleven, namelijk haar brief aan Chris en Lucila Engels van 13 september 1952. Nadat zij geschreven had over een ontmoeting met Sandberg, die terug was van een vakantie in Ascona, en over haar bezoek aan een beeldtentoonstelling in Arnhem, vervolgde zij:

‘Ik zit 's avonds, of meestal 's nachts, te leren voor diverse lezingen die op 't programma staan [voor Instituut Arbeidersontwikkeling]: Jan van Eyck, Jan van Scorel, Frans Hals, Cornelis Troost, Jongkind, Van Gogh, Mondriaan, Bart van der Leek. Wat moet je toch veel in je hoofd pompen om er één uur over te kunnen praten. We doen ons best maar. De bloemen in de Museumtuin van Curaçao hebben wel wat gedaan. Ook die griezelige dieren. Als jullie het konden zien zou je waarschijnlijk het uitgangspunt wel kunnen ontdekken.’



Glas-in-loodraam van Frieda in opdracht van Chris Engels

‘Het resultaat van Curaçao is: ongecompliceerde blijmoedigheid in feestelijke composities.’

Charles Wentinck, *Elseviers Weekblad*

Na de reis naar Curaçao had Frieda de smaak van het reizen weer te pakken. ‘Met mijn autootje ben ik nu naar de Dordogne geweest,’ vertelde zij in december 1957 aan de journalist van de *Leeuwarder Courant*. ‘Met een tent achterin, om het goedkoop en daardoor lang te houden. (...) In de grotten ben ik de allereerste schilderijen van de mens gaan bekijken: jachttafereelen, met een vinger en plantenverf of klei op de muur getekend. En voor de rest: hele dagen op de buik in het gras en de zon liggen – met papier en krijt en dan tekenen: de natuur zoals ik die zie.’

Tegenslag en doorgaan

In 1952 woonde Frieda met haar studerende zoon nog altijd in de Van Breestraat. Zij had een half jaar eerder haar ouders in huis genomen. In haar agenda moest zij op 26 juli 1952 schrijven: ‘5.20 uur v.m. Overlijden vader.’ Op 11 februari 1954: ‘10.20 uur v.m. Overlijden moeder.’ Na de dood van haar ouders exposeerde Frieda meer dan ooit. Ook toen zij in 1958 problemen met haar hart kreeg. Van de opbrengst van haar schilderijen kon zij toch nog niet leven. Daarom was stoppen met lesgeven geen optie. Trouwens, aan lesgeven beleefde zij plezier. Regelmatig nam zij leerlingen mee naar huis, want daar had zij haar boeken en plaatwerken, bijvoorbeeld over indianenkunst, bij de hand. En een pot thee.

‘Voor sommigen onder de leerlingen waren die lessen wel een cultuurshock. Zo zag Frieda er niet bepaald gewoontjes uit. Een opvallende, biljartlaken-groene jurk, zwarte kousen

en felle kleur lipstick was voor haar tamelijk normaal.³¹ Hoe haar leven als kunstenaar er na een hartoperatie uit zag, vertelde zij in juni 1962 in een openhartig vraaggesprek aan Nelleke Bruins van het blad *De vrouw en haar huis*. Zij had toen net een belangrijke, troostrijke solotentoonstelling in het Stedelijk achter de rug.

‘Goed, ik ben 53, maar toch geloof ik niet, dat ik mag zeggen, dat ik er nu ben: je weet nooit hoe mijn werk zich nog zal ontwikkelen. Ik heb wél het gevoel dat ik op deze manier kan doorgaan. Ik zie verschil met mijn vroegere schilderijen en grafiek en ik weet dat mijn werk van de laatste twee jaar anders is, intenser, rijper. Ik had altijd wel gunstige kritieken, maar er kwam te vaak het woord “veelbelovend” in voor. Tijdens de laatste expositie in het Stedelijk Museum (400 mensen bij de opening!) waren de kritieken juichend. Dat is bijzonder prettig, maar toch wil ik niet denken dat ik nu bereikt heb waarnaar ik vroeger streefde. Trouwens, ik denk eigenlijk helemaal niet. Ik werk uit innerlijke noodzaak. Als mijn persoonlijkheid zich ontwikkelt, merk je dat in mijn werk. Dat is bij iedere kunstenaar hetzelfde. Beleven, bezig zijn, uitdragen en vooral: het “academisch gevormde” vergeten, afwerpen, jezelf zijn in je werk. In 1958 kreeg ik vervelende kwesties met mijn hart en in 1961 moest ik een

zware operatie ondergaan. Het is interessant dat je zoiets lange tijd voelt aankomen en dat je later die onbewust ondergane ervaringen in je werk uitleeft. Dat noemen ze dan rijper, bezielder. De kleuren worden dieper, warmer, de expressie boeiender, kortom, je werk wordt menselijker. (...) Ieder doek is een deel van mijn leven en ik wil niemand dwingen in een bepaalde richting te denken.’ Na de drukbezochte opening van de solotentoonstelling in het Stedelijk schreef Frieda aan de directie van het museum, dat zij met angst en beven het openingsuur tegemoet had gezien. Zoveel belangstelling had zij niet verwacht:

‘Het moet mij van het hart dat het mij moed geeft verder te gaan met m’n werk, zoals ik dat steeds gevoeld heb te moeten doen.’ In 1961, het jaar van haar hartoperatie, had het Franse tijdschrift *Aujourd’hui art et architecture* tot haar bemoediging in het ook in Nederland door kunstenaars en museumdirecteuren gelezen julinumnummer, een artikel van Hans Jaffé gepubliceerd. Het is een van de belangrijkste teksten over haar werk:

‘In de Nederlandse beeldende kunst onderscheidt het werk van Frieda Hunziker zich door haar persoonlijke en felle eigenschappen. Haar olieverfschilderijen, gouaches en waskrijttekeningen vormen als geheel een rijk en vruchtbaar

oeuvre, waarin een voortdurende en bloeiende ontwikkeling te zien is.’ Jaffé stond stil bij Frieda’s verblijf op Curaçao: ‘De vroege werken uit haar artistieke ontwikkeling – daterend uit de eerste jaren na de Bevrijding – hadden al de aandacht getrokken van kunstliefhebbers, door hun gedurfde kleurgebruik en de soms barokke vormen van natuurlijk onderwerpen. (...) De uitbundigheid en rijkdom van de tropische vegetatie op Curaçao, de kleurcontrasten van een dorre rots in een overdreven blauwe zee, het weelderig ritme van de beweging van planten en mensen openbaarde voor Frieda Hunziker haar eigen artistieke klimaat: daar, op dat warme, zingende eiland, bevond zij zich in haar element, onder het fel stromende licht dat zo anders was dan het Nederlandse klimaat, met zijn uitgestrekte, kalme en majestueuze horizons. (...) De felle kleuren en flamboyante vormen drukken altijd een emotie, een innerlijke sensatie uit: de getuigen van de gevoelige schok van een kunstenaar uit het Noorden die in contact komt met het warme klimaat van de tropen. Het is het licht van dit herontdekte aardse paradijs waarmee haar doeken zijn doordrenkt.’³²

Exposeren tussen 1952 en 1965 en de Talensprijs

De schilders, die naar het buitenland hadden mogen vliegen om ‘hun blik te verruimen’ exposeerden in februari 1952 in het Stedelijk de eerste oogst van hun excursie. Kasper Niehaus was in *De Telegraaf* niet onder de indruk; een uitzondering maakte hij voor de inzending van Frieda:

‘De begaafde schilderes Frieda Hunziker bleef zichzelf trouw. In haar twee grote, fraaie aquarellen bijvoorbeeld, welke uit de verte aan die van Paul Klee uit N.-Afrika herinneren, maakte zij toespelingen op de als veronderstelde natuur van Curaçao. Zij suggereert meer dan dat zij alles zegt.’ De vergelijking met Paul Klee was op haar plaats. Zoals Curaçao voor Frieda een kantelpunt betekende, was zijn paar weken durende reis door Tunesië in 1914 dat voor Klee. Hij werd, geboeid door het fel gekleurde land van Kairouan, colorist. Zijn kleuren waren wel gedempter in vergelijking met die van Frieda. Klee wilde niet precies vissen uitbeelden; het geheim van hun bewegen obsedeerde hem. Deze obsessie deelde Frieda met Klee.

Dat voor Frieda Curaçao in naam en toenaam voor exposities een aantal jaren een thema was lezen we bijvoorbeeld in 1955 in de aankondiging van de tentoonstelling *Reisebilder non figurativer Maler* in de Kunsthalle van Recklinghausen.

Toen zij in de winter van 1952/1953 in Pittsburgh met Kokoschka, Willem de Kooning, Pierre Alechinsky, Karel Appel en Piet Ouborg mee mocht doen aan de *International Exhibition of contemporary painting* stuurde zij het schilderij ‘Flowers in Curaçao’ in. Een jaar later organiseerde de Antilliaanse Studentenvereniging een tentoonstelling in het Stedelijk met de titel: *Curaçao, schilderend en geschilderd* met schilderijen van Frieda, Charles Eyck en Dolf Henkes. De tentoonstelling werd geopend door de schrijver Cola Debrot.

‘Kleur naast kleur, beweging contra beweging, koel rusten naast een turbulent rood en geel.’

Freek van den Berg, *Het Parool*

Van de exposities waarop werken van Frieda Hunziker na 1951 te zien waren volgt nu een bloemlezing. In de jaren vijftig stelde Sandberg, die zijn leven lang Frieda trouw bleef, een reizende tentoonstelling samen rondom de centrale figuur Mondriaan. De expositie, met werk van Appel, Corneille en Ouborg en met vijf schilderijen van Frieda Hunziker, werd druk bezocht tijdens de *Bienal do Museu de Arte Moderna de São Paulo* en de *Pintura contemporanea de los Paises Bajos*, maart 1954 in Montevideo, Uruguay. Het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen volgde Sandbergs voorbeeld met een reizende expositie langs Cairo, Alexandrië, Madrid en Barcelona met 85 schilderijen van 29 kunstenaars, onder wie alweer Frieda Hunziker. In 1957 reed Frieda met Gerrit Benner naar de opening van een alweer door Sandberg samengestelde tentoonstelling in Galerie Hella Nebelung te Düsseldorf. Er was werk te zien van zes kunstenaars, onder wie Appel en Corneille, en van Frieda als enige kunstenaar.

‘Kijk eens wat een mensen,’ lachte Benner. ‘Honderden, ze staan te wachten voor het museum – zoiets zie je toch in Nederland niet!’ Maar toen we dichterbij kwamen bleken al die drommen mensen voor een deurtje verderop bestemd te zijn, waar een jonge dame zou zingen.³³ In 1959 kreeg Frieda een solotentoonstelling in *Galerie d’Art André Droulez* te Reims. Ze werd geopend door Sadi de Gorter, schrijver en cultureel attaché aan de Nederlandse ambassade te Parijs. Hij noemde het een voorrecht de expositie te mogen openen:

‘Het was een kille regenachtige dag. De wolken hingen laag boven de stad. Alles was grauw en ontmoedigend. Ik had de reis per auto ondernomen en regen en mist



Frieda Hunziker, Anton Rooskens (beiden zittend) en Willem Sandberg tijdens een lezing in Duitsland ter gelegenheid van *Reisebilder non figurativer Maler*, 1955

begeleiden mij tijdens de rit van Parijs naar de hoofdstad van de Champagne. Ik was in een boze stemming toen ik de tentoonstellingszaal binnenstapte. C'est alors que le miracle opéra! Hier gloeiden kleuren en ontplooiden zich vormen, die de natuur mij onderweg had geweigerd. Hier werd ik betrokken bij het eeuwige feest van de kunst. Ik blijf Frieda Hunziker innig dankbaar voor deze ogenblikken van intens geluk.³⁴

Natuurlijk moet in 1960 Frieda's deelname aan de *Ve Exposition présentée par le Club International Féminin* in het *Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris* worden genoemd. Haar schilderijen werden bekroond met de zilveren medaille van de stad Parijs. In 1962 exposeerde Frieda Hunziker mét Lotti van der Gaag in het Stedelijk Museum. Twee grote kunstenaressen, die lang leefden en werkten in de schaduw van mannelijke kunstenaars, kregen eindelijk samen in Amsterdam alle aandacht. Over de schilderijen van Frieda schreef Freek van den Berg in *Het Parool*:

'Kleur naast kleur, beweging contra beweging, koel rusten naast een turbulent rood en geel.' 1962 was ook het jaar dat de Talensprijs werd uitgereikt. Kunstenaars vonden het een belangrijke prijs, getuige de vijfhonderd professionele inzendingen, van Herman Berserik, Jan van Heel, Gerard Verdijk tot Aat Verhoog. De jury kende de eerste prijs toe aan Jaap Wagemaker, en een gedeelde tweede prijs aan Frieda (voor het schilderij *Image*) en Willem Hussem. Frieda werd geïnterviewd voor het studententijdschrift *Bourgond*. De anonieme redacteur reageerde beteuterd op de opmerking van Frieda dat 'kunst niet uitgelegd kan worden', maar vervolgens schreef hij beeldend over:

'het heerlijke spel van hoekige en cirkelende lijnen en vlakken. Het geeft de aanschouwer het gevoel, dat hij in een straaljager allerlei capriolen uithaalt boven een kleurrijk en grillig landschap en onder 'n blauwe lucht, waarin stapelwolken hun machtige vormen tonen.' In 1963 werden Frieda's schilderijen in Leeuwarden in Kunstaal van Hulsen breed onthaald. De *Leeuwarder Courant* schreef:

'In al het werk is duidelijk de worsteling te zien om met het heden tot klaarheid te komen. Als vrouw vecht Frieda Hunziker om haar gevoel voor schoonheid te doen passen in de moordende cadans onzer dagen. Zelfs het veroveren van het moderne ritme heeft haar veel tijd gekost.' En de *Friese Koerier*:

'Waarlijk briljant spel met al of niet vervloeiende tinten. Een picturale schilderes van allure.' In de zomer van 1963 pakte

het Stedelijk in Amsterdam uit met een zeer omvangrijke tentoonstelling onder de titel: *150 jaar Nederlandse Kunst. Schilderijen, beelden, tekeningen, grafiek 1813-1963*. Had je het in Nederland als kunstenaar 'gemaakt', dan kreeg je een plaats in deze inventariserende expositie. Dat gold voor onder meer Appel, Benner, Jeanne Bieruma Oosting, Willem de Kooning en Lotti van der Gaag. Elke kunstenaar was met één werk vertegenwoordigd. Van Frieda Hunziker was dat het schilderij 'Schepen' uit 1958.

Afscheid en doorgaan?

In 1966 nam Frieda eindelijk afscheid als docente aan de Nieuwe Huishoudschool in Amsterdam. Zij was een half jaar eerder verhuisd naar Cannenburg 25, een woning met achtertuin aan een park in Buitenveldert. Juffrouw W.L.P. Burger, de directrice van de school, sprak haar toe:

'Met Frieda Hunziker kwam er een heel bijzondere persoon in de staf, met haar koolzwarte ogen en vooral voor die tijd wel wat opvallende kleding, een vrouw van wie velen dachten: "Wat zou dat worden in de school." Nu, kort gezegd, het werd héél wat: een rasartieste, die met beide benen op de grond stond en die, uiteraard, veel zag maar ook veel voor zichzelf wist te houden, iemand, die nieuwe ideeën in het onderwijs probeerde in te voeren en dat met grote rust en overtuiging deed. Frieda was een lerares die leerlingen met liefde tot het zelf tekenen bracht.' In haar afscheidswoord, dat zij op papier naliet, zei Frieda zich te verheugen op de komende jaren, wanneer zij zich in haar nieuwe atelier helemaal aan de vrije schilderkunst kon wijden. En zij vervolgde: '...dat ik nog eens 10 jaar in mijn leven mag krijgen om helemaal mezelf te kunnen zijn en me te geven aan mijn eigen werk wat me zo lief en dierbaar is. (...) Ik heb ongeveer 30 jaar achter mezelf en de klok aangerend, van 's morgens half zeven tot 's nachts 2 uur, half 3.' *Roofbouw op haar leven* was van toepassing. P.W.J. Steinz, de auteur van *De wonderwereld der beeldende kunst* (1950) met wie Frieda bevriend raakte, schreef een *herinnering aan Frieda Hunziker*:

'De laatste maal dat ik Frieda Hunziker ontmoette, was tijdens haar afscheid als lerares bij het nijverheidsonderwijs te Amsterdam. Ik heb aan dat afscheid een droefgeestige herinnering. Terwijl veel sprekers hun waardering, vriendschap en bewondering uitspraken, zat ze daar zelf klein en donker in een stoel gedoken. Maar haar donkere ogen waren nog even glanzend en fel als altijd. En ondanks haar zwakte, had ze nog toekomstplannen, zelfs de illusie aan nieuwe schilderijen te gaan werken. Dit is inderdaad ook

nog gebeurd. (...) In gespaarde, vaak nachtelijke uren, schiep zij een oeuvre, dat haar maakte tot een der belangrijkste schilderessen van haar generatie en zeker de interessantste in de expressionistische abstracte stijl. Het is opvallend dat haar vitale werk juist in haar laatste levensjaren zo'n nieuwe, frisse kleur kreeg: stralend! (...) In een gesprek, dat ze fel en levendig kon voeren, waren er soms plotseling korte momenten dat haar blik introverter werd; dat ze even afwezig was. In zo'n onbewaakt ogenblik openbaarde zich haar eenzaamheid.' Die eenzaamheid werd versterkt door fysieke tegenslagen: na de diagnose borstkanker eind 1960 en de hartoperatie een jaar later werd zij geteisterd door botkanker. Maar... zij schilderde door en zij schilderde door, haar ultieme afleiding van de pijn, in haar gevecht tegen de tijd.

Onwetend van Frieda's fysieke tragedie organiseerde in februari 1966 de Rotterdamsche Vrouwelijke Studentenvereniging in Museum Boijmans van Beuningen de expositie: *Kunstenaressen van vandaag*. Frieda was er

met vier schilderijen, waaronder 'Zeemeermin' (1964), vertegenwoordigd. Haar schilderijen hingen tussen werken van Lotti van der Gaag, Marte Röling, Ans Wortel en Jenny Dalenoord. De laatste keer dat Frieda bij haar leven in Nederland exposeerde was in het voorjaar van 1966 op *Contour onzer beeldende kunst* in Delft. Ik bezocht de tentoonstelling en ik wist toen niet, terwijl ik keek naar haar schilderijen 'Mexico' (1965) en 'Waterwereld' (1966), dat zij zo ziek was. De vijftiende *Contour* sloot op 11 mei 1966. Nog geen vier maanden later, op vrijdag 9 september 1966, overleed de moedige Frieda Hunziker. Haar laatste schilderij voltooide zij veertien dagen voor haar dood. De titel: 'Waar de sferen mijner dromen werkelijkheid worden.' Haar zoon Frits vertelde: 'Omdat ze door haar ziekte wel bewegingen kon maken, maar daar niet de kracht voor had, ondersteunde ik haar arm, zo kon ze de verf beetje bij beetje aanbrengen.'³⁵

De begrafenis was op dinsdagmorgen 13 september op de Nieuwe Oosterbegraafplaats van Amsterdam. Volgens haar zoon waren er wel 1.500 mensen aanwezig. Zij konden



Stedelijk Museum Schiedam, 2023. © Aad Hoogendoorn

enkele maanden later de herdenkingstentoonstelling met veertig werken in Museum Fodor aan de Keizersgracht bezoeken. Hans Redeker schreef overtuigend in het *Algemeen Handelsblad*: 'Het Stedelijk Museum was in de Sandberg-jaren zonder haar en haar donkere stem nauwelijks denkbaar.' En H.P. Aletrino volgde in het *Algemeen Dagblad*: 'Frieda Hunziker was een van onze belangrijkste schilders. De slopende ziekte heeft het van haar gewonnen, maar heeft haar persoonlijkheid niet kunnen aantasten.'

Op mijn manier wil ik nu ook afscheid nemen van Frieda Hunziker, de schilderes van de verwondering die me deed verwonderen. Ik doe dat met enkele woorden van Paul Klee, die ook de laatste vijf jaar van zijn leven ongeneeslijk ziek was, en toch bleef schilderen. In het jaar van Frieda's geboorte, 1908, schreef de toen 29-jarige Klee in zijn dagboek: 'Zijn stijl vindt de kunstenaar, die niet anders kan, dat wil zeggen, die iets anders niet kan. Bij mij krijgt de vorm voorrang. Rust en onrust zijn wisselende elementen tijdens het schilderen.' Het zijn woorden die ik volledig van toepassing vind op het leven en schilderen van Frieda Hunziker.

Epiloog

Frieda Hunziker veroverde een eigen plaats in de naoorlogse kunst in Nederland. En zij heeft die plaats behouden. Na haar dood was het, afgezien van een solotentoonstelling in 1967 in het Stedelijk Museum te Schiedam, met, volgens *Het Vrije Volk* 'bewogen schilderwerken van een superieure kwaliteit', een tijdje stil, maar in de jaren tachtig kwam er een opleving, die geen einde kende. In april 1983 kreeg Frieda een door Martin van Vreden samengestelde solotentoonstelling in De Waag te Almelo. Martin zag haar werk eerder verbonden met de expressionist Willem de Kooning dan met Appel. Frans Duister noemde in *Het Parool* de herwaardering volkomen terecht. In 1988 vonden schilderijen van Frieda een plaats in de groepsexpositie *Een nieuwe synthese. Geometrisch-abstracte kunst in Nederland 1945-1960*, die gehouden werd in het Rijksmuseum Twenthe, daarna in de Prinsessehof Leeuwarden en tenslotte in Stedelijk Museum de Lakenhal.

In de 21e eeuw begon in Nederlandse musea de inhaalslag die vrouwelijke kunstenaars verdienden, nadat decennialang mannelijke museumdirecteuren, kunstkopers en critici de dienst hadden uitgemaakt. In 2016 was er onder de titel

Kleurrijke vrouwen een verkoopexpositie in galerie Creatie Art en Oostinga Other Art in Goes. In 2019 was de titel van de zomerepositie in het Stedelijk Museum Schiedam alleszeggend: *Meesterlijke vrouwen. Tien avant-garde kunstenaars die je gezien moet hebben*. Sarah van Binsbergen gaf toen Frieda alle lof in de *Volkskrant*:

'De eigenzinnige schilderijen van Hunziker, die na de oorlog een prominent lid was van kunstenaarsgroep Vrij Beelden, zijn op zichzelf het absolute hoogtepunt van de tentoonstelling. De kleur spat van de abstracte doeken af met een felheid en frisheid die haar Cobra-tijdgenoten het nakijken geeft.' Toen in maart 2000 in een solotentoonstelling schilderijen van Frieda te zien waren in het Cobra Museum kopte het *Haarlems Dagblad*:

'Schoonheid laat zich niet verklaren.' En Monica Aerden schreef in dezelfde krant:

'Enorm is haar kleurgevoel en je begrijpt wat ze wilde: kleur gebruiken als verbeelding van het innerlijk.' Spontaan werd er door 220 ex-leerlingen van Frieda een fanclub opgericht. En na Frieda's dood bleken in 1966 honderd particulieren werk van haar te bezitten, onder wie Jan Kassies, C. Doelman, Chris Engels, Ella Goldstein, Sadi de Gorter, Jan van Heel, uitgever-schrijver Jaap Romein en P.W.J. Steinz.

Voorlopig hoogtepunt was in 2023 de grote retrospectieve tentoonstelling: *Frieda Hunziker. Een vlucht naar Curaçao* in het Stedelijk Museum Schiedam. Dit hoogtepunt wordt in de zomer van 2024 geëvenaard door kunsthandel Simonis & Buunk te Ede met een verkoopexpositie van ca. 80 van Frieda's werken.

'Mijn werk moet hangen', was Frieda Hunzikers motto.



Frieda in haar atelier, 1958 © Eva Besnyö / MAI

- 1 Bert Schierbeek bij de door hem geopende expositie van werken van Lotti van der Gaag op 20 januari 1962 in het Stedelijk Museum te Amsterdam. (Archief Wim Hazeu)
- 2 Picasso geciteerd door Charles Wentinck in *Elseviers Weekblad*, 27 sept. 1952.
- 3 De 'insecten'- schilderijen behoren tot de iconen van Frieda's werk.
- 4 Aan het Rijksinstituut tot Opleiding van Teekenleeraren kregen in diverse tijdperken ook les van Jaap Dooijewaard, Jan Sluijters, Hans van Dokkum, Jaap Hillenius en Paula Thies.
- 5 Informatie uit: Margot Welle, *Frieda Hunziker 1940-1966*, Amstelveen 2000. De auteur voerde gesprekken met Frits (1937-2009), de zoon van Frieda en Willem Swart.
- 6 Sandberg tegen Ank Leeuw Marcar. *Willem Sandberg. Portret van een kunstenaar* (2004).
- 7 Het is niet ondenkbaar dat Frieda in 1938 in Galerie Simon, van de beroemde galeriehouder Daniel-Henri Kahnweiler, de expositie van veertig werken van Cézanne heeft bezocht.
- 8 Interview met Hennie de Bruin in: *De vrouw en haar huis*, juni 1962.
- 9 Frits huwde in 1968 met Joline Wiebols (1942) die zich, ook na Frits' overlijden in 2009, met succes inspant om de nalatenschap van haar schoonmoeder te beheren en te conserveren, samen met haar dochter Arjenne Swart (1972).
- 10 Willem Swart hertrouwde in mei 1941 met Agneta Burlage en woonde in de Zeilstraat 261.
- 11 Margot Welle, *Frieda Hunziker 1940-1966*, Amstelveen 2000.
- 12 Pericle Ducati, *Die Etruskische Italo-Hellenistische und Römische Malerei*, Wenen 1941.
- 13 Aantekening bewaard bij de erven Hunziker.
- 14 In 1957 maakte Eva Besnyö twee foto's van Frieda in het atelier in de Van Breestraat.
- 15 Volgens Frits Swart was de in Breda geboren maar in Bergen wonende (communistic) kunstenaar en verzetsman Jo Voskuil (1897-1972) bij de organisatie betrokken. (Frits Swart, geïnterviewd door Oeke Witteveen en Norbert Rooves, 30 maart 1990).
- 16 Ad van Liempt aan Wim Hazeu, 30 oktober 2023.

- 17 Herinnering van de dichter Gerrit Kouwenaar, beschreven door diens biograaf. Arjen Fortuin, *Men moet. Biografie van Gerrit Kouwenaar*, Amsterdam 1923.
- 18 Op 1 april verhuisde het echtpaar Hunziker-De Vries naar de Beetslaan 30a te Soest, nadat ze een half jaar aan de Dorresteynweg 4 in Soest hebben gewoond. Vanaf 30 oktober 1951 woonden ze in Amsterdam in bij Frieda in de Van Breestraat.
- 19 Hermine Guldener, *Phoenix. Maandschrift voor beeldende kunst*, jaargang 4 (febr. 1949).
- 20 Zie: Willemijn Stokvis e.a., *De doorbraak van de moderne kunst in Nederland. Vernieuwingen na 1945*, Leiden 1984, p. 133-153, waarin het optreden van de eerste naoorlogse kunstenaarsgroep Vrij Beelden, met de duidelijke aanwezigheid van Frieda, is beschreven.
- 21 *De Linie*, 23 november 1959.
- 22 Nico M. Stalling in: *De Fakkeldrager*, 23 nov. 1960.
- 23 In: *Beurs- en Nieuwsberichten*, 28 dec. 1951.
- 24 Beschrijving in: *Nieuws van de Dag*, 15 nov. 1952.
- 25 Catalogus *Frieda Hunziker*, samengesteld door Frits Swart, 1962.
- 26 Max de Jong, *Dagboek*, Amsterdam 2016.
- 27 In: *Volksgazet*, 2 juni 1949.
- 28 Catalogus *Frieda Hunziker*, samengesteld door Frits Swart, 1962. Frieda en monumentale kunst is een hoofdstuk dat buiten het kader van dit artikel valt. Verwezen kan worden naar de opdrachten, die zij kreeg voor de Goeman Borgesiuschool (muurschildering, 1963) en de Dr. A. Plesmanschool (muurschildering, 1964, door sloop verdwenen) in Amsterdam.
- 29 Interview door Nelleke Bruins in: *De vrouw en haar huis*, juni 1962.
- 30 Zie verder Margot Welle, *Frieda Hunziker 1940-1966*, Amstelveen 2000.
- 31 Idem
- 32 *Aujourd'hui*, jaargang 6, nr. 32. Vertaling: Hester Albach.
- 33 Verslag in: *Leeuwarder Courant*, 24 december 1947.
- 34 Zie 28.
- 35 Interview in *Haarlems Dagblad*, 30 maart 2000. Frits Swart overleed op 15 juli 2009 op 71-jarige leeftijd.

Geraadpleegde bronnen

- Johan Bosman, 'Paul Klee', *De Stem* (okt. 1941).
- Isabel Brouwer, Willemijn Stokvis, 'De kunstenaarsgroep Vrij Beelden', in: *De doorbraak van de moderne kunst in Nederland de jaren 1945-1951*, Amsterdam 1984.
- Nelleke Bruins, interview, in: *De vrouw en haar huis*, juni 1962.
- Wilma Dielesen, *Frieda Hunziker*, doctoraalscriptie Kunstgeschiedenis, Vakgroep Nieuwere Tijden, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1989.
- Elmyra M.H. van Dooren, *Willy Boers 1905-1978*, Naarden 1995.
- Jonneke Fritz-Jobse e.a., *Een nieuwe synthese. Geometrisch-abstracte kunst in Nederland 1945-1960*, 's-Gravenhage 1988.
- Wilma van Giersbergen, 'Contour onze Beeldende Kunsten. Spraakmakende tentoonstellingen moderne kunst in "Het Prinsenhof", 1951-1967', in: *Historisch Jaarboek Delft*, 2019/2020, van Historische Vereniging Delfia Batavorum.
- Ella Goldstein, 'Bij het werk van Frieda Hunziker', *De vrouw en haar huis* (jan. 1949).
- Will Grohmann, *Paul Klee*, Keulen 1989.
- Hermine van Guldener, 'Op het atelier van Frieda Hunziker', *Phoenix. Maandschrift voor beeldende kunst* (febr. 1949).
- Wim Hazeu, *Lucebert. Biografie*, Amsterdam 2018.
- Jan de Heer, *Rietveld & Curaçao*, Rotterdam 2010.
- Cathérine van Houts, *Karel Appel: de biografie*, Amsterdam 2000.
- Marloes Huiskamp, 'Hunziker, Frieda', in: *Digitale Vrouwenlexicon van Nederland*. Huygens Instituut 2017.
- Ank Leeuw Marcar, *Willem Sandberg. Portret van een kunstenaar*, Amsterdam 2004.
- Ad Petersen, Pieter Brattinga, *Sandberg. Een documentaire*, Amsterdam 1975.
- Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, 's-Gravenhage 1970.
- J.W. Schulte Nordholt, 'Paul Klee', *Wending* (dec. 1954).
- Karin Söhngen, 'Frieda Hunziker', in: *Magie en Zakelijkheid realistische schilderkunst in Nederland 1925-1945*, Zwolle 1999.
- Laura Soutendijk, *Lotti van der Gaag*, Blaricum/Zwolle, 2003.
- Marguerite Tuijn, Eliane Odding, *Anton Rooskens. Beyond/Voorbij Cobra*, Prinsenbeek, 2023.

Martin van Vreden, 'Inleiding', in: *tent.cat. De Waag*, Almelo 1983.

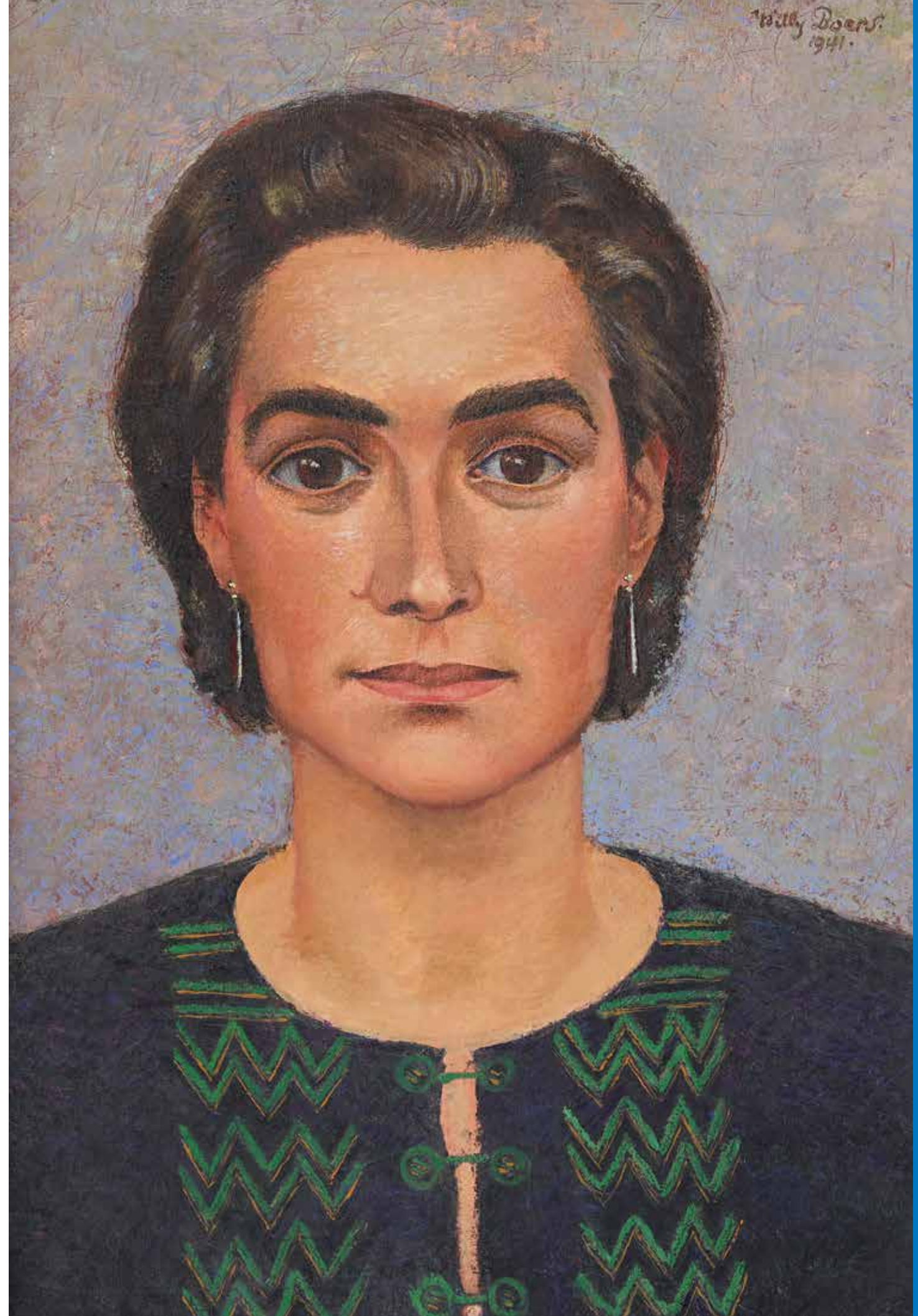
Margot Welle, *Frieda Hunziker*, Amstelveen 2000.

Doris Wintgens, 'Reacties in kranten op het beleid van het Stedelijk Museum', in: *De doorbraak van de moderne kunst in Nederland*, Amsterdam 1984.

Doris Wintgens-Hötte, 'Frieda Hunziker', in: *Een nieuwe synthese. Geometrisch-abstracte kunst in Nederland 1945-1960*, 's-Gravenhage 1988.

Met dank aan

Hester Albach, Ilse Boks, Teo van den Brink, Thera Coppens, Eric Heijlselaar, Maarten Meijer, Jan de Rooy, Michiel Schrijver, Bert de Vries, Joline Wiebols, Doris Wintgens.





pagina 33

'Willy' Herman Friederich Boers

Amsterdam 1905-1978

Portret van Frieda Hunziker

olieverf op doek 50,6 x 35,4 cm

gesigneerd rechtsboven en

gedateerd 1941

annotatie verso: 'Willy Boers 1941'

Herkomst: part. bezit H. Klasema, Bergen op Zoom; part. coll. Nederland.

Literatuur: Elmyra M.H. van Dooren, *Willy Boers 1905-1978*, Naarden 1995, pag. 299, afb. in kleur pag. 94.

Tentoonstelling: Amsterdam, Galerie Robert, *Expositie van 5 jonge schilders: Frans Boers, Willy Boers, Frieda Hunziker, Gerrit van 't Net en Salim*, april-mei 1941.

Frieda Hunziker

Stilleven met appels en peren

olieverf op board 36 x 28 cm,

gesigneerd linksboven en

gedateerd 10/41

Tentoonstelling: Almelo, Gemeentelijk Expositiecentrum De Waag, 23 april-28 mei 1983; Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000649.

Frieda Hunziker

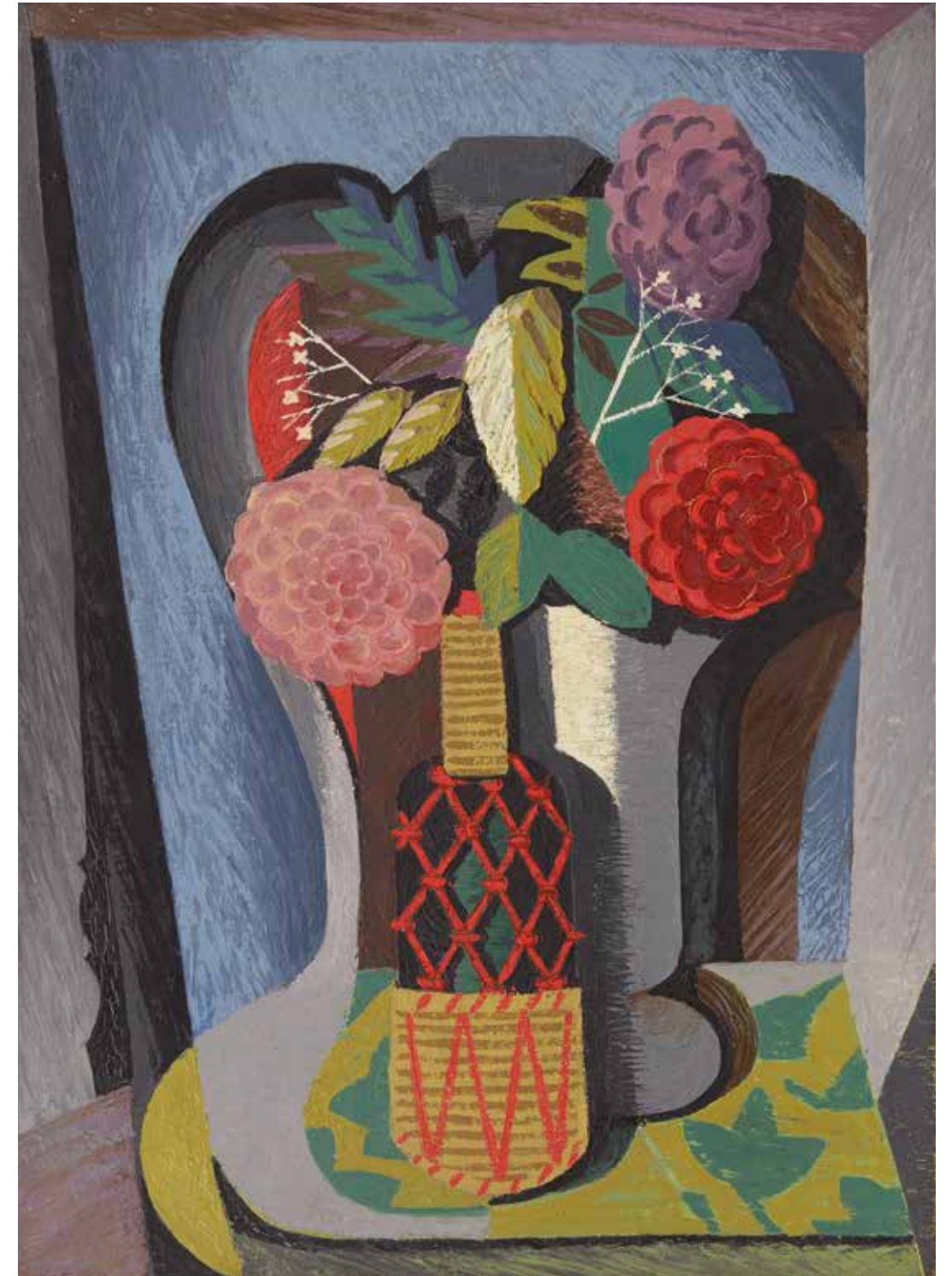
Stilleven met druiven en appel

olieverf op doek 40,4 x 50,4 cm,

gesigneerd linksboven en te

dateren ca. 1941

Tentoonstelling: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000 648.



Frieda Hunziker

Stilleven met bloemen

olieverf op doek 70,2 x 50,4 cm,

gesigneerd linksonder en

gedateerd 7-1946

Literatuur: Hans Sizoo, 'Frieda Hunziker opnieuw in de belangstelling', *Kunstbeeld* 7 (april 1983), afb. pag. 47; Margot Welle, *Frieda Hunziker*, Amstelveen 2000, afb. in kleur pag. 39.

Tentoonstelling: Almelo, Gemeentelijk Expositiecentrum De Waag, 23 april-28 mei 1983; Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000454.



Het visstilleven werd aan het einde van de 16e eeuw nog niet als zelfstandig genre beoefend. Wel waren er marktscènes waarop uitgestalde vis een van de thema's was. Het apart afbeelden van de vis ontstond toen aan het einde van de 16e eeuw de Vlaamse schilders het stillevengenre naar Holland brachten. Dit genre werd enorm populair in de 17e eeuw, vanwege de symbolische betekenis van de afgebeelde voorwerpen, maar ook omdat het schilders de mogelijkheid bood hun vaardigheid in stofuitdrukking te laten zien. Het lijkt erop of kunstenaars die vissen afbeeldden dit ook uit een soort biologische nieuwsgierigheid deden, vissen konden immers niet 'naar het leven' worden geschilderd; ze woonden in een onderwaterwereld die (toen) niet te aanschouwen was. Ook was vis een belangrijke bron van voedsel en had elke vissersplaats in Nederland in die tijd zijn visschilders die, afhankelijk van de plek waar zij woonden, zoet- of zoutwatervis afbeeldden. Er was een grote variatie in compositie en uitvoering van de visstillevens, van fijn uitgewerkte 'banketgens' tot grote doeken met vis op kostbare schalen en uitheemse spijzen, waarmee de burger zijn rijkdom kon tonen. Maar ook waren er de wat eenvoudiger 'ontbijtgens', eten dat men aan het einde van de ochtend at, melk, brood en haring in sobere grijsgroene of grijsbruine tinten geschilderd – een calvinistische waarschuwing tegen overdaad en luxe.

Aan het begin van de 20e eeuw werden vissen ook 'levend' afgebeeld. Gerrit Willem Dijsselhof was gefascineerd door de sprookjesachtige wereld van het uit 1881 daterende Aquarium van Artis. Frieda Hunziker schilderde tijdens de oorlog vissen zowel dood als levend, op haar zoektocht naar een eigen stijl. Met de knorhanen die zij mogelijk in de vroege ochtend op de markt kocht moest zij snel te werk gaan en haar stillevens opzetten voordat de vissen bedorven waren. Maar ook beeldde zij ze vrolijk zwemmend af, misschien zag zij ze in hetzelfde Aquarium dat nu gerestaureerd en verduurzaamd wordt en waarvan de heropening in 2025 gepland is.

Frieda Hunziker

Knorhanen

olieverf op doek 70,2 x 49,9 cm, te dateren 1944
Met op spieraam postuum naamstempel van de kunstenaar.

Tentoonstelling: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000452.



Frieda Hunziker

Knorhanen

olieverf op doek 41 x 50,7 cm, gesigineerd rechtsonder en gedateerd 12/41



Gerrit Willem Dijsselhof

Zwollerkerspel 1866-1924
Overveen
Kabeljauwen en anemonen
olieverf op doek 40,3 x 35 cm
gesigineerd linksonder met monogram

Herkomst: Kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co., Amsterdam, inv.nr. 2038x.; J.P. Glerum, Den Haag 1990, lotnr. 53; Simonis & Buunk; coll. H.O. Bos.
Literatuur: J.F. Heijbroek, E.L. Wout-huysen, *Portret van een kunsthandel. De firma Van Wisselingh en zijn compagnons (1838-heden)*, Zwolle 1999, afb. pag. 85.



Jacoba 'Jemmy' van Hoboken

Den Haag 1900-1962 Wageningen
Goudvis
olieverf op paneel 23,8 x 33 cm, gesigineerd rechtsonder en gedateerd 1930



Johannes Jacobus Maria 'Jan' Bogaerts

Den Bosch 1878-1962 Wassenaar
Stilleven met blauwe fles en potjes
 olieverf op doek 34,7 x 45,4 cm, gesigneerd
 linksboven en gedateerd 1943

Herkomst: part. bezit 's-Hertogenbosch.
Literatuur: tent.cat. 's-Hertogenbosch,
 Noordbrabants Museum, *Jan Bogaerts
 1878-1962: Schilderijen en tekeningen*,
 1978, pag. 28, cat.nr. 41, afb. in kleur pag. 21;
 'De romantiek van Jan Bogaerts', *Elseviers
 Magazine*, 28 okt. 1978, afb. pag. 133.

Tentoonstelling: 's-Hertogenbosch,
 Noordbrabants Museum, *Jan
 Bogaerts 1878-1962: Schilderijen en
 tekeningen*, 6 okt.-3 dec. 1978.

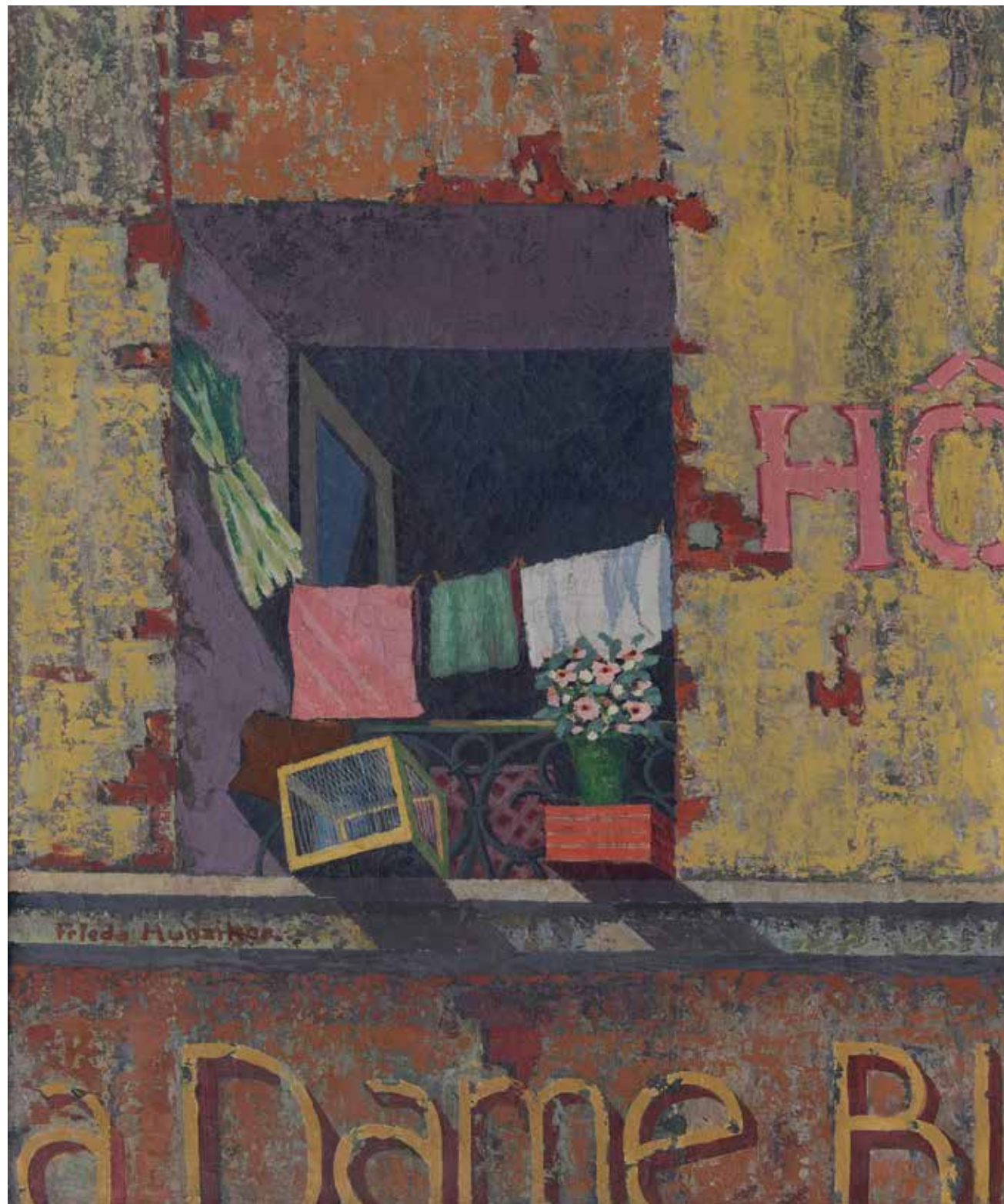


Frieda Hunziker

Stilleven met blauwe fles
 olieverf op doek 55,6 x 45,4
 cm, gesigneerd rechtsonder en
 gedateerd 1/42

Tentoonstelling: Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000,
 inv.nr. 0928 0000650; Schiedam,
 Stedelijk Museum Schiedam, *Frieda
 Hunziker. Een vlucht naar Curaçao*,
 29 april-3 sept. 2023.

Het valt voor kunstenaars die zich in de oorlog niet aansluiten bij de Kultuurkamer niet mee om te overleven. Het is moeilijk om aan doek en verf te komen, exposeren is uitgesloten maar ook de onderwerpen liggen niet voor het oprapen. In de thematiek van schilderijen uit 1940-1945 is dit terug te zien. Vaak gaat het om stillevens van dagelijks voorwerpen. Frieda Hunziker buigt zich over onderwerpen als fruit, de eerder genoemde vissen, potten en een blauwe fles die voorhanden zijn op haar atelier, een magnoliatak uit de tuin of het park en herinneringen, bijvoorbeeld aan een expositie met sculpturen van Jan Havermans, die ze mogelijk een paar jaar eerder zag in het Stedelijk Museum.



Frieda Hunziker

Venster
olieverf op doek 59,1 x 48,9 cm
gesigneerd linksonder en te
dateren 1943

Herkomst: dr. W. Bagnay (1917-
1977), Amsterdam, daarna door
vererving in bezit gekomen van
de huidige eigenaar.



Joseph Antoon 'Anton' Rooskens

Horst 1906-1976 Amsterdam
Bloemstillevens
olieverf op doek 114,4 x 104,5 cm,
gesigneerd rechtsonder en gedateerd 1942

Herkomst: rechtstreeks verworven van
de kunstenaar, daarna door vererving
in bezit gekomen van de vorige
eigenaar.



Gerrit Jacobus 'Ger' Gerrits

Nieuwer-Amstel (Amstelveen) 1893-1965 Amsterdam

[Stilleven met fruitmand en taart](#)

olieverf op doek 36,2 x 50,2 cm, gesigneerd rechtsonder en te dateren mei 1944



'Frans' Henri Boers

Amsterdam 1904-1982

Baltimore MD (Verenigde Staten)

[Fête Foraine, sept. 1945](#)

olieverf op schildersboard

33 x 23,8 cm, gesigneerd

rechtsonder en verso

annotatie verso: 'fete Foraine.

sept. 1945'



Frieda Hunziker

Stilleven met vaas en fles
 olieverf op doek 69,8 x 49,7 cm,
 gesigneerd rechtsonder en
 gedateerd '12-'46.

Tentoonstelling: Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-
 ca. 2000, inv.nr. 0928 0000455.

'Ik was bang dat de Duitsers me zouden oppakken en ik vertrok met een paar andere schilders naar het zuiden van het land, waar we rondzwierven bij de boeren, die kisten vol voedsel hadden.'
 - Karel Appel, 1943



Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich (Zwitserland)
Jonge vrouw in gestreepte jurk
 gouache op papier 24,8 x 19,9 cm,
 gesigneerd linksonder en gedateerd 1943

annotatie middenonder: 'Limburg' en verso
 'CK. Appel 1943'
Herkomst: waarschijnlijk Galerie Krikhaar,
 Amsterdam; mw. J.W. Hoogstraet, Amsterdam.



Adolf 'Dolf' Breetvelt

Delft 1892-1975 Amstelveen
 Zonder titel
 hout 61,8 x 13,7 cm, te dateren
 ca. 1951-1952

Herkomst: nalatenschap van de kunstenaar.

Frieda Hunziker

Compositie planten
 olieverf op doek 49,8 x 70,1 cm,
 gesigeneerd rechtsonder en
 gedateerd '46

Tentoonstelling: Almelo,
 Gemeentelijk Expositiecentrum
 De Waag, 23 april-28 mei 1983;
 Amstelveen, Cobra Museum
 voor Moderne Kunst, in
 bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr.
 0928 0000456.



Net als bij Hunziker zien we in het oeuvre van Dolf Breetvelt de invloeden terug van zijn tijd in de tropen. Waar Hunziker koos voor Curaçao, vertrok Breetvelt op 27-jarige leeftijd naar het toenmalig Nederlands-Indië waar hij les gaf aan scholen in Batavia en Soerabaja. In zijn vrije tijd schildert Breetvelt zijn omgeving: dansers en danseressen, hanengevechten, stilleven en het straatbeeld. Hij verdiept zich in de cultuur en bewoners van het land en legt verzamelingen van maskers, textiel, schilderwerk en sculpturen aan. Zijn vroege werk is academisch realistisch, maar al gauw vindt hij een vormtaal die aansluit bij het expressionisme en later het surrealisme. Deze stijlen krijgt hij mee tijdens zijn bezoeken aan Europa en de omgang met Piet Ouborg en Johannes Tielrooy.

In 1939 keert Breetvelt terug naar Nederland en vestigt zich definitief in Amsterdam. Tijdens de oorlog zijn het weer de landschappen, stadsgezichten en boerderijen die noodgedwongen worden geschilderd, maar richting het einde van de oorlog wordt zijn werk meer en meer abstract. Tegen een vaak monochrome achtergrond plaatst hij verschillende, soms grillige, vormen, vlakken, stippen en strepen in krachtige kleuren. Hij vindt aansluiting bij de groep rondom Willy Boers, waar ook Hunziker bij hoorde.

Eind jaren veertig schildert Breetvelt in een lyrisch-abstracte stijl. In 1949 wordt hij lid van Vrij Beelden en exposeert hij voor het eerst zijn abstracte werk. In hetzelfde jaar maakt Breetvelt, samen met Hunziker en andere kunstenaars, op uitnodiging van de KLM een rondvlucht boven Nederland, resulterend in de tentoonstelling 'Vogelvlucht. Nederlandse schilders zien hun land vanuit de lucht'.



Het werk van de twee kunstenaars hangt vaker bij elkaar, zoals op de Salon des Réalités Nouvelles in Parijs in 1950.

Vanaf 1951 legt Breetvelt zich ook toe op het vervaardigen van sculpturen van hout, metaal en steen. Zijn sculpturen van tropisch hardhout zijn vaak een opeenstapeling van vormen, die soms zijn opengewerkt. Deze organisch-abstracte werken herinneren aan die van Brancusi, Arp en Moore.

Adolf 'Dolf' Breetvelt

Delft 1892-1975 Amstelveen
 Abstract
 olieverf op doek 50,3 x 60,3 cm,
 gesigeneerd rechtsonder en op
 spieraam en te dateren eind
 jaren 40

Herkomst: Kunsthandel Borzo,
 's-Hertogenbosch, inv.nr.
 D 325; part. coll. Nederland.
Literatuur: *Cahier des Réalités
 Nouvelles* 4 (1950), afb. pag. 75.

Tentoonstelling: Parijs, Palais
 des Beaux-Arts de la Ville de
 Paris, *Réalités Nouvelles: 5ème
 salon*, 10 juni-15 juli 1950.



Willem Wander 'Wim' Kersten

Rode figuur
 olieverb op doek, 75,3 x 92,3 cm,
 verso gesigneerd
 annotatie op spieraam:
 'rode figuur'

Tentoonstelling: Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Amsterdamse
 schilders van nu*, 5 maart-4 april
 1948; Amsterdam, Stichting
 Beeldende Kunst, inv.nr. 91-56.



Adolf 'Dolf' Breetvelt

Delft 1892-1975 Amstelveen
Drie-eenheid
 hout 60,5 x 47 cm, gesigneerd
 op achterzijde



Frieda Hunziker

Expositie
 olieverb op doek 99,3 x 74,6 cm,
 gesigneerd rechtsonder en
 gedateerd 12'46
 annotatie verso: "Expositie"
 1946. Frieda Hunziker'

Literatuur: tent.cat. Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Vrij Beelden*,
 1947, cat.nr. 25.

Tentoonstelling: Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Vrij Beelden*,
 1-24 maart 1947; Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000457.

Op het schilderij zijn sculpturen
 te zien van Jan Havermans
 (1892-1964).



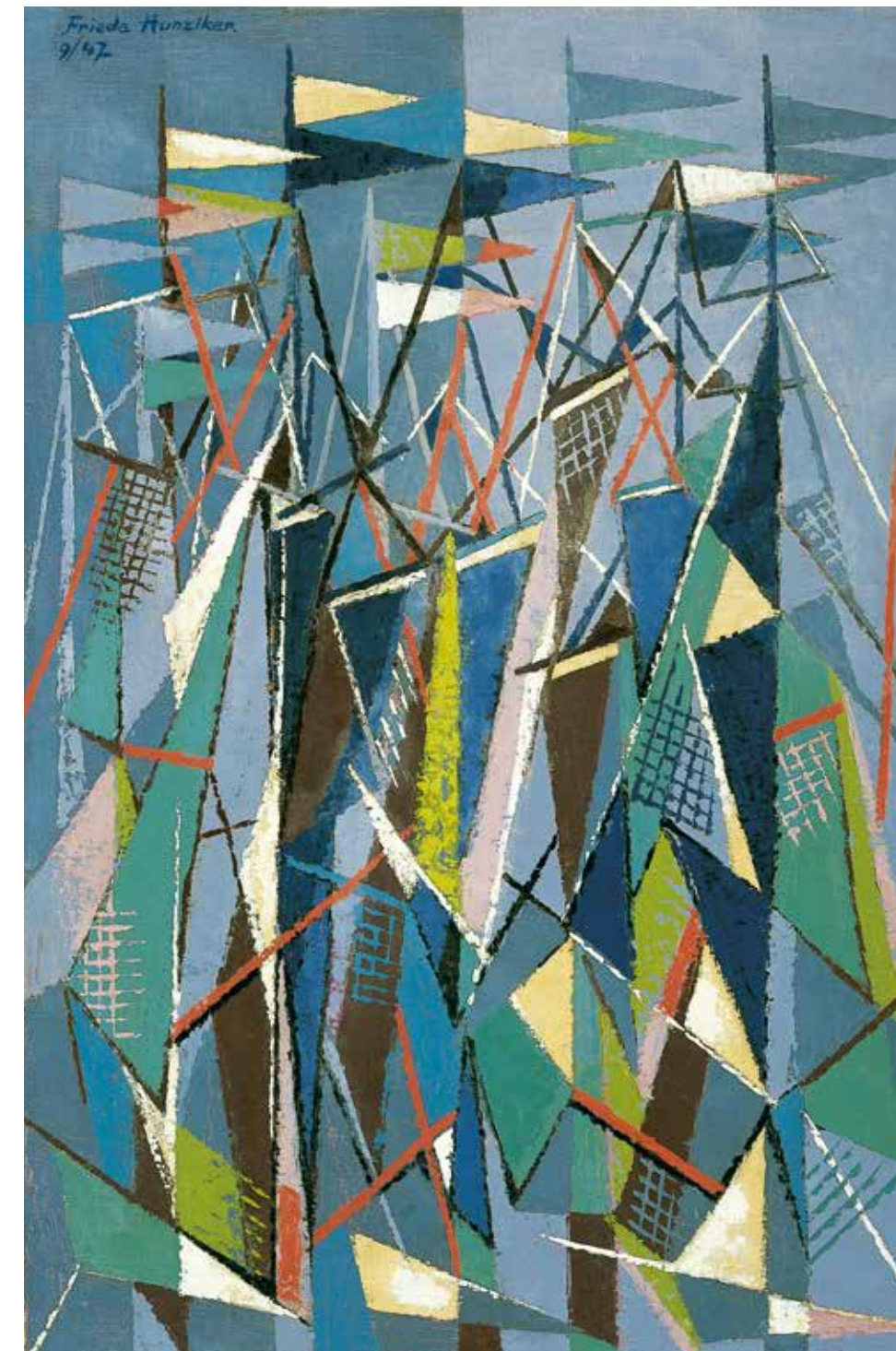
Frieda Hunziker

Compositie met schepen
 olieverf op doek 100,2 x 75,7 cm,
 gesigneerd rechtsonder en verso
 en gedateerd 8.1.47

Literatuur: Margot Welle, *Frieda Hunziker*, Amstelveen 2000, afb. in kleur pag. 40; tent.cat. *Vrouwenpalet. Haar kunst, haar verhaal. 1900-1950*, Drachten, Museum Dr8888 en Deurne, Museum De Wieger, Zwolle 2022, afb. in kleur pag. 122.

Tentoonstelling: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000470; *Vrouwenpalet. Haar kunst, haar verhaal. 1900-1950*, Drachten, Museum Dr8888 en Deurne, Museum De Wieger, 9 juli-20

nov. 2022/Rotterdam, Kunsthal, 24 dec. 2022-10 april 2023; Schiedam, Stedelijk Museum Schiedam, *Frieda Hunziker. Een vlucht naar Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Masten en zeilen
 olieverf op doek 90,3 x 60,5 cm,
 gesigneerd linksboven en
 gedateerd 9/47

Herkomst: P. Woortman, Amsterdam; part. coll. Rotterdam.
Literatuur: P.W.J. Steinz (inl.), *Frieda Hunziker*, Amsterdam 1967, pag. 6, cat.nr. 5 (met afb. op pag. 7); Jonneke Jobse, *De schilderkunst in een kritiek*

stadium? Critici in debat over realisme en abstractie in een tijd van wederopbouw en Koude Oorlog (1945-1960), Rotterdam 2014, afb. in kleur pag. 67; Inge Bobbink e.a., *Wild van water: De kunst van genieten*, Zwolle 2016, afb. in kleur pag. 143.

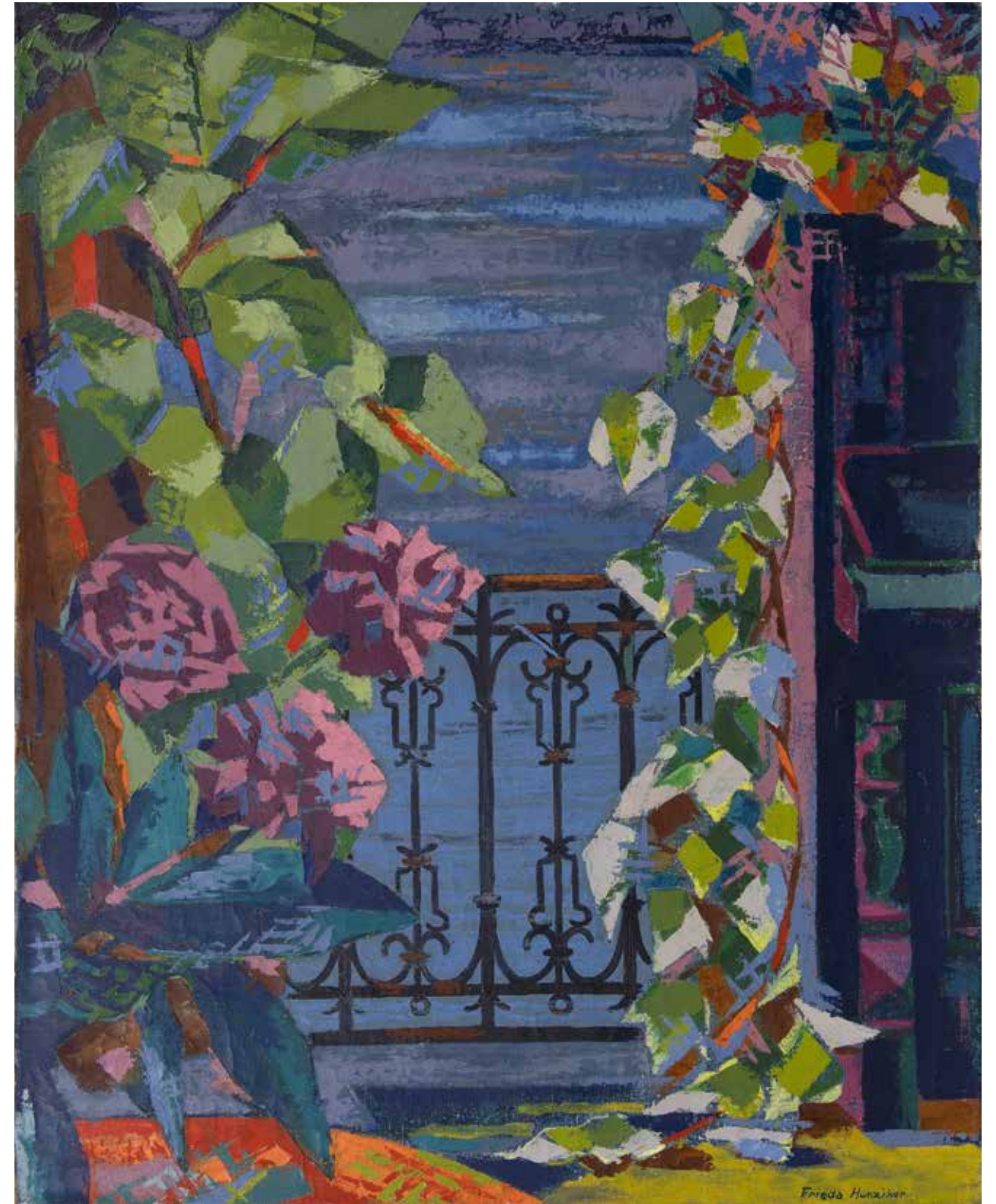
Tentoonstelling: Amsterdam, Museum Fodor, *Herinneringen aan Frieda Hunziker*, 27 april-11 juni 1967; Enkhuizen, Zuiderzeemuseum, *Wild van water: De kunst van genieten*, 26 mei-6 aug. 2016.



Frieda Hunziker

Compositie
 olieverf op doek 80,2 x 60,2 cm,
 verso gesigneerd en te dateren
 1948

Tentoonstelling: Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000485.



Frieda Hunziker

Balcon en piano
 olieverf op doek 75,6 x 60,4 cm,
 gesigneerd rechtsonder en te
 dateren ca. 1947

Literatuur: tent.cat. Eindhoven,
 Stedelijk Van Abbemuseum,
12 Nederlandse schilders, 1947,
 cat.nr. 25 (als 'Balconkamer').

Tentoonstelling: Eindhoven,
 Stedelijk Van Abbemuseum,
12 Nederlandse schilders, maart
 1947; Amstelveen, Cobra Museum
 voor Moderne Kunst, in bruikleen

1996-ca. 2000, inv.nr. 0928
 0000645.
 Geschilderd is het balkon
 van de Van Breestraat 34,
 Amsterdam.



Frieda Hunziker

Compositie

olieverf op doek 31,4 x 39,4 cm,
te dateren 1948
Met op spieraam postuum
naamstempel van de
kunstenaar.

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000462.



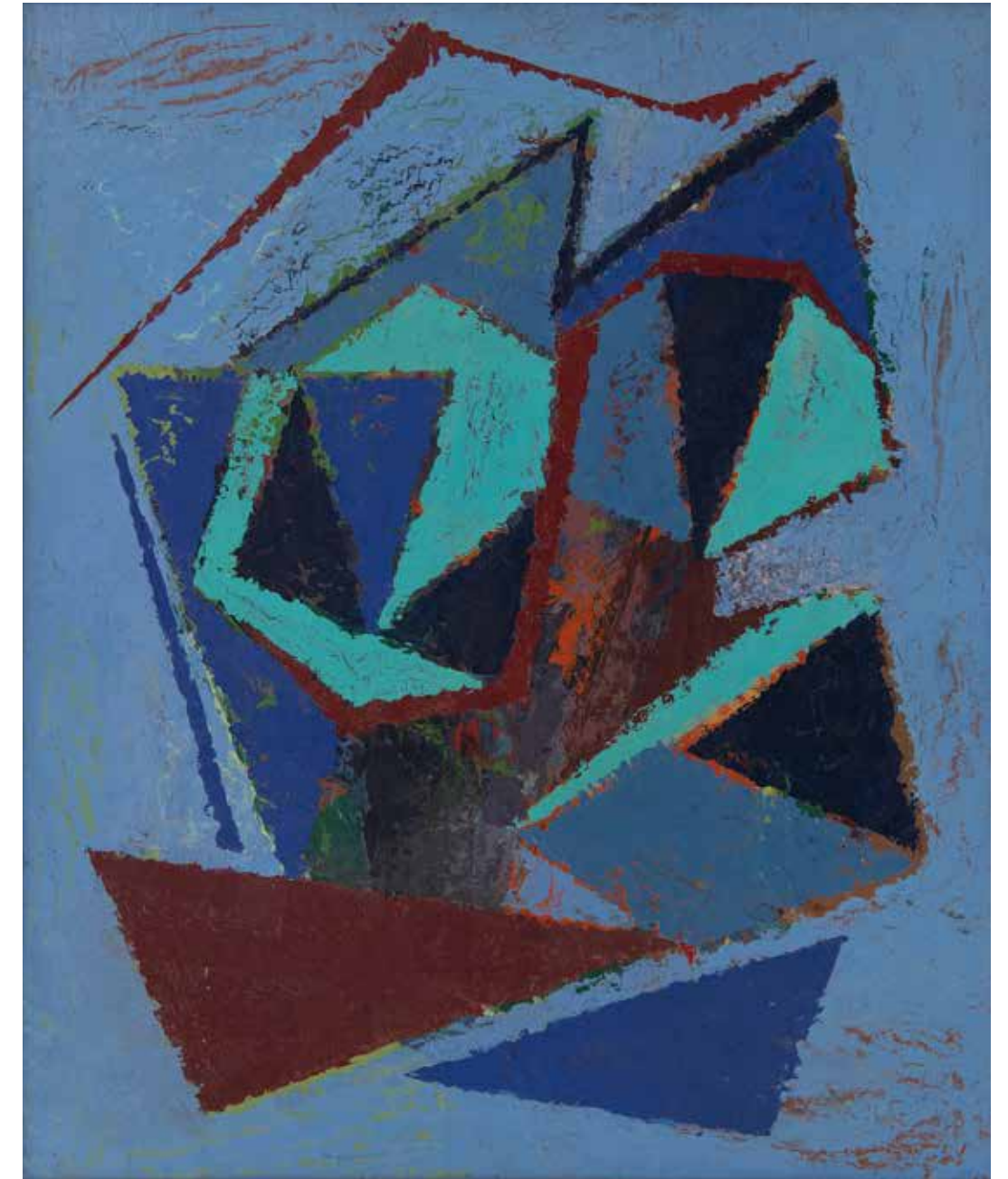
Frieda Hunziker

Compositie

olieverf op board
35,6 x 39,5 cm, verso gesigneerd
en te dateren 1948

Literatuur: Hans Arp (voor-
woord), *Vrij Beelden: group
of modern dutch artists*,
Amsterdam 1948, afb. z.p.

Tentoonstelling: Almelo,
Gemeentelijk Expositiecentrum
De Waag, 23 april- 28 mei 1983;
Amstelveen, Cobra Museum
voor Moderne Kunst, in bruik-
leen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928
0000461.



Frieda Hunziker

Compositie

olieverf op schildersboard
54,2 x 45,4 cm,
verso gesigneerd en te dateren
1948

Literatuur: tent.cat. Goes, Creatie
Art en Oostinga Other Art, *Kleur-
rijke vrouwen*, 2016, afb. in kleur
z.p.

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000460;

Goes, CreatieArt en Oostinga
Other Art, *Kleurrijke vrouwen*,
20 febr.-4 juni 2016; Schiedam,
Stedelijk Museum Schiedam,
*Frieda Hunziker. Een vlucht naar
Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Compositie
olieverf op doek 45,5 x 37,5 cm,
verso gesigneerd en te dateren
1948

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000458.;
Schiedam, Stedelijk Museum

Schiedam, *Frieda Hunziker. Een
vlucht naar Curaçao*, 29 april-
3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Interieur II
olieverf op schildersboard
45,4 x 54,3 cm, verso
gesigneerd en te dateren 1949

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000465.



'Willy' Herman Friederich Boers

Amsterdam 1905-1978

Zonder titel

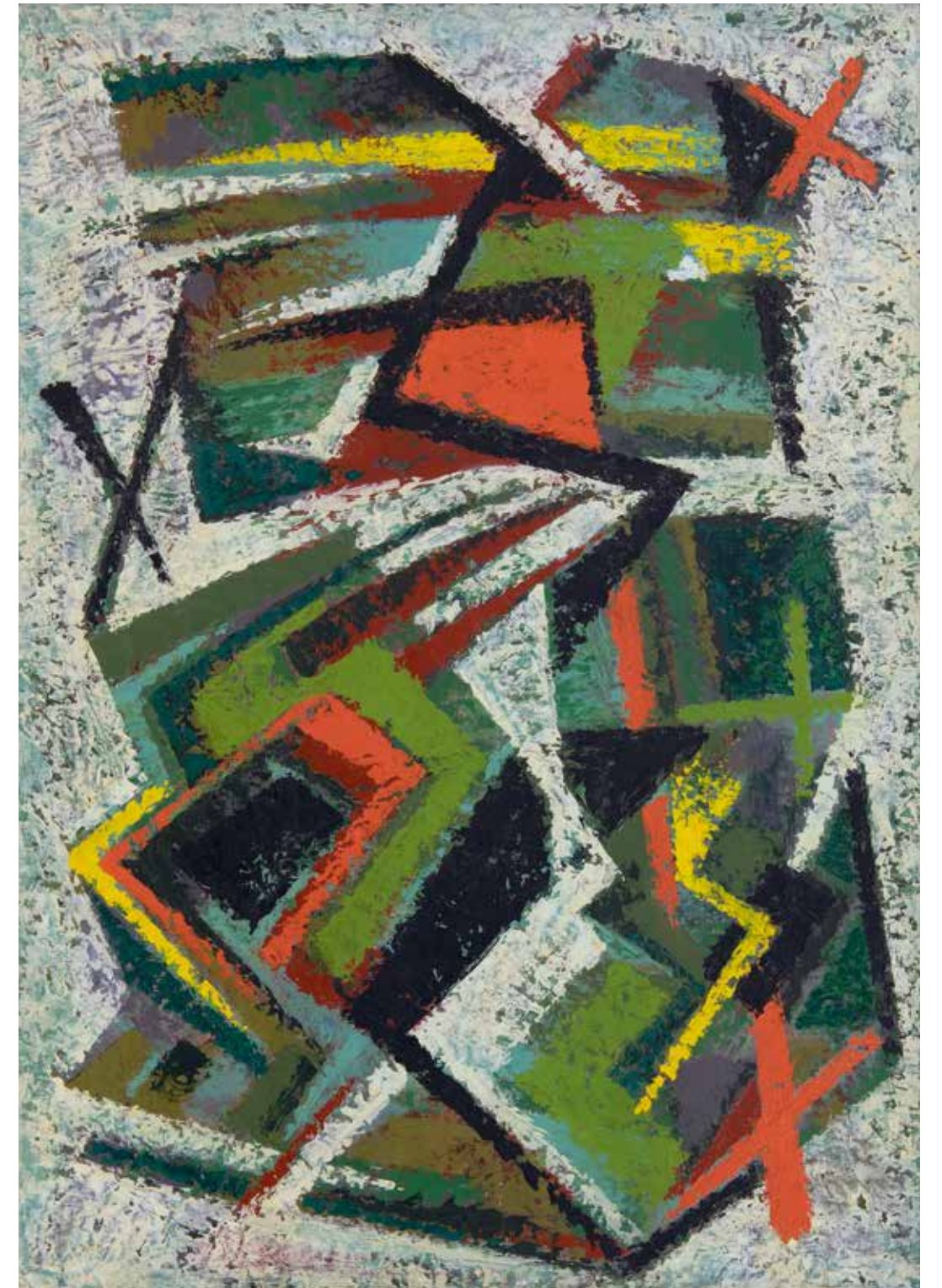
inkt en gouache op papier

36,3 x 23,5 cm, gesigneerd

linksonder en gedateerd

'Paris-Juli' 1948

Herkomst: coll. Onno Boers,
zoon van de kunstenaar.



Frieda Hunziker

Schichten

olieverf op doek 70,4 x 50,2 cm,
te dateren 1948

Met op spieraam postuum
naamstempel van de
kunstenaar.

Literatuur: Margot Welle, *Frieda
Hunziker*, Amstelveen 2000,
afb. in kleur pag. 41.

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000459.



'Willy' Herman Friederich Boers

Amsterdam 1905-1978

Vluchtig moment

olieverf op board 36,7 x 21,8 cm, gesigneerd rechtsonder en gedateerd 1951

annotatie verso: 'Willy Boers 21 Mrt 1951 "vluchtig" moment.'

Literatuur: tent.cat. Utrecht, De Utrechtse Kring, *Willy Boers, schilderijen en gouaches*. Greet van Amstel, *plastiek*, 1953, cat. nr. 7; Nieuw Utrechts Dagblad, 21 nov. 1953; Elmyra M.H. van Dooren, *Willy Boers 1905-1978*, Naarden 1995, pag. 309.

Tentoonstelling: *Willy Boers, schilderijen en gouaches*. Greet van Amstel, *plastiek*, Utrecht, De Utrechtse Kring, 14 nov.-6 dec. 1953/Groningen, *Pictura*, 23 jan.-7 febr. 1954; Bussum, Galerie Mayflower, *Schilderijen in huiselijk milieu*, 26 juni-18 juli 1954.



Pieter 'Piet' Ouborg

Dordrecht 1893-1956 Den Haag

Compositie

gouache en zand op papier 27 x 40,5 cm gesigneerd rechtsonder en verso en te dateren ca. 1949

Herkomst: G.H. Jonker, Velp; coll. A.C. Ouborg.

Tentoonstelling: *Ouborg: schilderijen, gouaches, tekeningen*, Eindhoven, Stedelijk Van Abbemuseum, 15 mei-20 juni 1965/Breda,

Cultureel Centrum de Beyerd, 26 juni-25 juli 1965; Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, *Piet Ouborg, Solist. Zicht op een eigenzinnig oeuvre*, 12 dec. 2009-14 maart 2010.



Pieter 'Piet' Ouborg

Dordrecht 1893-1956 Den Haag
 Beweeglijke Lichtheid
 olieverf op doek 50,2 x 64,5 cm
 gesigneerd rechtsonder en te
 dateren ca. 1949
 annotatie op etiket op spieraam:
 'P. Ouborg Compositie 2
 (Beweeglijke Lichtheid)'

Herkomst: part. bezit Nederland,
 rechtstreeks verworven van de
 kunstenaar; Simonis & Buunk
 Kunsthandel, Ede, 2002;
 coll. A.C. Ouborg.

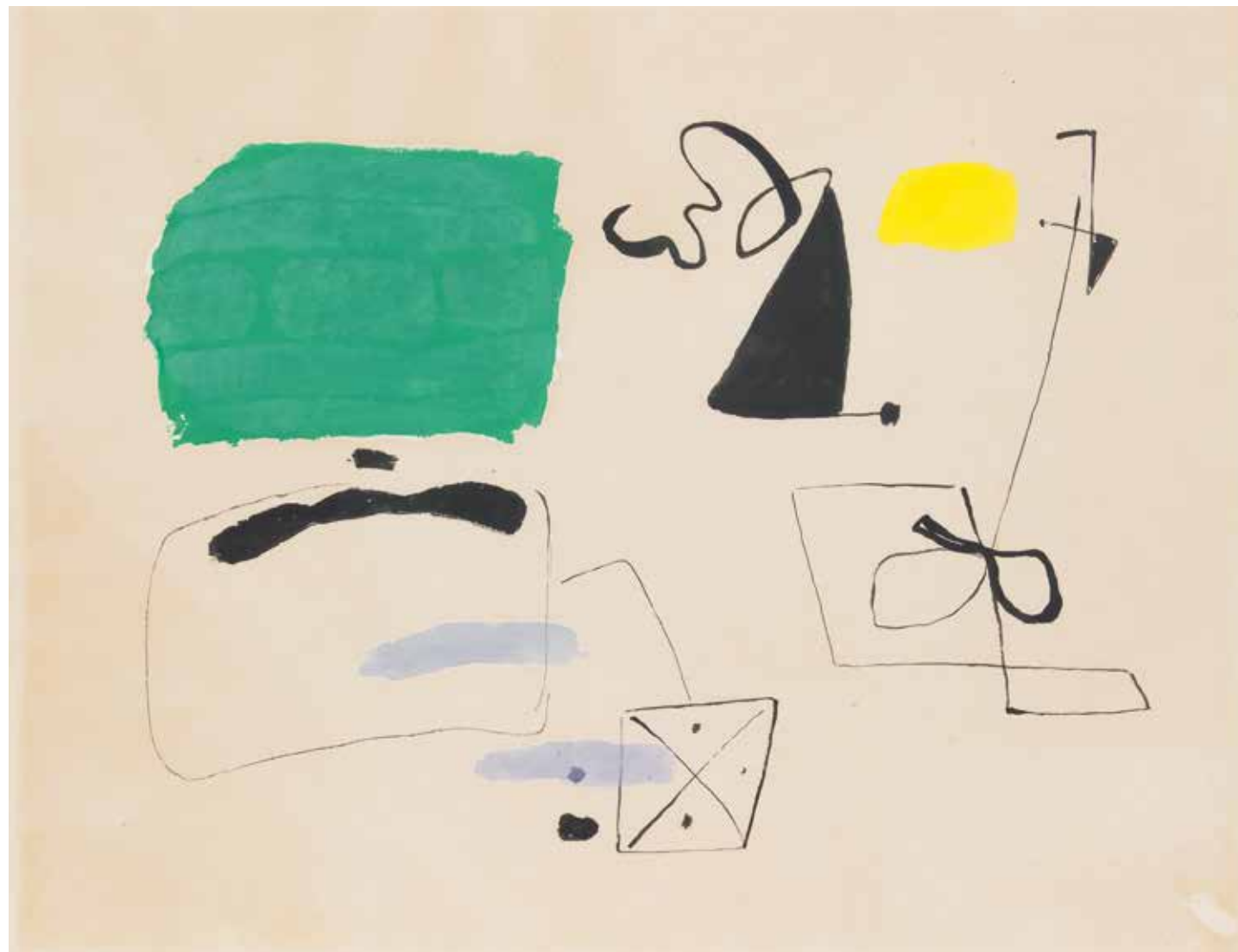
Literatuur: Véronique Baar e.a.,
*Piet Ouborg, solist. Zicht op een
 eigenzinnig oeuvre*, Zwolle/
 Amstelveen 2009, afb. in kleur
 pag. 76.



Frieda Hunziker

Compositie
 olieverf op doek 75,4 x 100,2 cm,
 verso gesigneerd en te dateren
 1949

Tentoonstelling: Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000471.



Pieter 'Piet' Ouborg

Dordrecht 1893-1956 Den Haag
[Figuren tussen roependen](#)
 inkt en gouache op papier
 49 x 64,5 cm, te dateren
 ca. 1945-1950

Herkomst: veiling Sotheby's, Amsterdam, 2 dec. 2003, lotnr. 127; part. bezit Nederland.
Tentoonstelling: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, *Doorbraak van de Moderne Kunst: Vrij Beelden '46-'50 CoBra '48-'51 Creatie '50-'55. Vernieuwingen in Nederland na*

1945, 14 juni-1 sept. 1996, inv.nr. 00000 67.

Met verso authenticiteitsverklaring: 'Ondergetekende verklaart dat dit een authentiek werk van P. Ouborg is, W. Jos de Gruyter'.



Frieda Hunziker

Compositie
 olieverf op doek 39,4 x 59,3 cm,
 te dateren 1950
 Met op spieraam postuum
 naamstempel van de
 kunstenaar.

Literatuur: tent.cat. *Een nieuwe synthese. Geometrisch-abstracte kunst in Nederland 1945-1960*, Enschede, Rijksmuseum Twenthe/Leeuwarden, Prinsessehof/Leiden, De Lakenhal, 1988, afb. 96, z.p. (geroteerd en met foutief bijschrift); Katlijne Van der Stighelen e.a., *Elck zijn waerom.*

Vrouwelijke kunstenaars in België en Nederland 1500-1950, Gent 1999, pag. 381, afb. 294 (in kleur).
Tentoonstelling: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000466; *Elck zijn waerom. Vrouwelijke kunstenaars in België en*

Nederland 1500-1950, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, 17 okt. 1999-16 jan. 2000/Arnhem, Museum voor Moderne Kunst, 26 febr.-4 juni 2000; Schiedam, Stedelijk Museum Schiedam, *Frieda Hunziker. Een vlucht naar Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Gerrit Jacobus 'Ger' Gerrits

Nieuwer-Amstel (Amstelveen)
1893-1965 Amsterdam
[Compositie met driehoeken](#)
pastel en gouache op papier
42 x 53 cm, gesigneerd rechts-
onder en gedateerd 27.8.53.

[Herkomst:](#) Dienst voor 's Rijks
Verspreide Kunstvoorwerpen,
Den Haag (Instituut Collectie
Nederland, Amsterdam), inv.nr.
SZ 3837.



Frieda Hunziker

[Geiten achter hekken](#)
olieverf op doek 100 x 100 cm,
verso gesigneerd en te dateren
1953

[Literatuur:](#) tent.cat. Amsterdam,
Stedelijk Museum, *Curaçao,*
schilderend en geschilderd,
1953, cat.nr. 62 (als 'Geiten en

hekken'); tent.cat. Amsterdam,
Museum Fodor, *Herinneringen*
aan Frieda Hunziker, 1967, cat.
nr. 10 (met afb.); Margot Welle,
Frieda Hunziker, Amstelveen
2000, afb. in kleur pag. 44; tent.
cat. Goes, *Creatie Art en Oostinga*
Other Art, Kleurrijke vrouwen,
2016, afb. in kleur z.p.

[Tentoonstelling:](#) Amsterdam,
Stedelijk Museum, *Curaçao,*
schilderend en geschilderd,
nov. 1953; Amsterdam, Museum
Fodor, *Herinneringen aan Frieda*
Hunziker, 27 april-11 juni 1967;
Almelo, Gemeentelijk Expositie-
centrum De Waag, 23 april-28
mei 1983; Goes, *Creatie Art en*

Oostinga Other Art, Kleurrijke
vrouwen, 20 febr.-4 juni 2016;
Schiedam, Stedelijk Museum
Schiedam, *Frieda Hunziker. Een*
vlucht naar Curaçao, 29 april-
3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Dieren I
 olieverf op doek 99,8 x 124,7 cm,
 te dateren 1954
 Met op spieraam postuum
 naamstempel van de kunstenaar.

Literatuur: tent.cat. Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Tentoon-
 stelling Liga Nieuw Beelden*,
 1956, cat.nr. 52; Margot Welle,
Frieda Hunziker, Amstelveen
 2000, afb. in kleur pag. 46.
Tentoonstelling: Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Tentoon-
 stelling Liga Nieuw Beelden*,
 nov.-dec. 1956; Amstelveen,

Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000495;
 Schiedam, Stedelijk Museum
 Schiedam, *Frieda Hunziker. Een
 vlucht naar Curaçao*, 29 april-
 3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Dieren III
 olieverf op doek 99,8 x 124,4 cm,
 gesigineerd op spieraam en te
 dateren 1955

Literatuur: tent.cat. Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Tentoon-
 stelling Liga Nieuw Beelden*, 1956
 cat.nr. 54; tent.cat. Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 1967, cat.nr.

18; tent.cat. Amstelveen, Cobra
 Museum voor Moderne Kunst,
*Doorbraak van de Moderne
 Kunst: Vrij Beelden '46-'50
 CoBrA '48-'51 Creatie '50-'55.*
*Vernieuwingen in Nederland na
 1945*, 1996, afb. in kleur pag. 57;
 Margot Welle, *Frieda Hunziker*,
 Amstelveen 2000, afb. in kleur
 pag. 48.

Tentoonstelling: Amsterdam,
 Stedelijk Museum, *Tentoon-
 stelling Liga Nieuw Beelden*,
 nov.-dec. 1956; Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 27 april-
 11 juni 1967; Amstelveen, Cobra
 Museum voor Moderne Kunst,
*Doorbraak van de Moderne
 Kunst: Vrij Beelden '46-'50
 CoBrA '48-'51 Creatie '50-'55.*

*Vernieuwingen in Nederland
 na 1945*, 14 juni-1 sept. 1996;
 Amstelveen, Cobra Museum
 voor Moderne Kunst, in bruik-
 leen 1996-ca. 2000, inv.nr.
 0928 0000239; Schiedam,
 Stedelijk Museum Schiedam,
*Frieda Hunziker. Een vlucht naar
 Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Dieren IV
 olieverf op doek 99,5 x 134,6 cm
 gesigeneerd op spieraam en te
 dateren 1955

Herkomst: Frits Swart; part. coll.
 Nederland.

Tentoonstelling: Amsterdam,
 Stichting Beeldende Kunst, inv.
 nr. 1655_K112; Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000620
 (als 'Dieren III').

Door Wilma Dielesen in
 overleg met Frits Swart in
 1989 *Dieren IV* genoemd. De
 etiketten verso spreken van
Dieren III.



“Ze zwierf rond over het eiland omringd door de schitterende zee en gebrand
 door de zon die alle kleuren een intensiteit gaf die ze nooit eerder gezien had:
 het wit van de huizen - het geel van het zand - de bronskleur van de cacteeën -
 het rood van de bloemen - het staalblauw van de hemel.”

- *Wereldkroniek*, 14 april 1956

Frieda Hunziker

Tropen
 olieverf op doek 74,7 x 99,8 cm,
 gesigeneerd op spieraam en te
 dateren 1956

Tentoonstelling: Krefeld, Kaiser
 Wilhelm Museum, *Moderne
 holländische Malerei und
 Plastik*, 6 okt.-17 nov. 1957;
 Amsterdam, Stedelijk Museum,
Jonge Nederlandse kunst, nov.-
 dec. 1957; Amstelveen, Cobra

Museum voor Moderne Kunst,
 in bruikleen 1996-ca. 2000,
 inv.nr. 0928 0000474;
 Schiedam, Stedelijk Museum
 Schiedam, *Frieda Hunziker. Een
 vlucht naar Curaçao*, 29 april-
 3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Curaçao bij nacht
 olieverf op doek 99,8 x 124,9 cm,
 te dateren 1954
 Met op spieraam postuum
 naamstempel van de kunstenaar.

Literatuur: tent.cat. Reckling-
 hausen, Städtische Kunsthalle
 Recklinghausen, *Reisebilder:
 non figurativer Maler*, 1955,
 afb. z.p.; tent.cat. Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 1967, cat.
 nr. 14 (met afb.).

Tentoonstelling: Recklinghausen,
 Duitsland, Städtische Kunsthalle
 Recklinghausen, *Reisebilder:
 non figurativer Maler*, 16 april-28
 mei 1955; Amsterdam, Museum
 Fodor, *Herinneringen aan Frieda
 Hunziker*, 27 april-11 juni 1967;
 Amstelveen, Cobra Museum
 voor Moderne Kunst, in
 bruikleen 1996-ca. 2000, inv.
 nr. 0928 0000498; Schiedam,
 Stedelijk Museum Schiedam,
*Frieda Hunziker. Een vlucht naar
 Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



"Appel weet precies op te houden op het punt, waar hij de rest aan de
 beschouwer moet overlaten; deze raakt dan met zijn fantasie op drift zodat
 hijzelf met zijn verbeelding het beeld compleet maakt. Appel beweegt zich
 op de grenzen van de mogelijkheden met de verfmaterie."

– Frieda Hunziker bespreekt het werk van Karel Appel in *De Telegraaf*, 28 sept. 1957

Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich
 (Zwitserland)
Zonder titel
 acryl op papier op doek
 75,2 x 100 cm, gesigineerd
 rechtsonder en gedateerd 1975

Herkomst: Court Gallery,
 Kopenhagen; aldaar verworven
 door de vorige eigenaar.



Joseph Antoon 'Anton' Rooskens

Horst 1906-1976 Amsterdam

[Compositie](#)

olieverf op board 49,6 x 35,2 cm,
te dateren midden jaren 50



Frieda Hunziker

[Compositie 54](#)

olieverf op doek 74,9 x 99,9 cm,
verso gesigneerd en te dateren
1954

[Tentoonstelling:](#) Amsterdam,
Stichting Beeldende Kunst, inv.
nr. 112-2; Amstelveen, Cobra
Museum voor Moderne Kunst,
in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.
nr. 0928 0000473; Schiedam,

Stedelijk Museum Schiedam,
*Frieda Hunziker. Een vlucht naar
Curaçao*, 29 april- 3 sept. 2023.



Pieter 'Piet' Ouborg

Dordrecht 1893-1956 Den Haag
[In heftige beweging](#)
 gouache op papier op board
 50,5 x 65,1 cm, gesigneerd
 rechtsonder met initialen en
 gedateerd '48
 annotatie verso: 'P. Ouborg, "In
 heftige beweging", 1948'

Herkomst: coll. erven Ouborg,
 1979; veiling Sotheby's,
 Amsterdam, 8 juni 1999, lotnr.
 363, aldaar verworven door de
 vorige eigenaar.

Literatuur: tent.cat. Den Haag,
 Haags Gemeentemuseum,
Ouborg, 1953, cat.nr. 101;
 tent.cat. Alkmaar, Stedelijk
 Museum, *Ouborg*, 1970, cat.
 nr. 24; tent.cat. Amsterdam,

Kunsthistorisch Instituut
 Universiteit van Amsterdam,
*Ouborg: schilderijen, gouaches
 en tekeningen*, 1971, cat.nr.
 24; tent.cat. Den Haag, Galerie
 Nouvelles Images, *Piet Ouborg.
 Van hobbyist tot gewijde*, 1979,
 afb. pag. 39; tent.cat. Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, *Doorbraak van de Moder-
 ne Kunst: Vrij Beelden '46-'50
 CoBra '48-'51 Creatie '50-'55*,
 1996, cat.nr. 67; Veronique Baar
 e.a., *Piet Ouborg, solist. Zicht op
 een eigenzinnig oeuvre*, Zwolle
 2009, afb. in kleur pag. 74.

Tentoonstelling: tent.cat. Den
 Haag, Haags Gemeentemuseum,
Ouborg, 12 aug. -4 okt. 1953;
 Bergen, Kunstenaarscentrum,

Ouborg, 25 aug. -15 sept. 1963;
 Alkmaar, Stedelijk Museum,
Ouborg, 14 nov. -6 dec. 1970;
 Amsterdam, Kunsthistorisch
 Instituut Universiteit van Amster-
 dam, *Ouborg: schilderijen,
 gouaches en tekeningen*, 15
 okt. -5 nov. 1971; Amsterdam,
 Galerie Collection d'Art, *Ouborg
 Tekeningen*, 19 maart-28 april
 1977; Den Haag, Galerie
 Nouvelles Images, *Ouborg
 Tekeningen*, 18 nov. -24 dec.
 1977; *Piet Ouborg: van hobbyist
 tot gewijde*, Den Haag, Galerie
 Nouvelles Images, 30 juni-4 aug.
 1979/Nueneen, Galerie de
 Biggelarij, sept. 1979/Roermond,
 Galerie Interqua, nov. 1979/
 Ravenstein, Galerie De Raam,

maart-april 1980; Leeuwarden,
 Gemeentemuseum Het
 Prinsessehof, juni-juli 1980/
 Apeldoorn, Gemeentelijke van
 Reekum-Galerij, nov.-dec. 1980/
 Schiedam, Stedelijk Museum,
 maart-april 1981; Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, *Doorbraak van de
 Moderne Kunst: Vrij Beelden
 '46-'50 CoBra '48-'51 Creatie
 '50-'55*, 14 juni-1 sept. 1996;
 Amstelveen, Cobra Museum
 voor Moderne Kunst, *Piet
 Ouborg, Solist. Zicht op een
 eigenzinnig oeuvre*, 12 dec.
 2009-14 maart 2010; Den Haag,
 Haags Gemeentemuseum,
Fabulous Fifties, 1 sept. 2012-20
 jan. 2013.



Frieda Hunziker

Compositie
 olieverf op doek 70 x 90,4 cm,
 verso gesigneerd en te dateren
 1957

Tentoonstelling: Amsterdam,
 Stichting Beeldende Kunst, inv.
 nr. 112-14; Amstelveen, Cobra
 Museum voor Moderne Kunst,
 in bruikleen 1996-2023, inv.nr.
 0928 00001504.



Frieda Hunziker

Vlaggetjesdag

olieverf op doek 69,8 x 60,2 cm,
verso gesigneerd en te dateren
ca. 1955

Herkomst: dr. W. Bagnay (1917-
1977), Amsterdam, daarna door
vererving in bezit gekomen van
de huidige eigenaar.



Corneille ('Corneille' Guillaume Beverloo)

Présence de l'été

Luik (België) 1922-2010 Auvers-sur-Oise (Frankrijk)
olieverf op doek 54,2 x 81 cm,
gesigneerd rechtsonder en
gedateerd '57
annotatie verso: 'Présence de
l'été Corneille '57'

Herkomst: coll. Richard
G. Furuholmen, Oslo; veiling
Sotheby's, Londen, 5 april
1978, lotnr. 207; part.coll.
Denemarken.

Tentoonstelling: Lens Fine Art,
Antwerpen, België, 10 dec.
1981-30 jan. 1982.



Frieda Hunziker

[Bloemige vegetatie](#)
 olieverf op doek 100,2 x 150 cm,
 gesigineerd op spieraam en te
 dateren 1957

[Literatuur:](#) tent.cat. Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 1967, cat.
 nr. 31; Margot Welle, *Frieda
 Hunziker*, Amstelveen 2000,
 afb. in kleur pag. 56.

[Tentoonstelling:](#) Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 27 april-
 11 juni 1967; Amstelveen, Cobra
 Museum voor Moderne Kunst,
 in bruikleen 1996-ca. 2000,
 inv.nr. 0928 0000626;

Schiedam, Stedelijk Museum
 Schiedam, *Frieda Hunziker. Een
 vlucht naar Curaçao*, 29 april-
 3 sept. 2023.



Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich
 (Zwitserland)
[Zonder titel](#)
 acryl op papier op doek
 68,1 x 84,1 cm, gesigineerd
 linksonder

[Herkomst:](#) part. bezit Zweden.



Frieda Hunziker

Fata morgana
olieverf op doek 150 x 50 cm,
gesigneerd op spieraam en te
dateren ca. 1960

Tentoonstelling: Amsterdam,
Stichting Beeldende Kunst,
inv.nr. 112-12; Amsterdam,
Gemeentemusea, inv.nr.
B 4717; Amstelveen, Cobra
Museum voor Moderne Kunst,
in bruikleen 1996-ca. 2000.
inv.nr. 0928 0000642.

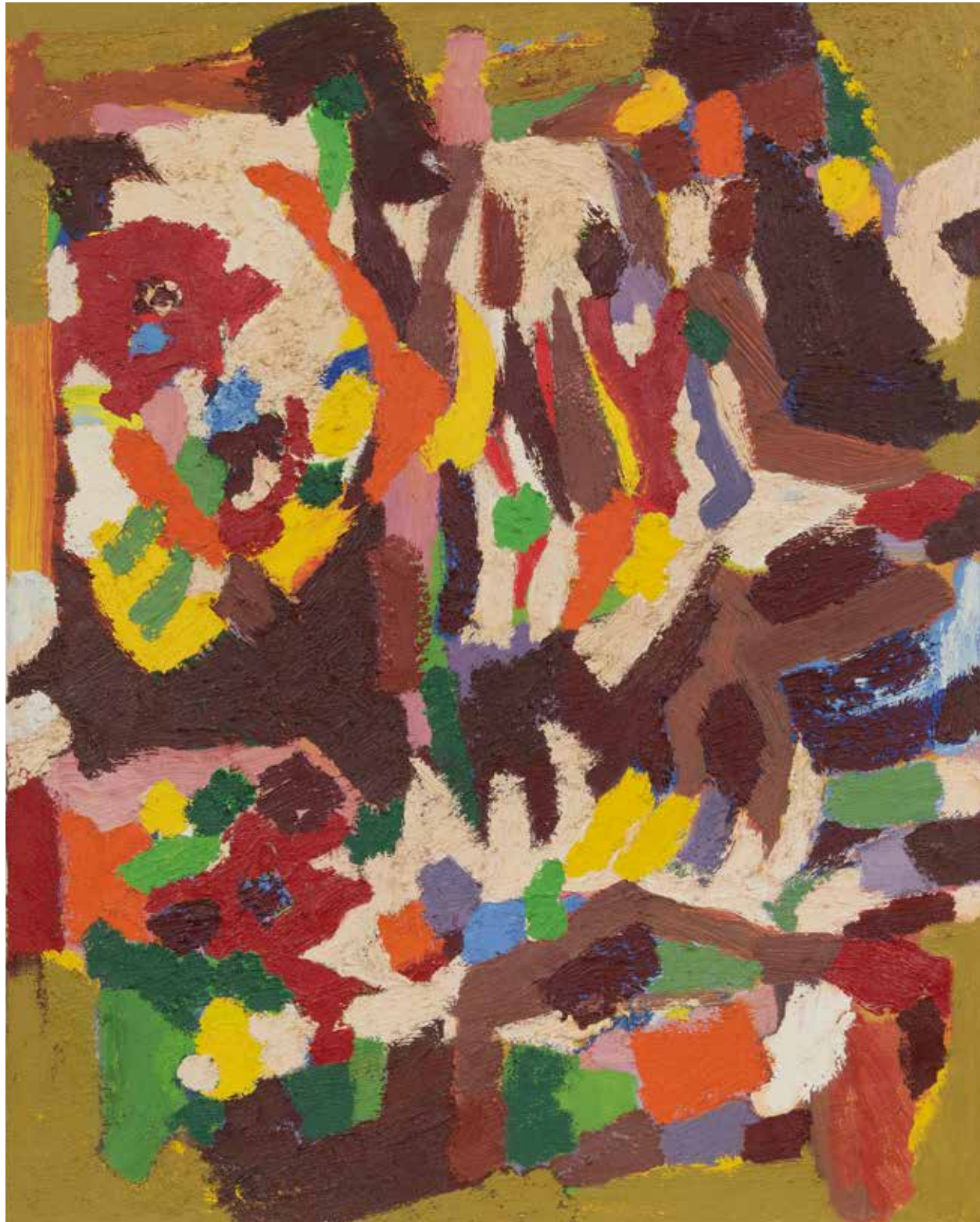


Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich
(Zwitserland)

Zonder titel
acryl op papier op doek
111,9 x 77,1 cm, gesigneerd
rechtsonder

Herkomst: A.H. Grafik,
Stockholm; part. coll. Zweden.

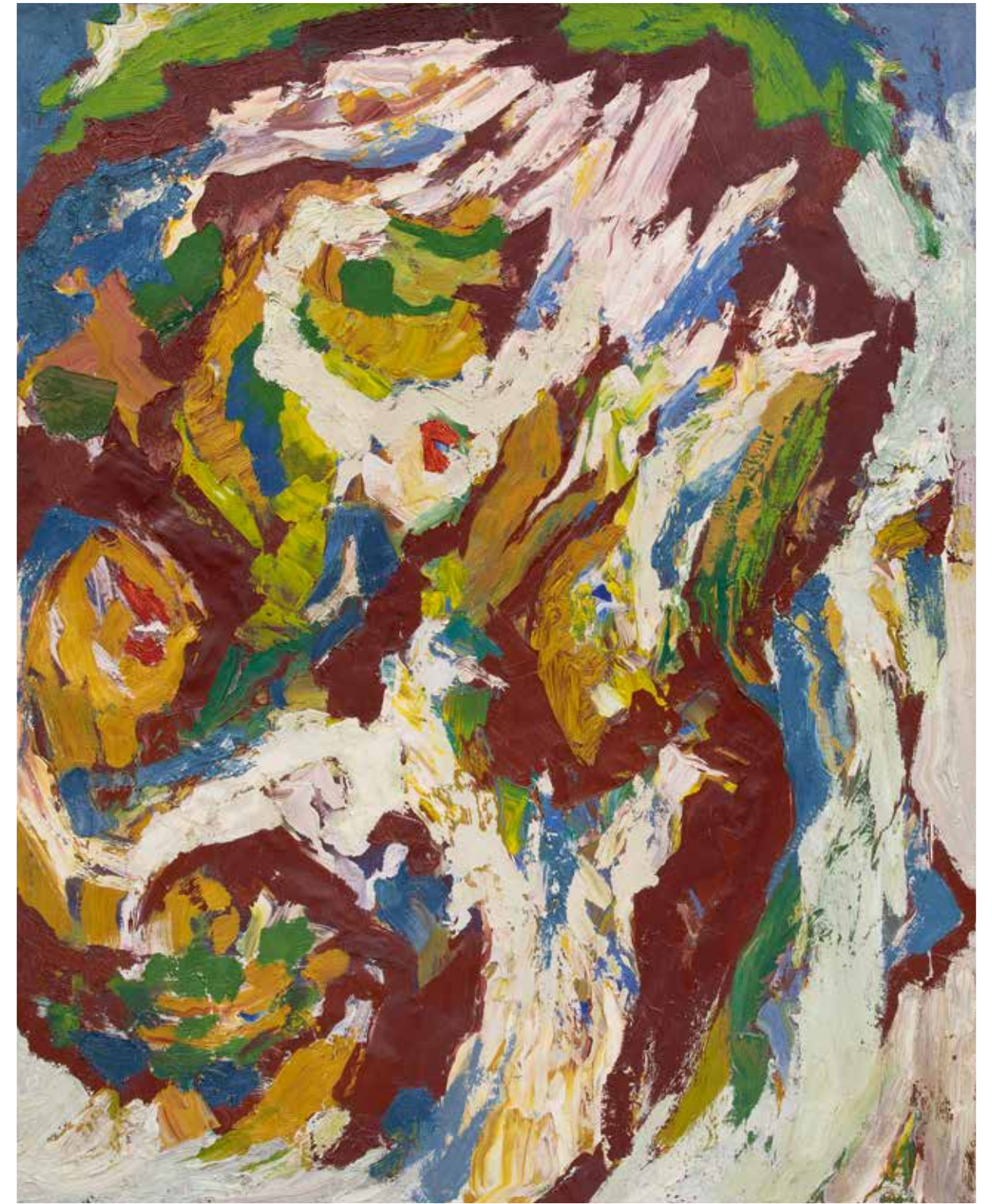


Frieda Hunziker

Compositie
olieverf op doek 100 x 80 cm,
gesigeneerd op spieraam en te
dateren 1960

Tentoonstelling: Stichting
Beeldende Kunst, Amsterdam,
inv.nr. 112-16; Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.

2000, inv.nr. 0928 0000483;
Schiedam, Stedelijk Museum,
*Frieda Hunziker. Een vlucht naar
Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Compositie
olieverf op doek 124,9 x 100,1 cm,
te dateren 1961
Met op spieraam postuum
naamstempel van de kunstenaar.

Tentoonstelling: Almelo,
Gemeentelijk Expositie-
centrum De Waag, 23 april-28
mei 1983; Amstelveen, Cobra
Museum voor Moderne Kunst,

in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.
nr. 0928 0000490; Schiedam,
Stedelijk Museum Schiedam, *Frieda
Hunziker. Een vlucht naar Curaçao*,
29 april-3 sept. 2023.



De Talensprijs wordt in 1957 ingesteld door de onderneming van verfbenodigdheden voor kunstenaars Talens & Zn. in Apeldoorn. De pers meldt verheugd dat deze prijs de lege plaats van een nationale jaarlijkse prijs voor beeldende kunst zal innemen. Het eerste jaar zenden 393 amateur- en beroepsschilders hun werk in, het jaar erop zijn het er al 586. Elk jaar zal een selectie van de ingezonden werken een rondgang maken langs diverse locaties in het land. In 1959 wordt besloten twee hoofdprijzen toe te kennen. Een van 300 gulden aan de amateurschilders en een van 2.500 gulden aan de beroepsschilders, die naar Jef Diederer gaat. In 1962 valt Frieda Hunziker in de prijzen bij de beroepskunstenaars. Met Willem Hussem en vermoedelijk Guus van der Braak deelt zij de tweede prijs van 1.500 gulden. Jaap Wagemaker komt de eerste prijs toe van 2.500 gulden. Dat jaar wordt ook besloten een afzonderlijke Talensprijs in te stellen voor Belgische kunstenaars. Dat het ingestuurde werk in die jaren van grote artistieke vrijheid voor een jury moeilijk beoordelen was blijkt uit het juryrapport van 1963-1964: *'Het echte contact met de werkelijkheid, dat naar het oordeel van de jury een sterk punt vormde in het voordeel van de vele amateurs, bleek helaas bij de beroepskunstenaars in het algemeen vaak verloren te zijn geraakt onder vele esthetische occupaties.'*

Frieda Hunziker

Image

olieverf op doek 75 x 100 cm, gesigineerd op spieraam en te dateren 1962

Tentoonstelling: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000481.

Samen met 'Het geheim' ingestuurd voor de Talensprijs, 1962. Frieda Hunziker deelt de tweede prijs met Willem Hussem en Guus van der Braak.

In 1963 is in de Leeuwarder Courant over de openings-expositie in Amsterdam te lezen:

'De aanwezige manspersonen droegen geen stropdassen, maar dasloze kleurige hemden en truien, ze hadden het haar lang tot zeer lang, sommigen geblondeerd en met krulletjes. Er waren vele snorren en baarden en grote, dikke hoornen brillen. Er waren ook smoezelige lui in leer. De non-figuratieve schilders brachten haast allemaal zeer figuratieve vrouwen mee. Sommige in lange broek, sommige in geladderde kousen. Oorhangers tot op de schouder, loshangend, ongekamd haar en zwartomrande ogen. Enkele dames achtten wij in aanmerking te komen voor de Talens-materiaalprijs.'



Frieda Hunziker

Het geheim

olieverf op doek 125,1 x 99,7 cm, verso gesigineerd en te dateren 1962
 annotatie verso: 'het geheim' en op spieraam 'het geheim F. Hunziker'

Literatuur: Margot Welle, *Frieda Hunziker*, Amstelveen 2000, afb. in kleur pag. 58.

Tentoonstelling: Almelo, Gemeentelijk Expositiecentrum De Waag, 23 april-28 mei 1983; Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000499.

Samen met 'Image' ingestuurd voor de Talensprijs, 1962. Frieda Hunziker deelt de tweede prijs met Willem Hussem en Guus van der Braak.



Frieda Hunziker

Mexico

olieverf op doek 100 x 200 cm,
gesigineerd op spieraam en te
dateren ca. 1963-1965
annotatie op spieraam: "Mexico"

Literatuur: tent.cat. Delft, Stedelijk
Museum Het Prinsenhof, *Contour
onzer beeldende kunst 1966:*
*tentoonstelling onder auspiciën
van De Kring*, 1966, cat.nr. 80.

Tentoonstelling: Delft, Stedelijk
Museum Het Prinsenhof, *Contour
onzer beeldende kunst 1966:*
*tentoonstelling onder auspiciën
van De Kring*, 2 april-16 mei 1966.



Frieda Hunziker

Redding

olieverf op doek 99,5 x 149,5 cm,
verso gesigineerd en te dateren
ca. 1961

annotatie verso: "Redding"
en op spieraam: "Redding" F.
Hunziker'

Literatuur: tent.cat. Amsterdam,
Stedelijk Museum, *Frieda
Hunziker*, 1962, afb. pag. 15.

Tentoonstelling: Amsterdam,
Stedelijk Museum, *Frieda
Hunziker*, 2 maart-2 april 1962.



Frieda Hunziker

Witte vorm
olieverf op doek 165,3 x 110,5 cm,
te dateren 1964

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000627.

Literatuur: Hans Sizoo, 'Frieda
Hunziker opnieuw in de
belangstelling', *Kunstbeeld 7*
(april 1983), afb. in kleur pag. 47.



Cornelis Bernardus 'Kees' van Bohemen

Den Haag 1928-1985
Zonder titel
olieverf op doek 206 x 115,7 cm,
gesigneerd rechtsonder en te
dateren jaren 50

Herkomst: rechtstreeks van de
kunstenaar verworven door
Ralph Prins, medestudent van de
kunstenaar aan de Academie van
Beeldende Kunsten in Den Haag,
daarna door vererving in bezit
gekomen van de vorige eigenaar.



Frieda Hunziker

Donkere Golf
olieverf op doek 100,2 x 150,3 cm,
te dateren 1963
Met op spieraam postuum
naamstempel van de kunstenaar.

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-ca.
2000, inv.nr. 0928 0000624;
Schiedam, Stedelijk Museum

Schiedam, *Frieda Hunziker.*
Een vlucht naar Curaçao,
29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Draaikolk
olieverf op doek 125,2 x 100,4 cm,
gesigneerd op spieraam (twee-
maal) en te dateren 1963

Tentoonstelling: Amstelveen,
Cobra Museum voor Moderne
Kunst, in bruikleen 1996-2023,
inv.nr. 0928 00001506.



Frieda Hunziker

2 figuren
 olieverf op doek
 150,4 x 100,3 cm, verso
 gesigneerd en te dateren 1962
 annotatie verso: '2 Figuren' en op
 spieraam '2 figuren F. Hunziker'

Literatuur: tent.cat. Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 1967, cat.
 nr. 25; Margot Welle, *Frieda
 Hunziker*, Amstelveen 2000,
 afb. in kleur pag. 59.
Tentoonstelling: Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen*

aan Frieda Hunziker, 27 april-11
 juni 1967; Amstelveen, Cobra
 Museum voor Moderne Kunst,
 in bruikleen 2007, inv.nr. 0928
 00001505; Schiedam, Stedelijk
 Museum Schiedam, *Frieda
 Hunziker. Een vlucht naar
 Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Nuit Mexicaine
 olieverf op doek 100 x 150,2 cm,
 gesigneerd op spieraam en te
 dateren 1963

Literatuur: tent.cat. Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 1967, cat.
 nr. 33 (met afb.); Margot Welle,
Frieda Hunziker, Amstelveen
 2000, afb. in kleur pag. 60;
 tent.cat. Goes, Creatie Art en
 Oostinga Other Art, *Kleurrijke*

vrouwen, 2016, afb. in kleur z.p.
Tentoonstelling: Amsterdam,
 Museum Fodor, *Herinneringen
 aan Frieda Hunziker*, 27 april-11
 juni 1967; Amstelveen, Cobra
 Museum voor Moderne Kunst,
 in bruikleen ca. 2007, inv.nr.
 0928 00001503; Goes, Creatie

Art en Oostinga Other Art,
Kleurrijke vrouwen, 20 febr.-
 4 juni 2016; Schiedam, Stedelijk
 Museum Schiedam, *Frieda
 Hunziker. Een vlucht naar
 Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Het paar
 olieverf op doek 99,9 x 124,4 cm,
 gesigineerd op spieraam en te
 dateren ca. 1959
 annotatie op spieraam:
 'Amsterdam Frieda Hunziker'

Literatuur: tent.cat. Parijs, Galerie
 Creuze, *Hollandais d'aujourd'hui*,
 1960, pag. 17, cat.nr. 30; *Hervormd*
Nederland, 25 febr. 1961 (met afb.);
 tent.cat. Amsterdam, Museum
 Fodor, *Herinneringen aan Frieda*
Hunziker, 1967, cat.nr. 34 (met afb.).

Tentoonstelling: Parijs, Galerie Creuze,
Hollandais d'aujourd'hui, 6 mei-6 juli
 1960; Amsterdam, Museum Fodor,
Herinneringen aan Frieda Hunziker,
 27 april- 11 juni 1967; Amsterdam,
 Stedelijk Museum, in bruikleen okt.
 1961-febr. 1967, inv.nr. B 4716.



Simon Vinkenoog (1928-2009), dichter, schrijver en activist, speelde een centrale rol in de Amsterdamse muziek- en kunstscene van de jaren 60. Hij was een groot pleitbezorger voor het experimenteren met geestverruimende middelen als marihuana en LSD om tot een hogere bewustzijnsstoestand te komen. In zijn huis op de Bloemgracht en later de Noordermarkt moet het een komen en gaan zijn geweest van kunstenaars en muzikanten. In 1948 was Vinkenoog op twintigjarige leeftijd vertrokken naar Parijs om, wat hij ervoer als, het verstikkende Hollandse sfeertje te ontvluchten. Hij ontmoette er Karel Appel, Zadkine, Corneille, Hugo Claus en de fotograaf Ed van der Elsken. Vinkenoog woonde acht jaar in Parijs, waar hij zeven jaar (van 1949 tot 1956) werkzaam was bij de UNESCO en debuteerde in die periode als dichter. In 1961 legt hij zich volledig toe op het schrijven. Zijn propageren van de voordelen van verboden geestverruimende middelen zorgt voor confrontaties. In februari 1964 wordt hij gearresteerd en voorwaardelijk veroordeeld tot zes weken voor het in bezit hebben van 0,16 gram marihuana. Een tweede veroordeling vindt plaats in december 1964 en in maart en april 1965 zit hij zes weken vast in het Huis van Bewaring aan het Wolveplein in Utrecht. Hij schrijft tijdens zijn verblijf daar het dagboek *Tegen De Wet: zes weken Huis van Bewaring*, inclusief over zijn gebruik van LSD in de gevangenis. Zijn contacten met Karel Appel resulteerden in de publicatie *Karel Appel. Het verhaal van Karel Appel: een proeve van waarneming* in 1963 en in 1970 tot de catalogus *Appel's oogappels*.

Christiaan 'Karel' Appel

Amsterdam 1921-2006 Zürich
 (Zwitserland)
Briefkaart aan Simon Vinkenoog
 gouache op papier 10 x 16 cm,
 gesigineerd rechtsonder en
 gedateerd '65

verso mede ondertekend door
 Machteld, Jan Rietveld, Bert Schierbeek
 en andere vrienden, met stempel van
 Uitgeverij De Bezige Bij en poststempel
 11-III-1965 evenals annotaties:
 'daaaaaaaaaaaaaag!' en 'Do you want to
 dance Beach Boys + LSD 13/3/63'.



Frieda Hunziker

Compositie
 olieverf op doek 99,9 x 80 cm,
 te dateren 1963
 Met op spieraam postuum
 naamstempel van de kunstenaar.

Tentoonstelling: Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000484;
 Schiedam, Stedelijk Museum

Schiedam, *Frieda Hunziker. Een
 vlucht naar Curaçao*, 29 april-
 3 sept. 2023.



Frieda Hunziker

Golf
 olieverf op doek 80,2 x 100,2 cm,
 te dateren 1965
 Met op spieraam postuum
 naamstempel van de kunstenaar.

Literatuur: Margot Welle, *Frieda
 Hunziker*, Amstelveen 2000,
 afb. in kleur pag. 62; tent.cat.
 Goes, Creatie Art en Oostinga
 Other Art, *Kleurrijke vrouwen*,
 2016, afb. in kleur pag. 18.

Tentoonstelling: Amstelveen,
 Cobra Museum voor Moderne
 Kunst, in bruikleen 1996-ca.
 2000, inv.nr. 0928 0000480;
 Goes, Creatie Art en Oostinga
 Other Art, *Kleurrijke vrouwen*,

20 febr.-4 juni 2016; Schiedam,
 Stedelijk Museum Schiedam,
*Frieda Hunziker. Een vlucht naar
 Curaçao*, 29 april-3 sept. 2023.



'Willem' Frans Karel Hussem

Rotterdam 1900-1974 Den Haag
Compositie
 olieverf op doek 140,8 x 120 cm,
 gesignd op het spieraam met
 stempel van de kunstenaar en op
 spieraam gedateerd 1974
 annotatie op spieraam:
 '107-K-1974'

Herkomst: kunstcollectie van de
 Haagse Hogeschool, Den Haag,
 ontzamd ten behoeve van
 de kunstopdracht *Just a Few
 Seconds*, 2022.

opeens flitsen
 zoeklichten aan
 ik laat mij naar
 beneden glijden
 zak weg tussen het riet
 en zwem
 vlak bij mij slaat
 een kogel in
 ik laat mij drijven
 de stroom voert mij weg

een levende dode
 bereikt de overkant

het geluid van de golf
 bericht haar dood

vuur
 rook
 as
 een mens heeft geleefd

- Willem Hussem

De laatste schilderijen

Helderheid, eenvoud en overzichtelijkheid. Gedurende zijn werkzame leven is Willem Hussem in zowel zijn schilderkunst als zijn poëzie altijd blijven zoeken naar een stijl die aansloot bij zijn denkbeelden: 'Ik heb er een leven aan gewerkt om mijn werk zo eenvoudig te krijgen. Ik moet die eenvoud elke keer opnieuw op mezelf veroveren.' Na decennia zoeken naar de juiste manier om eenvoud op het doek en in geschrift te krijgen, schildert Hussem richting het einde van zijn leven meer en meer geabstraheerd.

Vanaf de jaren zestig volgt de Haagse schilder de opkomst van het constructivisme met de kenmerkende geometrische structuren. Zijn vormentaal wordt steeds strakker en hoewel hij tot aan zijn dood blijft experimenteren, ondergaat hij in de jaren zeventig zijn laatste grote verandering wanneer hij zich toelegt op de streng geometrisch-abstracte stijl. Deze *Compositie* uit 1974 is één van de laatste schilderijen die Hussem maakte. In juli van hetzelfde jaar overlijdt hij op 74-jarige leeftijd. De heldere, geometrische vormen passen bij zijn stijl op dat moment, terwijl de expressiviteit en hang naar kalligrafie uit zijn eerdere jaren voelbaar is in de lijn groene verf.

In *Compositie* lijkt er een ultieme balans gecreëerd. De rode en witte vlakken getuigen van de eenvoud waar Hussem altijd naar op zoek is gebleven, onderbroken door de vlotte, trefzekere groene lijn. Deze is niet geschilderd, maar rechtstreeks met de tube op het doek aangebracht. Het is goed te zien hoe de kunstenaar te werk ging; de pasteuze klodder groen wordt al smerend dunner. Voor Hussem bleef, ondanks de geometrische abstractie, de materie van verf altijd belangrijk.

De structuur van een schilderij bleef ook voor Hunziker van belang. Te midden van de dynamiek, expressie en contrast van kleuren, houdt zij oog voor haar materiaal. Aan het einde van de jaren vijftig gaat Hunziker steeds pasteuzer werken in haar abstract-expressionistische stijl. Net als Hussem wisselde Hunziker verschillende technieken af; ze smeert met kwast, paletmes en vanuit de tube dikke klodders olieverf op haar doeken. Niet zelden gebeurt dit nat-in nat, en zo dik dat zelfs nu nog niet alle schilderijen geheel zijn uitgedroogd. Haar leven lang blijft zij zich artistiek ontwikkelen. In de laatste fase van haar oeuvre wordt haar palet wat donkerder, en brengt ze accenten aan met wit, blauw en groen. Hunziker vindt deze laatste werken intenser en rijper. In haar allerlaatste schilderij, *Waar de sferen mijner dromen werkelijkheid worden*, werkt ze juist met de wat lichtere kleuren van haar palet en neemt rood een prominente plek in.

P.W.J. Steinz herinnert zich, bij Hunzikers afscheid als lerares bij het nijverheids- onderwijs in Amsterdam, dat de kunstenaress ondanks haar zwakte nog toekomstplannen had en aan nieuwe schilderijen wilde gaan werken. Zowel Hussem als Hunziker blijven tot het einde van hun leven schilderen, ondanks lichamelijke ongemakken. De schilderende arm van Hunziker moest bij dit laatste schilderij worden ondersteund door zoon Frits. Slechts veertien dagen voor haar dood, op 57-jarige leeftijd, voltooit zij het grote doek. Ook Hussem blijft zo lang mogelijk schilderen en schrijven. Op de dood had hij, net als op zijn werk, een gebalanceerde kijk: het leven kan niet begrepen worden zonder de dood, ze houden elkaar in evenwicht.



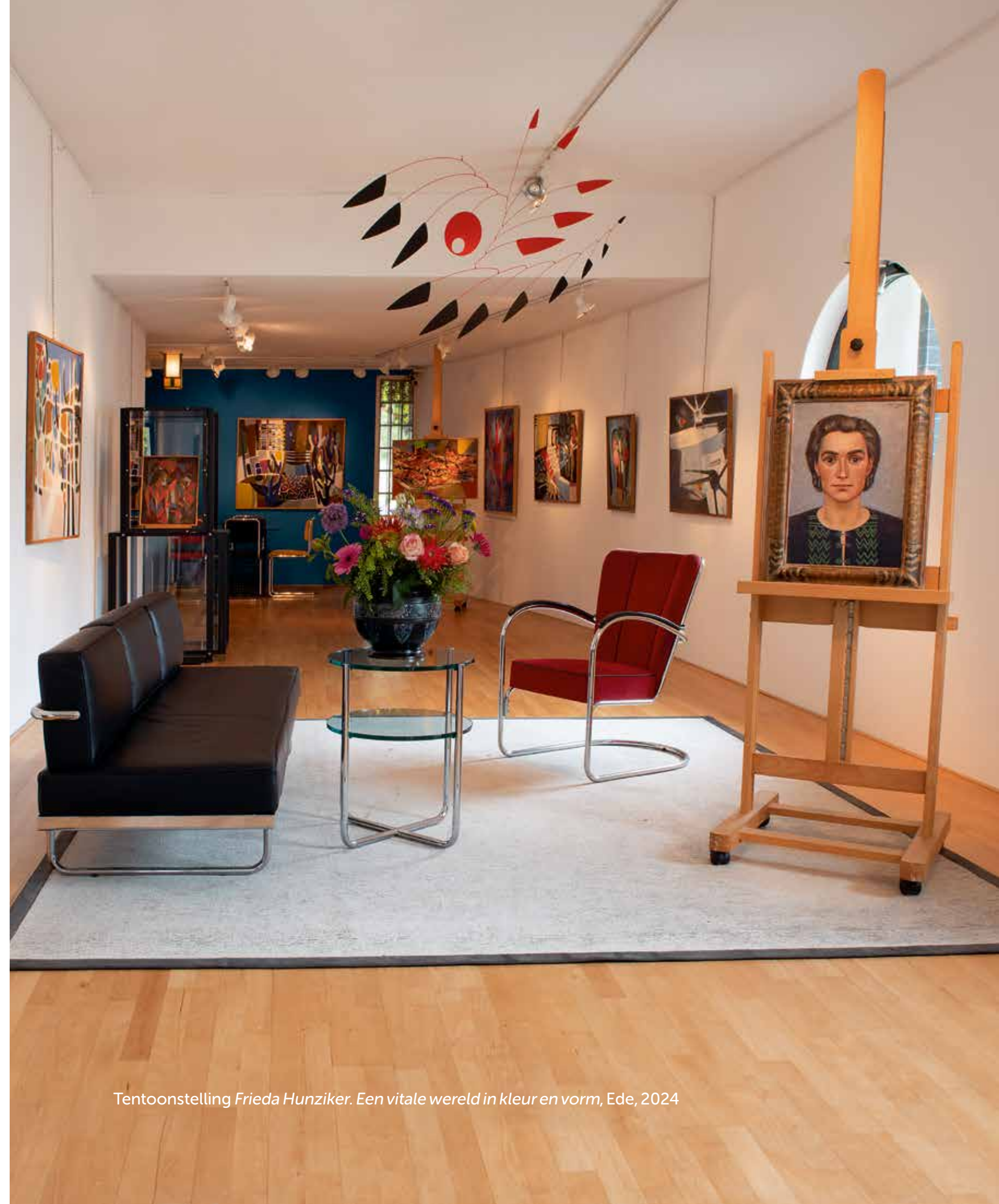
Frieda Hunziker

Waar de sferen mijner dromen werkelijkheid worden
olieverf op doek 150 x 100 cm,
te dateren augustus 1966
Met op spieraam postuum
naamstempel van de
kunstenaar.

Literatuur: Margot Welle, *Frieda Hunziker*, Amstelveen 2000, afb. in kleur pag. 64.
Tentoonstelling: Almelo, Gemeentelijk Expositiecentrum De Waag, 23 april-28 mei 1983; Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, in bruikleen 1996-ca. 2000, inv.nr. 0928 0000625.

‘Omdat ze door haar ziekte wel bewegingen kon maken, maar daar niet de kracht voor had, ondersteunde ik haar arm, zo kon ze de verf beetje bij beetje aanbrengen.’

– Frits Swart



Tentoonstelling *Frieda Hunziker. Een vitale wereld in kleur en vorm*, Ede, 2024

TENTOONSTELLINGEN

- 1939** Stedelijk Museum, Amsterdam
Onafhankelijken
- 1940** Stedelijk Museum, Amsterdam
Onafhankelijken
- 1941** Stedelijk Museum, Amsterdam
Onafhankelijken
Galerie Robert, Amsterdam *Expositie van 5 jonge schilders: Frans Boers, Willy Boers, Frieda Hunziker, Gerrit van 't Net en Salim*
- 1945** Rijksmuseum, Amsterdam
Kunst in Vrijheid
- 1946** Stedelijk Museum, Amsterdam
12 Schilders
- 1947** Stedelijk Museum, Amsterdam *Vrij Beelden. 12 Schilders en 2 invité's*
Stedelijk Van Abbemuseum, Eindhoven
12 Nederlandse schilders
- 1948** Stedelijk Museum, Amsterdam
Amsterdamse schilders van nu
Stedelijk Museum, Amsterdam
Vrij Beelden
Haagse Kunstkring, Den Haag
Experimentelen
Kunstzaal Lambeck, Hilversum
Jubileumtentoonstelling ter gelegenheid van het regeringsjubileum van Hare Majesteit de Koningin
Palais des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Parijs *Réalités Nouvelles: 3ème salon*
- 1949** Stedelijk Museum, Amsterdam
Vogelvlucht. Nederlandse schilders zien hun land vanuit de lucht
Stedelijk Museum, Amsterdam
Kunstwerken sedert de bevrijding aangekocht door de gemeente Amsterdam
Museum Fodor, Amsterdam
Vrij Beelden
Museum Fodor, Amsterdam
Tentoonstelling van de Nederlandse Kring van Grafici en Tekenaars in Museum Fodor
Stedelijk Museum, Amsterdam
Amsterdamse schilders van nu (Frieda ook lid tentoonstellingscomité)
- Antwerps Genootschap voor Schone Kunsten, Antwerpen *Hollandse hedendaagse schilderkunst*
Museum Fodor, Amsterdam *Honneur aux dames. Werken van schilderessen*
The Victor Waddington Galleries, Dublin *Dutch Exhibition*
The Arts council of Great Britain, Engeland *Women Artists from the Netherlands*
Palais des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Parijs *Réalités Nouvelles: 4ème salon*
- 1950** Stedelijk Museum, Amsterdam *Nieuwe Stromingen in de Beeldende Kunst*
Stedelijk Museum, Amsterdam
Amsterdamse schilders van nu
Stedelijk Museum, Amsterdam *Vrij Beelden (groepstentoonstelling met De Zeester, Ned. Kunstenaarsgenootschap en de Keerkring)*
Palais des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Parijs *Réalités Nouvelles: 5ème salon*
- 1951** Centraal Museum, Utrecht/Museum Fodor, Amsterdam *Britse en Nederlandse vrouwen exposeren schilderijen, beeldhouwwerk, grafiek, ceramiek*
- 1952** Curaçaosch Museum, Willemstad
Tentoonstelling van de in Curaçao gemaakte aquarellen
Stedelijk Museum, Amsterdam
Schilders Reizen
Redfern Gallery, Londen *Some aspects of modern Dutch painting*
Stedelijk Museum Het Prinsenhof, Delft
Contour onzer beeldende kunst
Museum Fodor, Amsterdam *Vrij Beelden exposeert werk van leden en invité's*
Carnegie Institute, Pittsburgh, Verenigde Staten *The 1952 Pittsburgh International Exhibition of contemporary painting*
- 1953** Stedelijk Museum, Amsterdam
Curaçao, schilderend en geschilderd
Parque Ibirapuera, São Paulo, Brazilië (t/m febr. 1954) *2ª Bienal do Museu de Arte Moderna de São Paulo*
- 1954** Comision Nacional de Bellas Artes, Montevideo, Uruguay *Pintura Contemporanea de los Paises Bajos*
Stedelijk Museum Het Prinsenhof, Delft
Contour onzer beeldende kunst
- 1955** Städtische Kunsthalle, Recklinghausen, Duitsland *Reisebilder non figurativer Maler*
Stedelijk Museum Het Prinsenhof, Delft
Contour onzer beeldende kunst
Stedelijk Museum, Amsterdam
Nationale tentoonstelling 5 mei
Schloss Charlottenburg, Berlijn/
Neue Galerie der Stadt Linz, Duitsland
Holländische Kunst der Gegenwart
- 1956** Museum Boymans Van Beuningen & Rotterdamse Kunstkring, Rotterdam
Nationale tentoonstelling 5 mei
Willemstad, Curaçao/
Oranjestad, Aruba *Frieda Hunziker (solotentoonstelling)*
Stedelijk Museum, Amsterdam
Tentoonstelling Liga Nieuw Beelden
- 1957** Galerie Creuze, Parijs *50 ans de peinture abstraite*
Galerie Hella Nebelung, Düsseldorf, Duitsland *Wagemaker, Appel, Stellaart, Corneille, Lataster, Hunziker, Rooskens*
Stedelijk Museum, Amsterdam
Nederlandse Kring van Tekenaars
Kaiser Wilhelm Museum, Krefeld, Duitsland, *Moderne holländische Malerei und Plastik*
- 1958** Vrije Academie voor Beeldende Kunsten, Den Haag *Frieda Hunziker (solotentoonstelling)*
- 1959** Stedelijk Museum Het Prinsenhof, Delft
Contour onzer beeldende kunst
Westfälischer Kunstverein, Münster, Duitsland *Niederländische Kunst seit 1945*
Galerie d'Art André Droulez, Reims, Frankrijk *Frieda Hunziker (solotentoonstelling)*
- 1960** Galerie Creuze, Parijs *Hollandais d'aujourd'hui*
Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris, Parijs *Ve Exposition. Présentée par le Club International Féminin*
Stedelijk Museum, Amsterdam
Nederlandse Kring van Tekenaars
Stedelijk Museum, Amsterdam
Graphiek & Grafiek
- 1961** Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris, Parijs *Vle Exposition. Présentée par le Club International Féminin*
Städtische Kunstgalerie, Bochum, Duitsland *Lust zum Risiko. Die Sammlung Albert Schulze*
Vellinghausen
- 1962** Stedelijk Museum, Amsterdam *Frieda Hunziker (solotentoonstelling)*
Stedelijk Museum, Amsterdam
Tentoonstelling Liga Nieuw Beelden
Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris, Parijs *Vlle Exposition. Présentée par le Club International Féminin*
- 1963** Osterieth-huis, Antwerpen
Landschappen van zeventien gewesten gezien door schilders van nu
Stedelijk Museum, Amsterdam *150 jaar Nederlandse Kunst. Schilderijen, beelden, tekeningen, grafiek 1813-1963*
De Drommedaris, Enkhuizen/*Galerie De Blauwe Hand, Harlingen Enkha 63: de zee en nu*
Kunstzaal Van Hulsen, Leeuwarden
Frieda Hunziker. Schilderijen, gouaches en grafiek met rijks subsidie
- 1964** Stedelijk Museum Schiedam, Schiedam
Frieda Hunziker (solotentoonstelling)
- 1965** Haus des Deutschen Kunsthandwerks, Frankfurt am Main, Duitsland/*Kath. Gemeindezentrum, Hofheim am Taunus, Duitsland Ausstellung 65: Amsterdam, Berlin, Frankfurt: Malerei, Plastik, Objecte, Fotografie, Architektur*
- 1966** Stedelijk Museum Het Prinsenhof, Delft
Contour onzer beeldende kunst
De Rotterdamse Vrouwelijke Studentenvereniging in Museum Boymans Van Beuningen, Rotterdam
Kunstenaresen van vandaag
- Bols Taverne, Amsterdam *Kunstenares van nu XXI*
Der Kunstkreis Hameln, Hameln, Duitsland *Arche 14 mit holländischen Künstlern*
Pforzheim/Koblenz/Kassel/
Kaiserslautern/Wuppertal/Bremen, Duitsland (rondreis) *Schweizer Malerei und Plastik. 1945-65.*
- Frieda Hunziker overlijdt op 9 september 1966 te Amsterdam.
- 1967** Museum Fodor, Amsterdam
Herinneringen aan Frieda Hunziker
- 1969** Gentoft Rådhus, Charlottenlund, Kopenhagen, Denemarken *Nyere Hollandsk kunst: kunststilling på gentoft rådhus*
Stedelijk Museum Schiedam, Schiedam
70 jaar Stedelijk Museum Schiedam: van oudheidkamer tot museum voor eigentijdse
- 1983** Gemeentelijk Expositiecentrum De Waag, Almelo *Solo overzichts-tentoonstelling*
- 1984** Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden/Museum Fodor, Amsterdam/
Gemeentemuseum Arnhem, Arnhem/
Stadhuis Heerlen, Heerlen/Stedelijk Museum Schiedam, Schiedam
De doorbraak van de moderne kunst in Nederland: de jaren 1945-1951
- 1988** Rijksmuseum Twenthe, Enschede/
Prinsessehof, Leeuwarden/Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden *Een nieuwe synthese. Geometrisch-abstracte kunst in Nederland 1945-1960*
- 1996** Cobra Museum voor Moderne Kunst, Amstelveen *Doorbraak van de Moderne Kunst. Vrij Beelden '46-'50 CoBrA '48-'51 Creatie '50-'55 Vernieuwingen in Nederland na 1945*
- 1999** Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen *Elck zijn waerom, vrouwelijke kunstenaars in België en Nederland 1500-1950*
- 2000** Museum voor Moderne Kunst, Arnhem *Elck zijn waerom, vrouwelijke kunstenaars in België en Nederland 1500-1950*
Cobra Museum voor Moderne Kunst, Amstelveen *Frieda Hunziker 1940-1966*
- 2016** Creatie Art en Oostinga Other Art, Goes
Kleurrijke vrouwen
- 2019** Stedelijk Museum Schiedam, Schiedam
Meesterlijke vrouwen. Tien avant-garde kunstenaars die je gezien moet hebben.
- 2021** Museum Jorn, Silkeborg, Denemarken
Cobra. De kvindelige kunstnere
- 2022** Museum Dr888, Drachten/Museum De Wieger, Deurne/Kunsthof, Rotterdam *Vrouwenpalet 1900-1950, haar kunst, haar verhaal*
- 2023** Stedelijk Museum Schiedam, Schiedam
Frieda Hunziker. Een vlucht naar Curaçao



Friedrik Hendrik Hunziker jr. en Alijda de Vries

1908 wordt geboren op 17 oktober in de Tweede Oosterparkstraat 199 te Amsterdam, als enig kind van Friedrik Hendrik Hunziker jr. en Alijda de Vries



Frieda op 7-jarige leeftijd

1920 gaat naar de Industrieschool voor de Vrouwelijke Jeugd, waar ze mode- en patroontekenen leert

1924 studeert aan het Rijksinstituut voor Opleiding van Tekenleraren in Amsterdam



Frieda Hunziker, 19 april 1928

1928 behaalt de Akte van Bekwaamheid Middelbaar Onderwijs

1929 verhuist met haar ouders mee naar de Brederodestraat 96

1929 behaalt de Akte van Bekwaamheid voor het nijverheids onderwijs

1930 krijgt een aanstelling als lerares tekenen aan de Haarlemsche Huishoud- en Industrieschool

1934 trouwt op 24 mei met Willem Johannes Swart, samen trekken zij in op de Van Tuyll van Serooskerkenweg 9-III

1934 krijgt de 'Akte van eervol ontslag wegens huwelijk' van de Haarlemsche Huishoud- en Industrieschool en wordt fulltime kunstenaar

1936 reist naar Italië en Parijs



Frieda Hunziker en Willem Swart op vakantie



Aquarel Fritsje Swart (3,5 maand), december 1937



Bal masqué op 'de Kring', ca. 1939



Frieda maakte regelmatig tekeningen van haar studenten, die hier aan het kostuumtekenen zijn, 1942



Willy Boers en Frieda Hunziker in zijn atelier, met op de ezel haar portret (pagina 33), foto: W. Maschhaupt



Frieda met haar moeder en Frits, 1942

1937 op 20 augustus wordt zoon Frits geboren

1940 de Tweede Wereldoorlog breekt uit. Frieda neemt de uitnodiging van Willy Boers aan en deelt zijn atelier in de Bellamystraat 19/21

1940 officiële scheiding Frieda en Willem op 31 december

1941 geeft les aan verschillende huishoudscholen

1941 op 25 november stelt de bezetter de Kultuurkamer in

1943 tekent de 'Akte van aanstelling in tijdelijke dienst van een leerkracht bij het nijverheids onderwijs'

1945 het einde van de Tweede Wereldoorlog

Frieda geeft les aan de Nieuwe Huishoudschool in Amsterdam, de R.K. Industrie- en Huishoudschool in Utrecht en de Gooische Vakschool voor Meisjes in Bussum

1946 ontmoet Piet Bosman, met wie ze een relatie krijgt

1947 verhuist met Piet en zoon Frits naar Van Breestraat 34

de groep Vrij Beelden wordt opgericht, Frieda is lid en penningmeester

1948 exposeert voor het eerst in Parijs

1949 wordt uitgenodigd om mee te doen aan een wedstrijd, georganiseerd door de KLM. Met haar tekeningen wint ze een vlucht boven Nederland

wordt voor onbepaalde tijd benoemd tot 'werkneemster voor werkzaamheden van bijzondere aard', geeft rondleidingen in de stedelijke musea

1950 de relatie met Piet Bosman strandt

bezoek aan Karel Appel in Parijs

1951 wordt uitgenodigd door de KLM om een buitenlandse reis te maken, ze gaat naar Curaçao



Frieda Hunziker met Woncho (danser) op Curaçao, winter 1951/1952, foto: Fanny Lopez



Frieda in haar 'werkplaats', op zolder aan de Van Breestraat 34.



Herplaatste muurschildering van Frieda Hunziker in de Goeman Borgesiuschool, 2019, foto: RIENKS

- 1952** de ouders van Frieda trekken in op de Van Breestraat keert in februari terug in Amsterdam haar vader overlijdt op 26 juli
- 1954** haar moeder overlijdt op 11 februari
- 1960** ontvangt de Zilveren Medaille van de stad Parijs naar aanleiding van haar deelname aan de Club International Féminin in het Musée d' Art Moderne de la Ville de Paris
- krijgt de diagnose borstkanker
- 1961** maakt een wandschildering voor



Ger Gerrits en Frieda Hunziker

- clubhuis 'West', Utrecht
- ondergaat een hartoperatie
- 1962** doet mee aan de Talensprijs en deelt de tweede prijs met Willem Hussem en Guus van der Braak
- 1963** maakt een wandschildering voor de Goeman Borgesiuschool, Amsterdam
- 1964** maakt een wandschildering voor de Albert Plesmanschool, Amsterdam
- 1966** verhuist naar Cannenburg 25 in Buitenveldert
- neemt afscheid als docente van de Nieuwe Huishoudschool in Amsterdam
- Frieda Hunziker overlijdt op 9 september in Amsterdam. Ze is dan 57 jaar.



Foto: Albert Seelen

OVERIGE WERKEN



Compositie
waskrijt op papier 50,1 x 35,3 cm
verso gesigneerd



Compositie
waskrijt op papier 27,9 x 32 cm
gesigneerd r.o. met initialen



Compositie
waskrijt op papier 28,6 x 39,3 cm
gesigneerd l.o. met initialen



Het monster
waskrijt op papier 50,2 x 73 cm



Compositie
waskrijt op papier 29,2 x 41 cm



Compositie
waskrijt op papier 50 x 35,2 cm

Compositie
gouache op papier 50 x 78,5 cm
verso gesigneerd



Compositie
waskrijt op papier 48,8 x 32 cm



Compositie
gouache op papier 49,4 x 32 cm
gesigneerd r.o. met initialen



Compositie
waskrijt op papier 50 x 35,2 cm



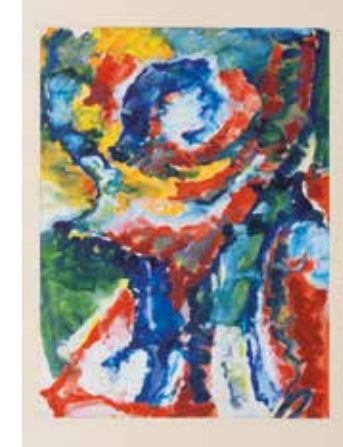
Compositie
waskrijt op papier 48,8 x 31,5 cm
gesigneerd l.o. en verso



Compositie
gouache op papier 52,2 x 39,7 cm



Magnolia
olieverf op doek 60,6 x 75,2 cm,
gesigneerd rechtsonder en
gedateerd Mei/43



Compositie I
gouache op papier 51,3 x 38,8 cm
te dateren ca. 1965



Compositie
gouache op papier 57,6 x 78,9 cm,
verso gesigneerd en met verso een
tekening van Curaçao



Compositie
waskrijt op papier 49,6 x 65 cm
gesigneerd r.o.



Compositie
gouache en waskrijt op papier
30,7 x 42,9 cm



Compositie
potlood en gouache op papier
38,6 x 56,1 cm



Hoofden, manden, vissen
gouache op papier 57,8 x 73,5 cm



Vorstudie Curaçao
gouache op papier, 39 x 56,4 cm
gesigneerd l.o.



Landschap
waskrijt op papier 19,4 x 26,9 cm



Compositie
waskrijt op papier 75,1 x 50 cm
gesigneerd l.o.



Vorstudie voor **Waar de sferen
mijner dromen werkelijkheid
worden**
gouache op papier 49 x 36,9 cm
verso gesigneerd en te dateren 1966

**Alle ongesigeneerde werken zijn
verso voorzien van een postuum
naamstempel van de kunstenaar.**

Index

Appel C.K. 45, 73, 81, 83, 97
Boers F.H. 43
Boers W.H.F. 33, 58, 60
Bogaerts J.J.M. 38
Bohemen C.B. van 91
Breetvelt A. 46, 47, 48
Dijsselhof G.W. 37
Corneille 79
Gerrits G.J. 42, 66
Hoboken J. van 37
Hussem W.F.K. 100
Kersten W.W. 48
Ouborg P. 61, 62, 64, 76
Rooskens J.A. 41, 74

Colofon

Deze catalogus verschijnt bij de gelijknamige tentoonstelling bij Simonis & Buunk van 8 juni t/m 31 augustus 2024.

Uitgave

Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede

Samenstelling en eindredactie

Teo van den Brink, Mariëtte Simonis

Biografisch verhaal

Wim Hazeu, Baarn

Redactie

Joke Buunk, Charlotte Hercules, Constance Moes, Emilie Snellen

Fotografie

Benno Slijkhuis, Wilco Art Books, Amersfoort
Frans Buunk (coördinatie en assistentie)

Ontwerp

Harald Slaterus, Arnhem

Druk

Wilco Art Books, Amersfoort

Distributie

Waanders Uitgevers, Zwolle
www.waanders.nl

Afbeeldingen omslag:

voorzijde: Frieda Hunziker in haar atelier met 'Compositie', ca. 1957 (fotomontage van een dia uit het privéarchief van Frieda Hunziker); achterzijde: detail van 'Curaçao bij nacht' (pag. 72); binnenzijde voor: details van 'Stilleven met bloemen' (pag. 35), 'Jonge vrouw in gestreepte jurk' van Karel Appel (pag. 45) en 'Compositie' (pag. 85); binnenzijde achter: details van 'Nuit Mexicaine' (pag. 95), 'Compositie' (pag. 65) en 'Compositie 54' (pag. 75).

© 2024 Simonis & Buunk, Ede


Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

NUR: 640
ISBN: 978 94 6262 566 2







In de schilderijen van Frieda Hunziker (1908-1966) buitelen alle denkbare kleurencombinaties over elkaar heen. De kleur is dienstbaar aan de vorm. In ruim 80 werken, direct afkomstig uit de familie, volgen we Frieda's ontwikkeling vanaf haar oorlogsjaren tot haar laatste schilderij. Hunziker krijgt met deze catalogus, die de gelijknamige tentoonstelling in Ede begeleidt, eindelijk haar toonaangevende plaats in de recente belangstelling voor vrouwelijke Nederlandse kunstenaars.

Wim Hazeu, bekroond biograaf van onder meer M.C. Escher, Lucebert, Paul de Lussanet en schrijver van een monografie van Hugo Claus, verdiepte zich in leven en werk van Frieda Hunziker. Het resultaat is een ontdekkend verhaal over een vrouw, die kleuren deed gloeien en een vormtaal vond die uniek voor Nederland mag worden genoemd.

www.waanders.nl



WAANDERS
UITGEVERS

SIMONIS & BUUNK
een keur aan kunst